

การจัดเกณฑ์การวัดความสำคัญของความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ได้จัดไว้ทั้งหมด 11 อันดับ โดยมีค่าบวก 5 อันดับ และค่าลบ 5 อันดับ ที่เหลืออีกอันดับหนึ่งเป็นอันดับที่จัดให้เป็น “ศูนย์” เพื่อข้อที่ไม่มีคำตอบ ผลของการทำการประเมินที่ได้มาส่วนมากไม่จัดอันดับเป็น “ลบ” ส่วนมากให้แต่ค่า “บวก” ในการวิเคราะห์ได้รวมเอาค่า “บวก” ไว้ในกลุ่มเดียวกัน และค่า “ลบ” ไว้ในกลุ่มเดียวกัน แต่เนื่องจากค่า “ลบ” มีน้อยชุดทำให้การประมวลผลไม่มีความหมายจึงไม่นำมาเสนอในที่นี้ แต่ในการประเมินพื้นที่ของแต่ละพื้นที่ที่มีการให้ค่า “ลบ” ไว้จะมีการวิเคราะห์ไว้ในบทที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากคะแนนของเกณฑ์ที่ได้มีจุดทศนิยม จึงได้ทำการจัดระดับความสำคัญใหม่โดยให้ “5 – 4.51” เป็นระดับความสำคัญมี “มาก” , “4.50 – 3.51” ระดับความสำคัญมี “ค่อนข้างมาก” , “2.50 – 1.51” ระดับความสำคัญมี “ค่อนข้างน้อย” และ “1.50 – 0.10” ระดับความสำคัญมี “น้อย”

หากจัดระดับความสำคัญตามข้างต้น การประเมินพื้นที่แบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ศึกษานั้น ผู้ประเมินส่วนมากเห็นว่า ปัจจัยทางด้าน “ฐานทรัพยากร” มีผลในทางบวกต่อคุณภาพชีวิต “ค่อนข้างมาก” แต่ “บทบาทของภาคเอกชนในระบบทุนนิยมเสรี” มีผลทางด้านบวกต่อคุณภาพชีวิต “น้อย” ปัจจัยนอกนั้นอีก 10 ปัจจัยให้ผลดีต่อคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับ “ปานกลาง” (ดูตารางที่ 9.4-4)

ในจำนวนปัจจัยมีแบบปัจจัยเชิงโครงสร้างหรือระบบ (Structural Inputs) ปัจจัยฐานทรัพยากรเป็นปัจจัยที่ให้ผลทางด้านบวกแก่ผลผลิต (Outputs) คุณภาพชีวิตที่ดีนั้น “ค่อนข้างมาก” ปัจจัยเชิงโครงสร้างนอกนั้นให้ผลอยู่ในระดับ “ปานกลาง” หากพิจารณาเฉพาะปัจจัยพลังขับเคลื่อน (Driving Forces) ปัจจัยที่ให้ผล “น้อย” นั้นเป็นปัจจัยบทบาทของภาคเอกชนในระบบทุนนิยมเสรี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าทุนนิยมเสรีจะเป็นพลังที่ทำให้คุณภาพชีวิตที่ดีนั้นมีอยู่ “น้อย” หากจะเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีนั้นน่าจะใช้พลังขับเคลื่อนอื่น ในการศึกษานี้ได้กำหนดพลังขับเคลื่อนออกเป็น 4 จำพวก คือ นอกจากภาคเอกชนในระบบทุนนิยมเสรีแล้ว ยังมี “บทบาทของชุมชน” “บทบาทของรัฐ” และ “บทบาทขององค์กรเอกชน (NGO)” ซึ่งพลังขับเคลื่อนทั้งสามนี้ต่างก็ให้ผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีอยู่ในระดับ “ปานกลาง” แต่หากดูคะแนนเฉลี่ยของพลังขับเคลื่อนทั้งสามแล้ว “บทบาทชุมชนหรือพลังชุมชน” จะให้ผลดีต่อชีวิตชุมชนมากกว่า “บทบาทของรัฐ” และมากกว่า “บทบาทขององค์กรเอกชน (NGO)” (ดูตารางที่ 9.4-4)

การประเมินผลพื้นที่ขึ้นต้นดังกล่าวข้างต้นอาจสรุปได้ว่า หากจะให้มีความคุณภาพชีวิตที่ดี “จะต้องเสริมสร้างการจัดการฐานทรัพยากร” ซึ่งที่ดินและทรัพยากรดินก็เป็นส่วนหนึ่งของ “ฐานทรัพยากร” เพราะ “ฐานทรัพยากร” มีผลกระทบทางด้านบวก “ค่อนข้างมาก” ต่อ “คุณภาพชีวิตที่ดี” สำหรับพลังขับเคลื่อนที่ควรเพิ่มสมรรถนะคือ พลังชุมชนเพื่อให้ “บทบาทชุมชน” มีพลังมากยิ่งขึ้นในการผลักดันให้เกิด “คุณภาพชีวิตที่ดี” ซึ่งก็หมายความว่าผลผลิต (Outputs) ของความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์อื่นนอกจาก “คุณภาพชีวิตที่ดี” คือ “ความยั่งยืนของฐานทรัพยากร” และ “ความเข้มแข็งของสังคมชุมชน” ก็จะพลอยดีขึ้นด้วย

ข้อสมมุติที่ใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้มีข้อสมมุติว่า การวางแผนชุมชนมีเป้าหมายเพื่อให้เกิด “ชีวิตที่ดี” และ “ชีวิตที่ดี” ก็มีความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์กับผลผลิต (Outputs) อื่น ๆ รวมกันเป็นลักษณะองค์รวมดังในหัวข้อ 2.2 รูปแบบของแผนชุมชนที่ได้กล่าวมาแล้ว หากพิจารณาการวางแผน

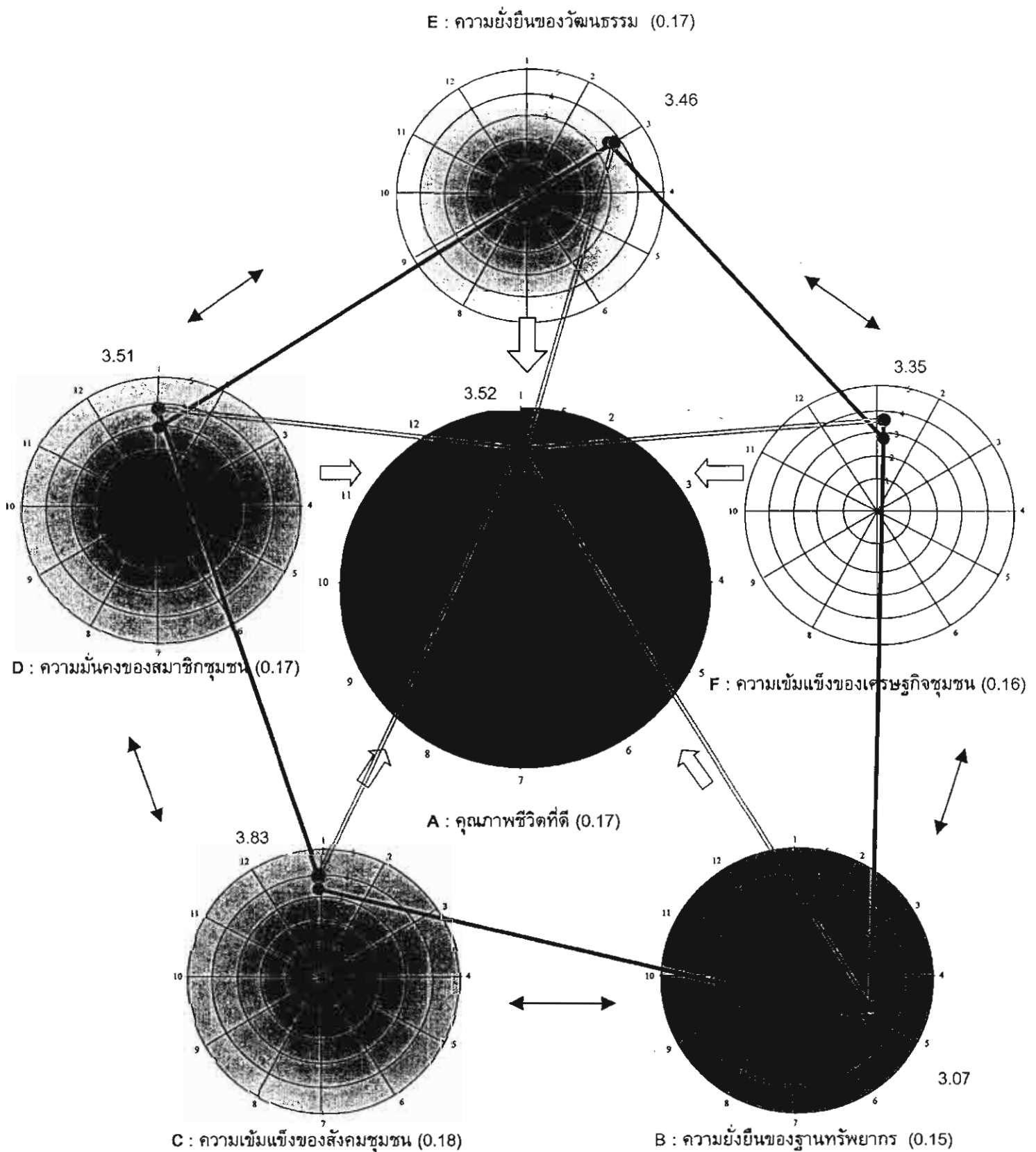
แผนชุมชนโดยพิจารณาเป็นลักษณะองค์รวมโดยใช้ตรรกะพหุค่า (Multi-value Logic) ก็อาจทำได้โดยพิจารณาจากคะแนนรวมของปัจจัยแต่ละปัจจัยต่อผลผลิต (Outputs) ทั้งหมด ซึ่งมี 6 ผลผลิต (Outputs) ที่สัมพันธ์กัน จะพบว่า “ฐานทรัพยากร” มีความสำคัญมากที่สุด (20.31) รองลงมาคือ การเสริมสร้าง “ความสัมพันธ์ทางสังคม” (19.93) และเสริมสร้าง “บทบาทของชุมชน” (19.74) “ทำเลทางภูมิศาสตร์” ก็มีส่วนสำคัญมาก (19.44) เช่นเดียวกับการเสริมสร้าง “พื้นฐานวัฒนธรรม” (19.35) แต่ก็สำคัญรองลงมา ปัจจัยนอกนั้นมีความสำคัญรองมาจาก “พื้นฐานวัฒนธรรม” และที่มีความสำคัญน้อยที่สุดคือ “บทบาทภาคเอกชนในระบบทุนนิยมเสรี” (12.94) และเนื่องจากระบบทุนนิยมเสรีมีส่วนเกี่ยวข้องกับกลไกตลาด “ความสัมพันธ์ทางกลไกตลาด” ก็ได้รับการประเมินค่าอยู่ในระดับต่ำเช่นกัน (14.52) (ดูตารางที่ 9.4-2 ประกอบ)

การวางแผนชุมชนในลักษณะองค์รวมของผลผลิตและปัจจัยโดยการประเมินความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ของระบบคนเป็นศูนย์กลาง (Homo-centric) และระบบดินเป็นศูนย์กลาง (Earth-centric) ของพื้นที่ศึกษา โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมนี้อาจสรุปได้ว่าควรจะมีที่การจัด “ฐานทรัพยากร” (สัดส่วน = 0.09) ให้มีการใช้อย่างมีประสิทธิภาพ และจะต้องจัดสรรอย่างยุติธรรมต่อชาวชุมชน ควรวางแผนให้ใช้ศักยภาพของการเชื่อมโยงทางภูมิศาสตร์ (Spatial Linkage) และที่ตั้ง (สัดส่วน = 0.09) หรือทำเลทางภูมิศาสตร์ของชุมชนให้เป็นประโยชน์ต่อชาวชุมชน การเสริม “ความสัมพันธ์ทางสังคม” (สัดส่วน = 0.09) และ “บทบาทของชุมชน” (สัดส่วน = 0.09) ก็เป็นส่วนสำคัญของแผนชุมชน (ดูตารางที่ 9.4-2 ประกอบ)

การประเมินพื้นที่แบบองค์รวมในพื้นที่ศึกษาปรากฏว่าปัจจัยทั้ง 12 ปัจจัย ซึ่งมีปัจจัยโครงสร้าง (Structural Inputs) อยู่เป็น 8 ปัจจัย และมีปัจจัยที่เป็นปัจจัยขับเคลื่อน (Driving Forces) อยู่ 4 ปัจจัยนั้น ทำให้การวางแผนโดยรวมจะเน้นหนักไปทางสร้างความเข้มแข็งของชุมชน (สัดส่วน = 0.18) คุณภาพชีวิตที่ดี (สัดส่วน = 0.17) ความมั่นคงของชุมชน (สัดส่วน = 0.17) และความยั่งยืนของวัฒนธรรม (สัดส่วน = 0.17) (ดูตารางที่ 9.4-2 ประกอบ)

แผนภูมิ 9.4-1 ข้างล่างเป็นการสรุปผลของการประเมินพื้นที่แบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ศึกษาตามวิธีวิเคราะห์แบบองค์รวมที่ได้เสนอข้างต้น การวิเคราะห์ที่กล่าวมานี้แสดงการเชื่อมโยงของความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ที่มีความสำคัญต่อการวางแผนชุมชน ในแผนภูมิตัวเลขที่กำกับแต่ละจุดของแต่ละวงกลมผลผลิต (Outputs) เป็นจุดที่แสดงค่าของปัจจัยที่มีต่อผลผลิตนั้นมากที่สุด ส่วนสัดส่วนที่กำกับผลผลิตแสดงถึงสัดส่วนที่ผู้ประเมินได้ประเมินว่าปัจจัยทั้ง 12 ปัจจัยให้ผลต่อผลผลิต (Outputs) แต่ละผลผลิต (Outputs) โดยเปรียบเทียบเป็นอย่างไรซึ่งจะทำให้ทราบถึงรูปแบบของแผนชุมชนที่จะมีการวางกันแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Plan, PAP) จะมีลักษณะใด

แผนภูมิที่ 9.4-1 ความสัมพันธ์เชิงสัมพันธ์แบบองค์รวมในพื้นที่ศึกษา

1) ความหมายของหมายเลขที่อยู่รอบวงกลมแต่ละวง

1. ฐานทรัพยากร	5. พื้นฐานวัฒนธรรม	9. บทบาททุนนิยมเสรี
2. การเชื่อมโยงทางภูมิศาสตร์	6. ประวัติชุมชน	10. บทบาทของรัฐ
3. ความสัมพันธ์ทางสังคม	7. อาชีพหลัก	11. บทบาทขององค์กรเอกชน
4. โครงสร้างอำนาจในชุมชน	8. ความสัมพันธ์ทางกลไกตลาด	12. บทบาทของชุมชน

2) ตัวเลข 1-5 ที่กำกับในแต่ละชั้นวงกลม แสดงถึงอันดับความสำคัญ 5 อันดับ คือ 5 = ตีมาก 4 = ตีค่อนข้างมาก 3 = ตีปานกลาง

2= ตีค่อนข้างน้อย 1= ตีน้อย และ 0= ไม่แน่ใจ

บทที่ 10

**การพัฒนาระบบการถือครองที่ดินเกษตรและ
การใช้ที่ดินเกษตรอย่างเหมาะสมในระดับท้องถิ่น
โดยใช้สหกรณ์ภาคเกษตรเป็นกลไก**

บทที่ 10

การพัฒนาระบบการถือครองที่ดินเกษตรและการใช้ที่ดินเกษตรอย่างเหมาะสมในระดับท้องถิ่น โดยใช้สหกรณ์ภาคเกษตรเป็นกลไก

10.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“บทบาทของสหกรณ์ภาคเกษตรในการพัฒนาระบบการถือครองและระบบการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสมในระดับท้องถิ่น” นี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาระบบการจัดการที่ดินในระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นโครงการแม่บทของการศึกษาวิจัยจาก สกว.

ผู้ศึกษาวิจัยเรื่องนี้ในฐานะนักวิจัยผู้หนึ่งได้เคยนำเสนอรายงานผลการศึกษา ซึ่งเป็นกรณีศึกษาคือเรื่องปัญหาการถือครองที่ดินและการจัดการที่ดินในพื้นที่ตำบลสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ให้แก่คณะผู้ดำเนินโครงการดังกล่าวนี้เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2546

ความสำคัญของปัญหาระบบการถือครองที่ดินและการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสมในระดับท้องถิ่นมีความเป็นมาอย่างไรนั้น อาจสรุปได้ดังต่อไปนี้

1) ระบบการถือครองที่ดินในยุคต่าง ๆ

ในยุคกรุงสุโขทัย มีระบบการถือครองที่ดินเป็นระบบเสรี คนไทยทุกคนมีสิทธิ์ถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดินได้โดยเสรี ไม่ต้องขออนุญาตหรือต้องมีใบอนุญาตการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินจากทางราชการเพราะประชากรยังมีจำนวนไม่มาก แต่มีพื้นแผ่นดินที่จะถือครองและใช้ประโยชน์จำนวนมาก การถือครองที่ดินก็เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย และเพื่อใช้ประโยชน์ทางการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชากรส่วนใหญ่

ในยุคกรุงศรีอยุธยา ระบบการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินได้เปลี่ยนแปลงไปจากยุคกรุงสุโขทัย กล่าวคือมีกฎหมายซึ่งได้แก่ ประกาศพระบรมราชโองการโดยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ว่าที่ดินทั่วราชอาณาจักรเป็นของพระมหากษัตริย์ ดังนั้น ผู้ถือครองที่ดินและใช้ประโยชน์ที่ดินต้องขออนุญาตหรือมีใบอนุญาตจากทางราชการที่ได้รับมอบอำนาจจากพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งหมายถึง พระมหากษัตริย์ ตั้งแต่ยุคกรุงศรีอยุธยา เป็นต้น ในยุคกรุงศรีอยุธยามีบทกฎหมายเกี่ยวกับการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ใช้แล้วเรียกว่าบทพระอัยการเบ็ดเสร็จซึ่งประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ. 1903 คือ 10 ปี ภายหลังตั้งกรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานีของไทย¹

ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพฯ ซึ่งเริ่มเมื่อ พ.ศ. 2325 ก็ยึดถือแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินของยุคกรุงศรีอยุธยาสืบมาจนปัจจุบันนี้เวลานี้ได้มีพระราชบัญญัติประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 แก้ไขเพิ่มเติม รวมทั้งพระราช

¹ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย, หน้า 11 พ.ศ. 2544 , บริษัทสร้างสรรคบุ๊คส์ จำกัด

บัญญัติเกี่ยวกับที่ดินอื่นอีกเช่น พ.ร.บ. จัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 พ.ร.บ. การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 พ.ร.บ. จัดรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 พ.ร.บ. การเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2524 พ.ร.บ. พัฒนาที่ดิน พ.ศ. 2526 พ.ร.บ. กำหนดราคาปานกลางของที่ดินสำหรับประเมินภาษีบำรุงท้องถิ่น พ.ศ. 2529 พ.ร.บ. ว่าด้วยการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ พ.ศ. 2530 พ.ร.บ. ขุดที่ดินและถมที่ดิน พ.ศ. 2543 และ พ.ร.บ. การจัดการที่ดิน พ.ศ. 2543 เป็นต้น

ระบบการถือครองและการใช้ที่ดินในประเทศไทยเวลานี้ได้ออกเอกสารเป็นหนังสืออนุญาตหรืออนุญาต หรือหนังสือแสดงสิทธิในที่ดินดังปรากฏในตารางที่ 10.1-1

ตารางที่ 10.1-1 : ข้อแตกต่างระหว่างหนังสืออนุญาต หรือหนังสือแสดงสิทธิในที่ดิน

ประเภทหนังสือ	สิทธิในการจำหน่ายจ่ายโอน	ข้อจำกัดห้ามโอน	อายุความฟ้องร้อง	การครอบครองปรปักษ์	ค่าประกันเงินกู้จากสถาบันการเงินโดยทั่วไป
โฉนด	โอนได้ ยกเว้นกรณีมีข้อจำกัดห้ามโอน	5 และ 10 ปี	10 ปี	10 ปี	ได้
น.ส.3	โอนได้ ยกเว้นกรณีมีข้อจำกัดห้ามโอน	5 และ 10 ปี	10 ปี	10 ปี	ได้
น.ค.3	ห้ามโอน ยกเว้นตกทอดทางมรดกหรือโอนไปยังสหกรณ์ที่ดินเป็นสมาชิกอยู่	ตลอดไป	ไม่มี	ไม่ได้	ไม่ได้
กสน.5	ห้ามโอน ยกเว้นตกทอดทางมรดกหรือโอนไปยังสหกรณ์ที่ดินเป็นสมาชิกอยู่	ตลอดไป	ไม่มี	ไม่ได้	ไม่ได้
ส.ท.ก.1.2	ห้ามโอน ยกเว้นตกทอดทางมรดก	ตลอดไป	ไม่มี	ไม่ได้	ไม่ได้
ส.ป.ก. 4-01	ห้ามโอน ยกเว้นตกทอดทางมรดกแก่ทายาทโดยธรรมหรือโอนไปยังสถาบันเกษตรกรหรือ ส.ป.ก.	ตลอดไป	ไม่มี	ไม่ได้	ไม่ได้

หมายเหตุ : 5 ปี ในกรณีที่โฉนดที่ดิน หรือ น.ส.3 ที่ออกตามพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 ควบคู่กับประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 10 ปี ในกรณีที่โฉนดที่ดิน หรือ น.ส. 3 ที่ออกตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497

แม้จะมีกฎหมายหลายฉบับเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินในประเทศไทยอยู่แล้วในเวลานี้ก็ตาม แต่ปัญหาดังกล่าวก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างสมบูรณ์ ดังนั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 จึงได้กำหนดเป็นบทบัญญัติ บัญญัติไว้ในหมวด 5 ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา 84 ว่า “รัฐต้องจัดระบบการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเหมาะสม จัดหาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ให้เกษตรกรอย่างทั่วถึง และรักษาผลประโยชน์ของเกษตรกรในการผลิตและการตลาดสินค้าเกษตรให้ได้รับผลตอบแทนสูงสุด รวมทั้งส่งเสริมการรวมตัวของเกษตรกรเพื่อวางแผนการเกษตรและรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของเกษตรกร”

และมาตรา 85 แห่งรัฐธรรมนูญ ฉบับนี้ ยังกำหนดแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ไว้เป็นการเสริมมาตรา 84 ด้วยว่า **“รัฐต้องส่งเสริม สนับสนุน และคุ้มครองระบบสหกรณ์”**

ถอดความแห่งบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 84 และมาตรา 84 แล้วอาจสรุปแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐตามรัฐธรรมนูญ ได้ว่า

- 1) รัฐต้องจัดระบบการถือครองที่ดินอย่างเหมาะสม
- 2) รัฐต้องจัดระบบการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเหมาะสม
- 3) รัฐต้องจัดหาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรให้เกษตรกรอย่างทั่วถึง
- 4) รัฐต้องรักษาผลประโยชน์ของเกษตรกรในการผลิตและการตลาดสินค้าเกษตรให้ได้ผลตอบแทนสูงสุด
- 5) รัฐต้องส่งเสริมการรวมตัวของเกษตรกรเพื่อวางแผนการเกษตรและรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของเกษตรกร
- 6) รัฐต้องส่งเสริม สนับสนุน และคุ้มครองระบบสหกรณ์

เพื่อศึกษาและวิเคราะห์บทบาทของสหกรณ์ภาคเกษตร ซึ่งครัวเรือนเกษตรกรจำนวนมากเป็นสมาชิกอยู่ทั่วประเทศ มีส่วนในการพัฒนาระบบการถือครองและการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสมของครัวเรือนเกษตรกร สมาชิกอย่างไร เพียงใด รวมทั้งสหกรณ์ภาคเกษตรได้เป็นกลไกสำคัญมานานกว่า 80 ปีแล้วในการดำเนินการช่วยให้เกษตรกรช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามหลักการสหกรณ์ จนเกิดผลตามวัตถุประสงค์ของแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐดังที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

การศึกษาวิจัยฉบับนี้ ประสงค์ศึกษาและวิเคราะห์บทบาทของสหกรณ์ภาคเกษตรในการเป็นมาตรการสนองแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐดังกล่าวมาแล้วนั้น

10.1.1 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

- 1) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลบทบาทของสหกรณ์ภาคเกษตรในการเป็นมาตรการหรือเป็นกลไกสนองแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 84 และมาตรา 85
- 2) ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวในข้อ 1) ข้างต้น
- 3) สรุปและเสนอแนะ

10.1.2 ขอบเขตประเด็นของการศึกษา

เพื่อดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่กำหนดไว้ข้างต้น จึงกำหนดขอบเขตประเด็นการศึกษาไว้ ดังต่อไปนี้

1) ศึกษาการถือครองที่ดินทางการเกษตรและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรปี พ.ศ. 2541

2) ศึกษาบทบาทของสหกรณ์ภาคเกษตรในการเป็นมาตรการสนองแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ตามบทบัญญัติมาตรา 84 และมาตรา 85 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ดังกำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ของการศึกษานี้

3) ศึกษาและวิเคราะห์การถือครอง เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรและการใช้ที่ดินถือครองนั้นของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรภายในสิ่งแวดล้อม 5 ด้าน คือ

- (1) ด้านเศรษฐกิจ (Economic Environment)
- (2) ด้านสังคม (Social Environment)
- (3) ด้านความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Technological Environment)
- (4) ด้านกฎหมาย (Legal Environment)
- (5) ด้านสถาบัน (Institutional Environment)

10.1.3 ข้อตกลงเบื้องต้น

เพื่อให้การศึกษาวิจัยนี้เป็นที่เข้าใจในผลการศึกษาวิจัยสอดคล้องตรงกันจึงได้กำหนดข้อตกลงเบื้องต้นไว้ ดังนี้

1) จำนวนครัวเรือนในแต่ละจังหวัด คำนวณโดยใช้ตัวเลข 4.5 โดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนหารจำนวนประชากรทั้งจังหวัดที่มีอยู่ในปี พ.ศ. 2541 เช่น จังหวัดขอนแก่นมีพลเมือง 1,738,532 คน ด้วยด้วย 4.5 คน ก็จะได้จำนวนครัวเรือน 386,340 ครัวเรือน (ดูตารางที่ 10.2-2)

2) จำนวนคนในครัวเรือนภาคเกษตรและในครัวเรือนนอกภาคเกษตรมีจำนวน 4.5 คน เท่ากันโดยเฉลี่ย และข้อมูลสถิติทั่วไปครัวเรือนภาคเกษตรประกอบด้วย 5 คน และครัวเรือนนอกภาคเกษตรประกอบด้วย 4 คน ดังนั้นค่ารวมโดยเฉลี่ยจึงประกอบด้วย 4.5 คนต่อครัวเรือน ($5+4 \div 2$)

3) คำว่า “ฟาร์ม” ที่ใช้ในเอกสารสถิติการเกษตรของประเทศไทยปีเพาะปลูก 2540/41 ตารางที่ 10.1-2 นั้น ให้ความหมายรวมถึงคำว่า “ครัวเรือนภาคเกษตรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคการเกษตร” ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยนี้ด้วยเพื่อเป็นฐานการคำนวณเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรโดยสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจังหวัดนั้น

4) คำว่า “ขนาดของฟาร์ม” ที่ใช้ในเอกสารดังกล่าวในข้อ 3 ข้างต้น และในตารางเดียวกันให้ถือว่าเป็นขนาดของฟาร์มโดยเฉลี่ยของครัวเรือนภาคเกษตรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในจังหวัดนั้น ๆ ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เป็นเกณฑ์คำนวณเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรโดยสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรที่มีอยู่ในจังหวัดนั้น ๆ ในปี พ.ศ. 2541 ด้วย

5) การศึกษาวิจัยนี้ไม่ได้ศึกษารายละเอียดว่าสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรทุกคนในท้องถิ่นทั่วประเทศมีเอกสารอนุญาตหรือเอกสารสิทธิที่ดินประเภทใดในการครอบครองที่ดินและในการใช้ประโยชน์ที่ดิน²

ตารางที่ 10.1-2 : จำนวนประชากร จำนวนครัวเรือน จำนวนครัวเรือนภาคเกษตร เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร จำนวนครัวเรือนนอกภาคเกษตรเป็นสมาชิกสหกรณ์นอกภาคเกษตร พ.ศ. 2541

ภาค และจังหวัด	จำนวน ประชากร	รวม ครัวเรือน	ครัวเรือน ภาคเกษตร	เป็นสมาชิก สหกรณ์ภาค เกษตร	%	ครัวเรือน นอกภาค เกษตร	เป็นสมาชิก สหกรณ์ภาค นอกเกษตร	%
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
ทั่วประเทศ	61,446,178	13,659,151 (100.00)	8,518,069 (63.26)	4,659,373	53.92	5,141,082 (36.74)	2,964,227	59.07
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (19 จังหวัด)	21,312,166	4,736,037	3,592,035	2,046,110	56.96	1,144,002	427,279	37.35
ขอนแก่น	1,738,532	386,340	263,677	168,953	64.08	122,663	56,890	46.38
อุดรธานี	1,507,882	335,085	228,595	110,219	48.21	106,490	29,220	27.44
เลย	635,845	141,299	108,447	82,283	75.87	32,852	12,190	37.11
หนองคาย	897,626	199,472	135,082	81,702	60.48	64,390	12,416	19.28
มุกดาหาร	330,413	73,425	59,695	42,273	70.81	13,730	5,598	40.77
นครพนม	711,116	158,026	126,911	56,013	44.14	31,115	17,803	57.22
สกลนคร	1,090,190	242,264	189,039	101,276	53.57	53,225	25,321	47.57
กาฬสินธุ์	982,951	218,434	180,863	101,415	56.07	37,571	16,886	44.94
นครราชสีมา	2,534,287	563,175	368,823	235,891	63.96	194,352	58,121	29.90
ชัยภูมิ	1,124,447	249,877	187,908	134,281	71.46	61,969	13,739	22.17
ยโสธร	553,794	123,065	99,289	63,259	63.71	23,776	8,724	36.69
อุบลราชธานี	1,754,910	389,980	311,438	143,129	45.96	78,542	41,637	53.01
ร้อยเอ็ด	1,321,035	293,553	232,817	144,161	61.92	60,736	24,692	40.65
บุรีรัมย์	1,513,889	336,420	253,459	125,145	49.37	82,961	23,607	28.56
สุรินทร์	1,382,247	307,166	256,729	121,615	47.34	50,437	23,625	46.84
มหาสารคาม	936,490	208,109	166,383	111,291	66.89	41,726	17,565	42.1
ศรีสะเกษ	1,440,947	320,210	273,171	162,292	59.41	47,039	25,205	53.58
หนองบัวลำภู	491,217	109,159	84,293	22,628	26.84	24,866	7,006	28.17
อำนาจเจริญ	364,321	80,960	65,416	38,284	58.52	15,544	6,944	44.67

² ข้อมูลสถิติเกี่ยวกับเอกสารอนุญาตและเอกสารสิทธิเหนือที่ดินของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร ดังกล่าวนี้อาจมีอยู่ที่สหกรณ์ภาคเกษตรแต่ละแห่ง แต่ที่รวบรวมและจำแนกไว้และพิมพ์เผยแพร่เป็นสถิติโดยหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมส่งเสริมสหกรณ์ สันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย เป็นต้น ผู้ศึกษาวิจัยยังไม่เคยเห็นหรือทราบว่ามี

ตารางที่ 10.1-2 (ต่อ)

ภาค และจังหวัด	จำนวน ประชากร	รวม ครัวเรือน	ครัวเรือน ภาคเกษตร	เป็นสมาชิก สหกรณ์ภาค เกษตร	%	ครัวเรือน นอกภาค เกษตร	เป็นสมาชิก สหกรณ์ภาค นอกเกษตร	%
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
ภาคเหนือ (17 จังหวัด)	12,159,930	2,702,207	1,880,649	1,263,079	67.16	819,559	295,779	36.1
เชียงใหม่	1,582,222	351,605	249,851	155,025	62.05	101,754	27,769	27.29
ลำปาง	809,185	179,819	133,767	87,508	65.42	46,052	33,840	73.48
อุตรดิตถ์	484,737	107,720	78,334	70,126	89.52	29,386	12,101	41.18
แม่ฮ่องสอน	232,938	51,764	38,078	6,718	17.64	13,686	4,452	32.53
เชียงราย	1,268,569	281,904	216,136	121,824	56.36	65,768	27,769	42.22
แพร่	495,722	110,160	84,878	83,876	98.82	25,282	20,682	81.8
ลำพูน	409,091	90,909	71,382	62,931	88.16	19,527	7,897	40.44
น่าน	488,192	108,487	84,783	82,348	67.13	23,704	15,205	64.14
พะเยา	517,731	115,051	89,441	65,862	73.64	25,610	11,206	43.76
นครสวรรค์	1,137,945	252,877	137,388	84,262	61.33	115,489	28,035	24.27
พิษณุโลก	868,684	193,041	129,473	80,753	62.37	63,568	30,324	47.7
กำแพงเพชร	770,667	171,260	107,791	72,683	67.43	63,469	12,471	19.65
อุทัยธานี	331,295	73,621	46,050	40,980	88.99	27,571	12,504	45.35
สุโขทัย	630,292	140,065	103,424	84,059	81.28	36,641	16,179	44.16
ตาก	479,105	106,468	72,835	16,346	22.44	33,633	10,895	32.39
พิจิตร	604,039	132,231	82,036	52,972	64.57	50,195	9,677	19.28
เพชรบูรณ์	1,049,516	233,226	155,002	94,806	61.16	78,224	14,773	18.89
ภาคใต้ (14 จังหวัด)	8,066,779	1,792,618	1,196,139	540,383	45.18	596,482	247,960	41.57
ภูเก็ต	231,208	51,380	25,433	2,616	10.29	25,947	9,435	36.36
สุราษฎร์ธานี	876,407	194,757	127,955	64,004	50.02	66,802	24,091	36.06
ระนอง	155,204	34,490	16,300	7,733	47.44	18,190	4,796	26.37
พังงา	231,649	51,478	29,775	24,780	83.22	21,703	6,421	29.58
กระบี่	351,548	78,122	52,560	25,185	47.92	25,562	7,408	28.98
ชุมพร	454,170	100,927	59,496	42,027	70.64	41,431	15,093	36.43
นครศรีธรรมราช	1,521,057	338,013	249,825	100,238	40.12	88,188	43,536	49.37
สงขลา	1,210,921	269,094	171,117	66,063	38.61	97,977	50,475	51.52
สตูล	256,800	57,067	37,242	15,899	42.69	19,825	9,645	48.65
ยะลา	429,501	95,445	55,072	23,136	42.01	40,373	13,285	32.91
ตรัง	584,154	129,812	89,687	41,497	46.27	40,125	13,347	33.26
นราธิวาส	662,234	147,163	107,650	38,584	35.84	39,513	14,472	36.63
พัทลุง	502,709	111,713	83,159	58,942	70.88	28,554	11,515	40.33
ปัตตานี	599,219	133,160	90,868	29,679	32.66	42,292	24,439	57.79

ตารางที่ 10.1-2 (ต่อ)

ภาค และจังหวัด	จำนวน ประชากร	รวม ครัวเรือน	ครัวเรือน ภาคเกษตร	เป็นสมาชิก สหกรณ์ภาค เกษตร	%	ครัวเรือน นอกภาค เกษตร	เป็นสมาชิก สหกรณ์ภาค นอกเกษตร	%
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
ภาคตะวันออกเฉียง (8 จังหวัด)	4,131,035	918,008	474,635	236,985	49.93	473,372	158,060	33.39
ชลบุรี	1,053,433	234,096	96,176	18,860	19.58	137,789	47,799	34.69
ฉะเชิงเทรา	636,323	141,405	62,176	35,828	57.62	79,229	22,696	28.65
ระยอง	515,008	114,446	52,737	32,440	61.51	61,709	14,952	24.23
ตราด	221,904	49,312	23,793	10,442	43.89	25,519	9,032	35.39
จันทบุรี	481,053	106,901	53,996	38,935	72.11	52,905	34,434	65.09
นครนายก	243,275	54,061	27,079	24,937	92.09	26,982	7,293	27.03
ปราจีนบุรี	441,343	98,076	61,258	34,125	55.71	36,818	11,629	31.58
สระแก้ว	538,696	119,710	67,289	41,418	61.55	52,421	10,225	19.51
ภาคตะวันตก (6 จังหวัด)	3,591,578	798,128	461,637	236,226	51.17	336,491	158,918	47.23
ราชบุรี	819,360	182,080	92,897	39,027	42.01	89,183	36,415	40.83
กาญจนบุรี	775,198	172,266	104,634	41,907	10.11	67,632	30,455	45.03
ประจวบคีรีขันธ์	473,335	105,186	55,359	31,432	56.78	49,827	26,738	53.66
เพชรบุรี	456,527	101,450	58,841	37,379	63.53	42,609	36,307	85.21
สุพรรณบุรี	858,750	190,833	124,614	79,080	63.46	66,219	15,244	23.02
สมุทรสงคราม	208,408	46,313	25,292	7,338	29.01	21,021	13,759	65.45
ภาคกลาง (6 จังหวัด)	2,962,647	658,366	335,884	243,504	72.5	320,483	114,618	35.76
สระบุรี	602,026	133,784	62,557	33,638	53.77	71,227	18,548	26.04
สิงห์บุรี	226,091	50,242	27,427	21,762	79.34	22,815	8,445	37.01
ชัยนาท	353,749	78,611	45,044	43,405	96.36	33,567	10,492	31.26
อ่างทอง	290,595	64,577	35,898	32,369	90.17	26,679	7,551	28.3
ลพบุรี	759,446	168,766	90,357	66,479	73.57	78,409	43,791	55.85
พระนครศรีอยุธยา	730,740	162,387	74,601	45,851	61.46	87,786	25,791	29.38
กรุงเทพฯและ ปริมณฑล	9,242,038	2,053,786	700,054	93,086	13.3	1,353,732	1,508,489	111.43
กรุงเทพมหานคร	5,647,799	1,255,066	395,346	16,588	4.2	859,720	1,294,687	150.59
สมุทรปราการ	969,321	215,405	69,296	6,102	8.81	146,109	40,685	27.85
ปทุมธานี	616,636	137,030	54,579	14,016	25.68	82,451	22,755	27.6
สมุทรสาคร	416,393	92,532	43,435	14,630	33.68	49,097	13,759	28.02
นครปฐม	765,425	170,094	77,121	27,075	35.11	92,973	29,922	32.15
นนทบุรี	826,464	183,659	60,277	14,675	24.35	123,382	106,681	86.46

10.1.4 คำศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยนี้ มีคำศัพท์หรือคำจำกัดความที่เกี่ยวข้องซึ่งผู้อ่านควรเข้าใจจึงนำมาอธิบาย ดังต่อไปนี้

1) คำว่า “บทบาท” (roles) หมายความว่า การทำหน้าที่ (functions) ตามตำแหน่งหน้าที่ (Position) ที่บุคคลมีหรือคาดหวังว่ามีในองค์กรหนึ่งในสังคมหนึ่งหรือในการติดต่อสัมพันธ์รวมความว่า บทบาท อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคคลที่เป็นบุคคลธรรมดาและนิติบุคคล

2) คำว่า “พัฒนา” (development) หมายความว่า การรักษาไม่ให้เกิดสิ่งขึ้น สิ่งที่ไม่ให้เกิดสิ่งขึ้น สิ่งที่ทำให้มากขึ้น สิ่งที่ทำให้มากขึ้น

3) คำว่า “ระบบ” หมายความว่าวิธีหรือแนวที่ใช้จำแนกสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งทำหรือกำหนดไว้เป็นเกณฑ์หรือหลักการ

4) คำว่า “สหกรณ์” หมายความว่านิติบุคคลที่เรียกว่า “สหกรณ์” ตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติสหกรณ์

5) คำว่า “สหกรณ์ภาคเกษตร” หมายความว่า สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ประมงและสหกรณ์นิคม ตามประเภทสหกรณ์ที่กำหนดโดยกฎกระทรวง ตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติสหกรณ์

6) คำว่า “สหกรณ์นอกภาคเกษตร” หมายความว่า สหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์บริการและสหกรณ์ออมทรัพย์ ตามประเภทสหกรณ์ที่กำหนดโดยกฎกระทรวง ตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติสหกรณ์

7) คำว่า “การจัดการ” หมายความว่า การบริหารจัดการสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือบริหารจัดการปัจจัยการผลิตอย่างใดอย่างหนึ่งของหน่วยการผลิตที่เรียกว่าผู้ประกอบการ (Finns) หรือที่เรียกว่า “ฟาร์ม” แบบครัวเรือน (Family farms)

8) คำว่า “ครัวเรือน” หมายความว่า จำนวนประชากรทั้งประเทศหรือประชากร แต่ละจังหวัดหารด้วย 4.5 คน โดยเฉลี่ยเป็นหนึ่งครัวเรือน โดยอาศัยข้อมูลประชากรไทย

9) คำว่า “ครัวเรือนภาคเกษตร” หมายความว่า ครัวเรือนที่คำนวณได้มาโดยใช้ข้อมูลเกี่ยวกับสัดส่วนประชากรเกษตรของแต่ละจังหวัดของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ดังที่ปรากฏในตารางที่ 10.1-3 ซึ่งคิดไว้เป็นร้อยละ คูณจำนวนครัวเรือนดังกล่าวใน 8 ผลที่ได้คือ ครัวเรือนภาคเกษตร

10) คำว่า “ครัวเรือนนอกภาคเกษตร” หมายความว่า ครัวเรือนที่คำนวณได้มาโดยใช้ข้อมูลเกี่ยวกับสัดส่วนประชากรของแต่ละจังหวัด ดังกล่าวในข้อ 9 ข้างต้น

11) คำว่า “ฟาร์ม” หมายความว่า เนื้อที่ถือทางการเกษตรต่อครัวเรือนภาคเกษตรตามเอกสาร “สถิติการเกษตรของประเทศไทยปีเพาะปลูก 2540/41” ของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ตารางที่ 10.1-3 : สัดส่วนประชากรภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรในประเทศไทย พ.ศ. 2541

ภาคและจังหวัด	ประชากรภาคเกษตร (%)	นอกภาคเกษตร (%)
ประเทศไทยประชากรทั้งประเทศ พ.ศ. 2541	59.67	40.33
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		
1. ขอนแก่น	68.25	31.75
2. อุดรธานี	68.22	31.78
3. เลย	76.75	23.25
4. หนองคาย	67.72	32.08
5. มุกดาหาร	81.3	18.7
6. นครพนม	80.31	19.69
7. สกลนคร	78.03	21.97
8. กาฬสินธุ์	82.8	17.2
9. นครราชสีมา	65.49	34.51
10. ชัยภูมิ	75.2	24.8
11. ยโสธร	80.68	19.32
12. อุบลราชธานี	79.86	20.14
13. ร้อยเอ็ด	79.31	20.69
14. บุรีรัมย์	75.34	24.66
15. สุรินทร์	83.58	16.42
16. มหาสารคาม	79.95	20.05
17. ศรีสะเกษ	85.31	14.69
18. หนองบัวลำภู	77.22	22.78
19. อำนาจเจริญ	80.8	19.2
ภาคเหนือ		
1. เชียงใหม่	71.06	28.94
2. ลำปาง	74.39	25.61
3. อุดรดิตถ์	72.72	27.28
4. แม่ฮ่องสอน	73.56	26.44
5. เชียงราย	76.67	23.33
6. แพร่	77.05	22.95
7. ลำพูน	78.52	21.48
8. น่าน	78.15	21.85

ตารางที่ 10.1-3 (ต่อ)

ภาคและจังหวัด	ประชากรภาคเกษตร (%)	นอกภาคเกษตร (%)
9. พะเยา	77.74	22.26
10. นครสวรรค์	54.33	45.67
11. พิษณุโลก	67.07	32.93
12. กำแพงเพชร	62.94	37.06
13. อุทัยธานี	62.55	37.45
14. สุโขทัย	73.84	26.16
15. ตาก	68.41	31.59
16. พิจิตร	62.04	37.96
17. เพชรบูรณ์	66.46	33.54
ภาคใต้		
1. ภูเก็ต	49.5	50.5
2. สุราษฎร์ธานี	65.7	34.3
3. ระนอง	47.26	52.74
4. พังงา	57.84	42.16
5. กระบี่	67.28	32.72
6. ชุมพร	58.95	41.05
7. นครศรีธรรมราช	73.91	26.09
8. สงขลา	63.59	36.41
9. สตูล	65.26	34.74
10. ยะลา	57.7	42.3
11. ตรัง	69.09	30.91
12. นราธิวาส	73.15	26.85
13. พัทลุง	74.44	25.56
14. ปัตตานี	68.24	31.76
ภาคตะวันออก		
1. ชลบุรี	41.14	58.86
2. ฉะเชิงเทรา	43.97	56.03
3. ระยอง	46.08	53.92
4. ตราด	48.25	51.75
5. จันทบุรี	50.51	49.49
6. นครนายก	50.09	49.91
7. ปราจีนบุรี	62.46	37.54

ตารางที่ 10.1-3 (ต่อ)

ภาคและจังหวัด	ประชากรภาคเกษตร (%)	นอกภาคเกษตร (%)
8. สระแก้ว	56.21	43.79
ภาคตะวันตก		
1. ราชบุรี	51.02	48.98
2. กาญจนบุรี	60.74	39.26
3. ประจวบคีรีขันธ์	52.63	47.37
4. เพชรบุรี	58	42
5. สุพรรณบุรี	65.3	34.7
6. สมุทรสงคราม	54.61	45.39
ภาคกลาง		
1. สระบุรี	46.76	53.24
2. สิงห์บุรี	54.59	45.41
3. ชัยนาท	57.3	42.7
4. อ่างทอง	55.59	44.41
5. ลพบุรี	53.54	46.46
6. พระนครศรีอยุธยา	45.94	54.06
กรุงเทพฯและปริมณฑล		
1. กรุงเทพฯ	31.5	68.5
2. สมุทรปราการ	32.17	67.83
3. ปทุมธานี	39.83	60.7
4. สมุทรสาคร	46.94	53.06
5. นครปฐม	45.34	54.66
6. นนทบุรี	32.82	67.18

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, การคาดประมาณประชากรแรงงานภาคเกษตรและภาคนอก
เกษตรของไทย ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (ปี 2540-2544) เอกสาร เศรษฐกิจการเกษตรเลข
ที่ 34/2539 ตารางที่ 6 และตารางที่ 8 (คำนวณจากตัวเลขที่แสดงในตารางดังกล่าว: อาบ นคะจิต ผู้ศึกษาวิจัย)

10.1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่คาดหวังว่าจะได้รับจากผลการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ สรุปได้ ดังนี้

1) สหกรณ์ภาคเกษตรคือองค์การธุรกิจนิติบุคคลแบบช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในรูปสหกรณ์ ซึ่งเป็นตลาดมีรูปแบบพิเศษ (formal market) ประเภทหนึ่ง ซึ่ง

เกษตรกรขนาดเล็กในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศ รวมกันเป็นคณะบุคคลจัดตั้งขึ้นและจดทะเบียนตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ เกษตรกรผู้เป็นสมาชิกสหกรณ์เป็นเจ้าของผู้บริหารจัดการสหกรณ์ดังกล่าวนี้ และเป็นผู้ให้บริการที่สหกรณ์เป็นตัวแทนในการรวมกันซื้อปัจจัยการผลิตและสินค้าบริโภค และในการรวมกันขายผลิตผลของมวลสมาชิก เพื่อให้เกิดการประหยัดตามหลักเศรษฐศาสตร์ สหกรณ์ว่าด้วยทฤษฎี “การประหยัดต่อขนาด” (The theory of economies of scale)

สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรดังกล่าวรวมกันถือครองที่ดินที่ถือครองทางการเกษตรของประเทศและใช้ประโยชน์ที่ดิน ดังกล่าวนี้นานที่สุดในประเทศคือมากกว่าร้อยละ 80

2) ข้อเท็จจริงที่ประจักษ์ดังกล่าวนั้นในข้อ 1) ข้างต้น ย่อมจะใช้เป็นข้อสรุปซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอแนะได้ว่าสหกรณ์ภาคเกษตร อาจใช้เป็นกลไกหรือเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมที่สุดของรัฐบาลสำหรับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ซึ่งกำหนดไว้ในมาตรา 84 และมาตรา 85 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เพื่อทำให้เกิดความสำเร็จได้ทุกข้อของแนวนโยบายแห่งรัฐ³

10.2 การจัดการข้อมูล

10.2.1 การศึกษารวบรวมและจำแนกข้อมูล

เนื่องจากไม่มีข้อมูลจำนวนเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร โดยสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรเป็นรายจังหวัดเพื่อให้ได้ค่ารวมทั้งประเทศที่แสดงว่าสหกรณ์ภาคเกษตรมีบทบาทสำคัญมากเกี่ยวกับระบบการถือครองที่ดินที่ถือครองทางการเกษตร และระบบการใช้ที่ดินถือครองดังกล่าวของสมาชิก จึงศึกษาและจัดการให้ได้ข้อมูลที่ต้องการสำหรับปีที่ศึกษา

1) ประมวลการ “ครัวเรือน”

ใช้จำนวนประชากร พ.ศ. 2541 รวมทั้งประเทศ และรายจังหวัดของศูนย์ประมวลผลการทะเบียน สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย เป็นฐานในการประมวลการ “ครัวเรือน” และ “จำนวนครัวเรือนทั้งประเทศและรายจังหวัด (ดูตารางที่ 10.2-1)

³ พรรคการเมืองพรรคหนึ่งชื่อว่า “พรรคสหชีพ” ได้จัดตั้งขึ้นในประเทศไทยเมื่อ ประมาณ 50 ปีมาแล้ว มีนโยบายหลักที่จะใช้สหกรณ์เป็นกลไกหรือเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย

ตารางที่ 10.2-1 : จำนวนประชากร อัตราเพิ่ม/ลด จำนวนบ้าน จำนวนประชากรต่อบ้าน จำแนกเป็นรายการ/
จังหวัด ประจำปี 2541 (เปอร์เซ็นต์การเพิ่ม / ลดประชากรและจำนวนประชากร : บ้าน
จำแนกเป็นรายการ / จังหวัด ประจำปี 2541)

หน่วย:คน,ร้อยละ

ลำดับที่	ภาค / จังหวัด	ประชากร ณ 31 ธ.ค. 41	เปอร์เซ็นต์ การเพิ่ม / ลด	จำนวนบ้าน	จำนวน ประชากร : บ้าน
	รวมทั่วประเทศ	61,466,178	1.07	15,888,639	4
	ภาคกลาง	19,927,303	1.24	6,158,888	3
1	กรุงเทพมหานคร	5,647,799	0.77	2,849,249	3
2	สมุทรปราการ	969,321	1.37	325,746	3
3	นนทบุรี	826,464	3.21	352,265	2
4	ปทุมธานี	616,636	4.1	271,163	2
5	พระนครศรีอยุธยา	730,740	1.28	190,421	4
6	อ่างทอง	290,595	0.41	69,356	4
7	ลพบุรี	759,446	0.39	202,020	4
8	สิงห์บุรี	226,001	0.45	56,129	4
9	ชัยนาท	353,749	0.34	89,710	4
10	สระบุรี	602,026	0.92	162,451	4
11	ชลบุรี	1,053,433	2.41	406,764	3
12	ระยอง	515,008	2.06	179,694	3
13	จันทบุรี	481,058	-0.64	143,209	3
14	ตราด	221,904	0.87	67,354	3
15	ฉะเชิงเทรา	636,323	1.47	168,578	4
16	ปราจีนบุรี	441,343	1	114,083	4
17	นครนายก	243,275	0.55	60,082	4
18	สระแก้ว	538,696	3.31	135,900	4
19	ราชบุรี	819,360	0.75	197,887	4
20	กาญจนบุรี	775,798	1.15	211,830	4
21	สุพรรณบุรี	858,750	0.64	202,104	4
22	นครปฐม	765,425	1.57	213,589	4
23	สมุทรสาคร	416,393	2.27	152,944	3
24	สมุทรสงคราม	208,408	0.34	45,606	5
25	เพชรบุรี	456,527	0.69	127,178	4
26	ประจวบคีรีขันธ์	473,335	0.95	136,576	3

ตารางที่ 10.2-1 (ต่อ)

หน่วย:คน,ร้อยละ

ลำดับที่	ภาค / จังหวัด	ประชากร ณ 31 ธ.ค. 41	เปอร์เซ็นต์ การเพิ่ม / ลด	จำนวนบ้าน	จำนวน ประชากร : บ้าน
	ภาคเหนือ	12,459,930	0.57	3,258,555	4
1	เชียงใหม่	1,582,222	0.54	503,215	3
2	ลำพูน	409,091	0.07	124,718	3
3	ลำปาง	809,185	0.23	225,296	4
4	อุตรดิตถ์	484,737	0.66	122,727	4
5	แพร่	495,722	0.22	137,368	4
6	น่าน	488,192	0.84	123,112	4
7	พะเยา	517,731	0.02	145,213	4
8	เชียงราย	1,268,569	0.59	255,963	4
9	แม่ฮ่องสอน	232,938	1.59	60,820	4
10	นครสวรรค์	1,137,945	0.53	292,709	4
11	อุทัยธานี	331,295	0.70	85,698	4
12	กำแพงเพชร	770,667	0.60	183,665	4
13	ตาก	479,105	1.59	125,596	4
14	สุโขทัย	630,292	0.51	159,211	4
15	พิษณุโลก	868,684	0.38	227,398	4
16	พิจิตร	604,039	0.49	141,007	4
17	เพชรบูรณ์	1,049,516	0.83	244,839	4
	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	21,312,166	1.03	4,517,640	5
1	นครราชสีมา	2,534,287	0.93	594,975	4
2	บุรีรัมย์	1,513,889	1.27	302,583	5
3	สุรินทร์	1,382,274	1.07	271,467	5
4	ศรีสะเกษ	1,440,947	1.29	274,007	5
5	อุบลราชธานี	1,754,910	1.38	349,388	5
6	ยโสธร	553,794	0.79	115,135	5
7	ชัยภูมิ	1,124,447	0.80	258,782	4
8	อำนาจเจริญ	364,321	1.10	72,709	5
9	หนองบัวลำภู	491,217	1.04	100,009	5
10	ขอนแก่น	1,738,532	0.69	396,928	4

ตารางที่ 10.2-1 (ต่อ)

หน่วย:คน,ร้อยละ

ลำดับที่	ภาค / จังหวัด	ประชากร ณ 31 ธ.ค. 41	เปอร์เซ็นต์ การเพิ่ม / ลด	จำนวนบ้าน	จำนวน ประชากร : บ้าน
11	อุดรธานี	1,507,882	1.09	330,540	5
12	เลย	635,845	0.79	147,883	4
13	หนองคาย	897,626	1.00	194,353	5
14	มหาสารคาม	936,490	0.94	195,096	5
15	ร้อยเอ็ด	1,321,035	0.84	268,885	5
16	กาฬสินธุ์	982,951	0.87	201,682	5
17	สกลนคร	1,090,190	1.21	229,961	5
18	นครพนม	711,116	1.02	145,161	5
19	มุกดาหาร	330,413	1.3	68,026	5
	ภาคใต้	8,066,779	1.53	1,953,556	4
1	นครศรีธรรมราช	1,521,057	0.61	351,943	4
2	กระบี่	351,548	2.01	81,092	4
3	พังงา	231,649	0.85	60,089	4
4	ภูเก็ต	231,206	4.22	81,276	3
5	สุราษฎร์ธานี	876,407	1.76	283,452	4
6	ระนอง	155,204	2.2	46,724	3
7	ชุมพร	454,170	1.36	131,420	3
8	สงขลา	1,210,921	1.65	299,590	4
9	สตูล	256,800	1.43	58,444	4
10	ตรัง	584,154	1.41	135,641	4
11	พัทลุง	502,709	0.78	120,903	4
12	ปัตตานี	599,219	1.44	118,787	5
13	ยะลา	429,501	2.56	96,681	4
14	นราธิวาส	662,234	2.37	132,514	5

ที่มา : การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2533-2563 กองวางแผนทรัพยากรมนุษย์ สำนักงานคณะกรรมการ
พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

กล่าวคือ ให้ถือว่าโดยเฉลี่ยทั้งประเทศครัวเรือนหนึ่ง มีคนในครัวเรือน 4.5 คน ทั้งนี้
โดยทั่วไปครัวเรือนภาคเกษตรมีคนในครัวเรือนโดยเฉลี่ย 5 คน และครัวเรือนนอกภาคเกษตรมี

คนในครัวเรือนเฉลี่ย 4 คน ดังนั้นโดยรวมเฉลี่ยจึงถือว่าครัวเรือนหนึ่งประกอบด้วย 4.5 คน ผลการประมาณการแสดงไว้ในตารางที่ 10.1-2

2) ประมาณการ “ครัวเรือนภาคเกษตร” และ “ครัวเรือนนอกภาคเกษตร”

เมื่อคำนวณหา “ครัวเรือน” และ “จำนวนครัวเรือน” จำแนกเป็นรายภาคและจังหวัด ตามเอกสาร “ผลิตภัณฑ์ภาคและจังหวัด ปี พ.ศ. 2544” ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้แล้ว จึงอาศัยข้อมูลสัดส่วนประชากรภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรในเอกสารชื่อ “การคาดประมาณประชากรและแรงงานภาคเกษตรและภาคนอกเกษตรของไทยช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)” ของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เอกสารเศรษฐกิจการเกษตรเลขที่ 34/2539 ทั้งนี้ ผู้ศึกษาวิจัยได้คำนวณหาอัตราร้อยละของประชากรภาคเกษตรและของประชากรนอกภาคเกษตร เป็นรายจังหวัด เฉพาะปี 2541 จากข้อมูลดิบในเอกสารดังกล่าว ซึ่งประมาณการจำนวนประชากรภาคเกษตร และนอกภาคเกษตรไว้ 5 ปี (พ.ศ.2540-2544) (ดูตารางที่ 10.1-3)

3) ประมาณการ “เนื้อที่ถือครองทางการเกษตร” และ “ขนาดของเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรต่อครัวเรือนภาคเกษตรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร

เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรรวมทั้งประเทศและรายจังหวัด ได้อาศัยข้อมูลการใช้ที่ดินของประเทศไทยเป็นรายจังหวัด พ.ศ. 2542 (ดูตารางที่ 10.2-2) จากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นฐานสำหรับคำนวณหาเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรและขนาดของเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรต่อครัวเรือนภาคเกษตรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรทั้งประเทศและรายจังหวัด ดังแสดงในตารางที่ 10.2-3

กล่าวคือในตารางที่ 10.2-2 แบ่งที่ดินทั้งประเทศ 320.69 ล้านไร่ เป็นเนื้อที่ป่าไม้ 80.61 ล้านไร่ (25.14 %) เนื้อที่ถือครองทางการเกษตร 131.34 ล้านไร่ (40.95 %) และเนื้อที่ไม่ได้จำแนก 108.75 ล้านไร่ (33.91%) จากเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร 131.34 ล้านไร่นั้น มีครัวเรือนเกษตรถือครองอยู่ 5,667,506 ครัวเรือน เมื่อนำผลการคำนวณครัวเรือนเกษตรดังกล่าวไปหารจำนวนเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรทั้งหมดก็จะได้ขนาดเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร (หรือขนาดของฟาร์ม) จำนวน 23.1745 ไร่ต่อครัวเรือนภาคเกษตรโดยเฉลี่ยทั่วประเทศ

ตารางที่ 10.2-2 : การใช้ที่ดินของประเทศไทย เป็นรายจังหวัด พ.ศ. 2542

จังหวัด	เนื้อที่ถือครองทางการเกษตร						Province
	เนื้อที่ ทั้งหมด 1/ (ไร่)	เนื้อที่ ป่าไม้ 2/ (ไร่)	เนื้อที่ ถือครอง (ไร่)	จำนวน ครัวเรือน (ครัวเรือน)	ขนาดของ ฟาร์ม (ไร่/ครัว เรือน)	เนื้อที่ไม่ได้ จำแนก (ไร่)	
รวมทั้งประเทศ	320,690,888	80,610,219	131,341,384	5,667,506	23	108,745,285	Whole Kingdom
เชียงราย	7,298,981	2,365,967	2,122,239	138,715	15	2,810,775	Chiang Rai
พะเยา	3,959,412	1,503,174	1,014,670	72,842	14	1,441,568	Phayao
ลำปาง	7,833,726	4,863,447	971,181	94,075	10	199,098	Lampang
ลำพูน	2,816,176	1,323,346	492,837	50,007	10	999,993	Lamphun
เชียงใหม่	12,566,911	8,743,367	1,371,815	144,540	9	2,451,792	Chiang Mai
แม่ฮ่องสอน	7,925,787	5,444,996	145,525	21,262	12	2,235,266	Mae Hong Son
ตาก	10,254,156	7,122,754	1,064,388	42,724	25	2,067,014	Tak
กำแพงเพชร	5,379,881	1,240,139	2,544,508	71,520	36	1,594,962	Kamphaeng Phet
สุโขทัย	4,122,557	1,379,512	1,923,749	82,763	23	819,296	Sukhothai
แพร่	4,086,624	1,503,768	616,931	54,895	11	1,965,925	Phrae
น่าน	7,170,045	2,992,666	760,901	63,971	12	3,416,473	Nan
อุดรดิตถ์	4,899,120	1,882,088	1,315,113	56,183	23	1,701,919	Uttaradit
พิษณุโลก	6,759,909	1,489,095	2,520,896	87,323	29	2,749,918	Phitsanulok
พิจิตร	2,831,883	-	2,099,340	50,899	41	732,543	Phichit
นครสวรรค์	5,998,548	411,126	4,033,620	110,773	36	1,553,802	Nakhon Sawan
อุทัยธานี	4,206,404	1,610,219	1,333,907	42,798	31	1,262,278	Uthai Thani
เพชรบูรณ์	7,917,760	1,519,032	3,881,225	112,134	35	2,517,503	Phetchabun
เลย	7,140,382	1,801,323	2,272,620	76,554	30	3,066,439	Loei
หนองบัวลำภู	2,411,929	181,888	1,510,531	59,579	25	719,510	Nong Bua Lam Phu
อุดรธานี	7,331,439	1,149,811	3,712,177	149,238	25	2,469,451	Udon Thani
หนองคาย	4,582,675	287,117	2,586,043	103,290	25	1,709,515	Nong Khai
สกลนคร	6,003,602	844,224	2,914,977	129,269	23	2,244,401	Sakon Nakhon
นครพนม	3,445,418	350,882	1,470,990	84,293	17	1,623,546	Nakhon Phanom
มุกดาหาร	2,712,394	830,064	920,893	44,172	21	961,437	Mukdohani
ยโสธร	2,601,040	228,646	1,641,761	80,230	20	730,633	Yasothon
อำนาจเจริญ	1,975,785	639,390	1,334,980	51,192	26	1,415	Amnat Charoen
อุบลราชธานี	9,840,526	1,544,310	4,760,778	192,708	25	3,535,438	Ubon Ratchathani
ศรีสะเกษ	5,524,985	438,467	3,417,135	179,230	19	1,669,383	Si Sa Ket
สุรินทร์	5,077,535	167,923	3,568,214	179,902	20	1,341,398	Surin

ตารางที่ 10.2-2 (ต่อ)

จังหวัด	เนื้อที่ ทั้งหมด 1/ (ไร่)	เนื้อที่ ป่าไม้ 2/ (ไร่)	เนื้อที่ถือครองทางการเกษตร			เนื้อที่ไม่ได้ จำแนก (ไร่)	Province
			เนื้อที่ ถือครอง (ไร่)	จำนวน ครัวเรือน (ครัวเรือน)	ขนาดของ ฟาร์ม (ไร่/ครัว เรือน)		
บุรีรัมย์	6,451,178	327,004	3,830,483	175,856	22	2,293,691	Buri Ram
มหาสารคาม	3,307,302	20,121	2,747,603	134,558	20	539,578	Maha Sarakham
ร้อยเอ็ด	5,187,156	116,225	2,141,254	181,185	18	1,829,677	Roi Et
กาฬสินธุ์	4,341,716	368,566	2,621,602	146,011	18	1,351,548	Kalasin
ขอนแก่น	6,803,744	504,593	4,122,048	200,313	21	2,177,103	Kho Kaen
ชัยภูมิ	7,986,429	1,873,828	3,467,277	160,448	22	2,645,324	Chaiyaphum
นครราชสีมา	12,808,728	1,380,472	7,805,631	270,509	29	3,622,626	Nakhon Ratchasima
สระบุรี	2,235,304	27,003	933,371	30,257	31	1,274,930	Saraburi
ลพบุรี	3,874,846	118,821	2,220,527	63,021	35	1,535,495	Lop Buri
สิงห์บุรี	514,049	-	432,844	15,607	28	81,205	Sing Buri
ชัยนาท	1,543,591	3,682	1,175,163	38,307	31	364,746	Chai Nat
สุพรรณบุรี	3,348,755	350,050	2,082,394	75,069	28	916,311	Suphum Buri
อ่างทอง	605,232	-	462,703	20,828	22	142,529	Ang Thong
พระนครศรีอยุธยา	1,597,900	-	1,083,847	37,813	29	514,053	Ayutthaya
นนทบุรี	388,939	-	184,806	10,442	18	204,133	Nonthaburi
กรุงเทพมหานคร	978,263	1,046	130,093	7,354	18	847,134	Bangkok Metropolis
ปทุมธานี	953,660	-	518,492	16,139	32	435,168	Phathum Thani
นครนายก	1,326,250	300,188	623,141	19,781	32	402,921	Nakhon Nayok
ปราจีนบุรี	2,976,476	994,739	1,230,168	36,438	34	751,569	Prachin Buri
ฉะเชิงเทรา	3,344,375	719,800	1,786,976	51,620	35	837,599	Chachoengsoa
สระแก้ว	4,496,962	749,108	2,147,945	61,391	35	1,599,909	Sa Kaeo
จันทบุรี	3,961,250	1,165,281	1,829,349	50,832	32	1,166,620	Chanthaburi
ตราด	1,761,875	467,202	514,547	21,732	24	780,126	Trat
ระยอง	2,220,000	130,086	1,276,423	39,361	32	813,491	Rayong
ชลบุรี	2,726,875	150,136	1,310,158	33,932	39	813,491	Chonburi
สมุทรปราการ	627,558	2,272	216,110	7,800	28	409,176	Samut Prakan
สมุทรสาคร	545,217	10,997	151,397	7,355	21	382,823	Samut Sakhon
นครปฐม	1,355,204	-	748,241	36,200	21	606,963	Nakhon Pathom
กาญจนบุรี	12,170,968	6,553,356	1,980,595	65,903	30,632	3,643,071	KanChanaburi
ราชบุรี	3,247,789	815,333	1,111,272	58,533	19	1,321,184	Ratchaburi
สมุทรสงคราม	260,442	7,829	117,171	9,431	12	135,422	Samut Songkhram

ตารางที่ 10.2-2 (ต่อ)

จังหวัด	เนื้อที่ทั้งหมด 1/ (ไร่)	เนื้อที่ป่าไม้ 2/ (ไร่)	เนื้อที่ถือครองทางการเกษตร			เนื้อที่ไม่ได้ จำแนก (ไร่)	Province
			เนื้อที่ ถือครอง (ไร่)	จำนวน ครัวเรือน (ครัวเรือน)	ขนาดของ ฟาร์ม (ไร่/ครัว เรือน)		
เพชรบุรี	3,890,711	1,335,154	671,010	33,281	20	1,884,547	Phetchaburi
ประจวบคีรีขันธ์	3,979,762	762,079	1,202,881	42,956	28	2,014,802	PraChuap Khiri Khan
ชุมพร	3,755,630	626,806	1,877,470	65,153	29	1,251,354	Chumphon
ระนอง	2,061,278	656,550	465,532	15,076	31	939,196	Ranong
สุราษฎร์ธานี	8,057,168	1,862,746	2,708,567	101,924	27	3,485,855	Surat Thani
พังงา	2,606,809	704,087	844,993	28,380	30	1,057,729	Phangnga
ภูเก็ต	339,396	15,026	141,597	7,355	19	182,773	Phuket
กระบี่	2,942,820	191,399	1,253,510	44,498	28	149,911	Krabi
ตรัง	3,073,449	582,037	1,536,097	66,808	23	955,315	Trang
นครศรีธรรมราช	6,214,064	762,990	3,094,164	172,641	18	2,356,010	NakhonSi Thammarat
พัทลุง	2,140,296	269,385	1,216,439	72,670	17	654,472	Phatthalung
สงขลา	4,621,181	354,705	2,117,694	103,763	20	2,148,782	Songkla
สตูล	1,549,361	325,680	557,598	28,632	19	666,083	Satun
ปัตตานี	1,212,722	27,161	763,998	49,929	15	421,563	Pattani
ยะลา	2,825,674	693,297	1,193,195	52,493	23	939,182	Yala
นราธิวาส	2,797,144	424,635	1,369,002	70,849	19	1,003,507	Narathiwat

ที่มา: 1/กรมแผนที่ทหาร

2/กรมป่าไม้

หมายเหตุ: 1. เนื้อที่ป่าไม้ หมายถึง เนื้อที่ที่ยังมีสภาพเป็นป่าไม้อยู่

2. เนื้อที่ที่ไม่ได้จำแนกเป็นเนื้อที่เหลือจากการหักออกของเนื้อที่ป่าไม้ เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรจากเนื้อที่ทั้งหมดจะเป็นเนื้อที่ป่าสงวนแห่งชาติที่เสื่อมโทรมและสันสภาพป่าและไม่ได้ทำการเกษตร เนื้อที่หนองบึง สุขาภิบาลเทศบาล ทางรถไฟ ที่ราชพัสดุ ที่สาธารณะประโยชน์ เป็นต้น

ตารางที่ 10.2-3 : เนื้อที่ทั้งประเทศ เนื้อที่ป่า เนื้อที่ถือครองทางการเกษตร จำนวนสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร ปริมาณที่ถือครองทางการเกษตรโดยสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร (ครัวเรือน) ขนาดที่ถือครองทางการเกษตรต่อครัวเรือน และสัดส่วนที่ถือครองทางการเกษตรโดยสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร พ.ศ. 2541

ทั้งประเทศภาค และจังหวัด	เนื้อที่ทั้งหมด	เนื้อที่ป่าไม้	เนื้อที่ถือครอง ทางการ เกษตร	จำนวนสมาชิก สหกรณ์ การเกษตร ครัวเรือน(ไร่)	ปริมาณที่ถือครอง ทางการเกษตร โดยสมาชิกสหกรณ์ ภาคเกษตร	ขนาดที่ถือครอง ทางการเกษตรต่อ ครัวเรือน(ไร่)	หมาย เหตุ % (5)/(3)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(5)/(3)	
ทั่วประเทศ	320,696,888	80,610,219	131,341,384	4,659,373	106,582,837	23.17	81.15
ภาคตะวันออก	105,533,963	-	57,946,997	2,046,110	45,864,697	23.42	79.15
เฉิงเหิน (19จังหวัด)							
ขอนแก่น	6,803,744	504,593	4,122,048	168,953	3,476,715	20.58	84.34
อุดรธานี	73,331,439	1,149,811	3,712,177	110,219	2,741,665	24.87	73.86
เลย	7,140,382	1,801,323	2,272,620	82,283	2,442,694	29.69	107.50
หนองคาย	4,582,675	287,117	2,586,043	81,702	2,045,548	25.04	79.10
มุกดาหาร	2,712,394	830,064	920,893	42,273	881,303	208.479	95.70
นครพนม	3,445,418	350,882	1,470,990	56,013	977,477	174.509	66.45
สกลนคร	6,003,602	844,224	2,914,977	101,276	2,283,743	22.55	78.34
กาฬสินธุ์	4,341,716	368,566	2,621,602	101,415	1,820,886	17.95	69.46
นครราชสีมา	12,808,728	1,380,472	780,563	235,891	6,806,701	28.86	87.20
ชัยภูมิ	7,986,429	1,873,828	3,467,277	134,281	2,901,812	21.61	83.69
ยโสธร	2,601,040	228,646	1,641,761	63,259	1,294,482	204.632	78.85
อุบลราชธานี	9,840,526	1,544,310	4,760,778	143,129	3,535,945	24.70	74.27
ร้อยเอ็ด	5,187,156	116,225	3,241,254	144,161	2,578,925	17.89	84.10
บุรีรัมย์	6,451,178	327,004	3,830,483	125,145	2,725,896.0	21.7819	71.16
สุรินทร์	5,077,536	167,923	3,568,214	121,615	2,412,136.0	19.8342	67.6
มหาสารคาม	3,307,302	20,121	2,747,603	111,291	2,272,507.0	20.4195	82.71
ศรีสะเกษ	5,524,985	438,467	3,417,135	162,292	3,094,194.0	19.0656	90.55
หนองบัวลำภู	24,112,929	181,888	1,510,531	22,628	573,697.0	25.3534	37.98
อำนาจเจริญ	1,975,785	639,390	1,334,980	38,284	998,366.0	26.0779	74.78
ภาคเหนือ (17 จังหวัด)	106,027,680	-	28,312,917	1,263,079	26,510,635	20.99	93.63
เชียงใหม่	12,566,911	8,743,367	1,371,815	155,025	1471327	9.4909	107.25
ลำปาง	7,833,726	4,863,447	971,181	87,508	903389	10.3235	93.02
อุตรดิตถ์	4,899,120	4,882,008	1,315,113	70,126	1641488	23.4077	124.82
แม่ฮ่องสอน	7,925,787	5,444,996	245,525	6,718	77577	11.5476	31.6
เชียงราย	7,298,981	2,365,976	2,122,239	121,824	1863822	15.2993	87.82
แพร่	4,086,624	1,503,768	616,931	83,876	942632	11.2384	152.79

ตารางที่ 10.2-3 (ต่อ)

ทั้งประเทศภาค และจังหวัด	เนื้อที่ทั้งหมด	เนื้อที่ป่าไม้	เนื้อที่ถือครอง ทางการ เกษตร	จำนวนสมาชิก สหกรณ์ การเกษตร ครัวเรือน(ไร่)	ประมาณที่ถือครอง ทางการเกษตร โดยสมาชิกสหกรณ์ ภาคเกษตร	ขนาดที่ถือครอง ทางการเกษตรต่อ ครัวเรือน(ไร่)	หมายเหตุ %
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(5)/(3)
ลำพูน	2,816,176	1,323,346	492,831	62,931	620210	9.8554	125.84
น่าน	7,170,045	2,992,666	760,901	82,348	979488	11.8945	128.73
พะเยา	3,959,412	1,503,174	1,014,670	65,862	917438	13.9297	90.42
นครสวรรค์	5,998,548	411,126	4,033,620	84,262	3068266	36.4134	76.07
พิษณุโลก	6,759,909	148,095	2,520,896	80,753	2331226	28.8686	92.77
กำแพงเพชร	5,379,681	1,240,139	2,544,580	72,683	2,585,959	35.5786	101.63
อุทัยธานี	4,206,404	1,610,219	1,333,907	40,980	1,277,516	31.1741	95.77
สุโขทัย	4,122,557	1,379,512	1,923,749	84,059	1,953,876	23.2441	101.57
ตาก	10,254,156	7,122,754	1,064,388	16,346	407,230	24.9131	38.26
พิจิตร	2,831,883	-	2,099,340	52,972	2,187,728	41.2452	104.21
เพชรบูรณ์	7,917,760	1,519,032	3,881,225	94,806	3,281,463	34.6124	84.55
ภาคใต้(14 จังหวัด)	441,196,992	-	19,139,856	540,383	1,165,632	21.8	60.95
ภูเก็ต	339,396	15,026	141,597	2,616	50,363	19.2518	35.57
สุราษฎร์ธานี	8,057,168	1,862,746	2,708,567	64,004	1,700,868	26.5744	62.79
ระนอง	2,061,278	656,550	465,532	7,733	238,787	30.879	51.29
พังงา	2,606,809	704,087	844,993	24,780	737,805	29.7742	87.31
กระบี่	2,942,820	191,399	1,253,510	25,185	709,461	28.17	56.6
ชุมพร	3,755,630	626,806	1,877,470	42,027	1,211,063	28.8163	64.5
นครศรีธรรมราช	6,214,064	762,990	3,094,164	100,238	1,796,516	17.9225	58.06
สงขลา	4,621,181	354,705	2,117,694	66,063	1,348,280	20.409	63.67
สตูล	1,549,361	325,680	557,598	15,899	309,627	19.4746	55.53
ยะลา	2,825,674	693,297	1,193,195	23,136	525,895	22.7306	44.07
ตรัง	3,073,449	582,037	1,536,097	41,497	954,128	22.9927	62.11
นราธิวาส	2,797,144	424,635	1,369,002	38,584	642,058	19.3228	46.9
พัทลุง	2,140,296	269,385	1,216,439	58,942	986,622	16.7392	81.11
ปัตตานี	1,212,722	27,161	763,998	29,679	454,139	15.3017	59.44
ภาคตะวันออก (8 จังหวัด)	-	-	10,518,707	236,985	7,210,140	32.7048	68.55
ชลบุรี	2,726,875	150,136	1,310,158	18,860	728,209	38.6113	55.58
ฉะเชิงเทรา	3,344,375	719,800	1,786,976	35,828	547,932	34.6179	30.66
ระยอง	2,220,000	130,086	1,276,423	32,440	1,051,984	32.4286	82.42
ตราด	1,761,875	467,202	514,547	10,442	247,234	23.6769	48.05
จันทบุรี	3,961,250	1,165,281	1,629,349	38,958	1,248,007	32.0536	76.6
นครนายก	1,326,250	300,188	623,141	24,937	785,565	31.502	126.06
ปราจีนบุรี	2,976,476	991,739	1,230,168	34,125	1,152,080	33.7606	93.65
สระแก้ว	4,496,962	749,108	2,147,945	41,418	1,449,129	34.9879	67.47

ตารางที่ 10.2-3 (ต่อ)

ทั้งประเทศภาค และจังหวัด	เนื้อที่ทั้งหมด	เนื้อที่ป่าไม้	เนื้อที่ถือครอง ทางการ เกษตร	จำนวนสมาชิก สหกรณ์ การเกษตร ครัวเรือน(ไร่)	ประมาณที่ถือครอง ทางการเกษตร โดยสมาชิกสหกรณ์ ภาคเกษตร	ขนาดที่ถือครอง ทางการเกษตรต่อ ครัวเรือน(ไร่)	หมายเหตุ %
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(5)/(3)
ภาคตะวันตก(6 จังหวัด)	-	-	7,165,323	236,226	5,921,331	22.8901	82.64
ราชบุรี	3,247,789	815,333	1,111,272	39,027	740,943	189854	66.67
กาญจนบุรี	12,176,968	6,553,356	1,980,595	41,970	1,261,753	30..632	63.71
ประจวบคีรีขันธ์	3,979,962	762,079	1,202,881	31,432	880,178	28.0026	73.17
เพชรบุรี	3,890,711	1,336,154	671,010	37,379	753,635	20.162	112.31
สุพรรณบุรี	3,348,755	350,050	2,082,394	79,080	2,193,655	27.74	105.34
สมุทรสงคราม	260,442	7,829	117,171	7,338	91,167	12.42	77.81
ภาคกลาง (6 จังหวัด)	-	-	6,308,455	243,504	7,377,134	-	116.94
สระบุรี	2,235,304	27,003	933,371	33,638	1,037,668	30.85	111.17
สิงห์บุรี	514,049	-	432,371	21,762	603,547	27.73	139.44
ชัยนาท	1,543,591	3,682	1,175,163	43,405	1,331,557	30.68	113.31
อ่างทอง	605,232	-	462,703	32,369	719,090	22.22	155.41
ลพบุรี	3,874,846	118,824	2,220,527	66,479	2,342,904	35.23	105.49
พระนครศรีอยุธยา	1,597,900	-	1,083,847	45,851	1,342,904	28.66	123.90
กรุงเทพฯและ ปริมณฑล	-	-	1,949,129	93,086	2,033,268	-	104.32
กรุงเทพมหานคร	978,263	1,046	130,083	16,588	293,420	17.69	225.56
สมุทรปราการ	627,558	2,272	216,110	6,102	169,064	27.71	78.23
ปทุมธานี	953,660	-	518,492	14,016	450,286	32.13	86.84
สมุทรสาคร	545,660	10,997	151,397	14,630	301,147	20.58	198.91
นครปฐม	1,355,204	-	748,241	27,075	559,629	20.67	74.79
นนทบุรี	388,939	-	184,806	14,675	259,722	17.70	140.53

การศึกษาวิจัยนี้ จะใช้เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรและขนาดของเนื้อที่ถือครองดังกล่าวนี้เป็นฐานคำนวณเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรรวมทั้งประเทศและรายจังหวัด โดยครัวเรือนภาคเกษตรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรดังที่แสดงในตารางที่ 10.2-3 เช่น จังหวัดขอนแก่น พ.ศ. 2541 มีครัวเรือนภาคเกษตรเป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในจังหวัดขอนแก่นอยู่ 168,953 ครัวเรือน ขนาดของเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร (ขนาดของฟาร์ม) คือ 20.5780 ไร่ ดังนั้นประมาณที่ถือครองทางการเกษตรโดยครัวเรือนภาคเกษตรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจึงเท่ากับ 3,476,715 ไร่ (168,953 x 20.5780) ดังนี้ เป็นต้น

4) ประมวลการ “การใช้ที่ดินครองทางการเกษตร” โดยครัวเรือนภาคเกษตรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร รวมทั้งประเทศและรายจังหวัด

การใช้ที่ดินครองทางการเกษตรโดยครัวเรือนภาคเกษตรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรทั้งประเทศและรายจังหวัดนั้น ได้ประมวลการโดยอาศัยข้อมูล “เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรของประเทศไทยเป็นรายจังหวัด พ.ศ. 2542” ดังแสดงในตารางที่ 10.2-4 ของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เนื้อที่ถือครองดังกล่าวนี้ ได้แบ่งใช้ประโยชน์ 8 อย่าง คือ (1) ที่อยู่อาศัย (2) ที่นา (3) ที่พืชไร่ (4) ที่ไม้ผลและไม้ยืนต้น (5) ที่สวนผักและไม้ดอก (6) ที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ (7) ที่รกร้างว่างเปล่า และ (8) ที่อื่น ๆ การศึกษาวิจัยนี้ จะอนุมานว่าครัวเรือนภาคเกษตรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรแต่ละจังหวัดก็จะแบ่งใช้ประโยชน์ที่ดินครองทางการเกษตรของตนเป็น 8 รายการตามข้อมูลที่ปรากฏในตารางที่ 10.2-4

4) จำนวนสหกรณ์ภาคเกษตรและสมาชิก จำนวนสหกรณ์นอกภาคเกษตรและสมาชิก และประมาณประชากรในครัวเรือนสมาชิกสหกรณ์

จำนวนสหกรณ์ภาคเกษตรและจำนวนสมาชิก รวมทั้งจำนวนสหกรณ์นอกภาคเกษตรและจำนวนสมาชิก แสดงในตารางที่ 10.2-5 อนึ่งได้ประมาณจำนวนคนในครัวเรือนสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรไว้ในตารางที่ดังกล่าวนี้ด้วย

เพื่อให้ทราบโครงสร้างทางการเงินและข้อมูลธุรกิจของสหกรณ์ภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรจึงได้แสงข้อมูลไว้ในตารางที่ 10.2-6 และ 10.2-7 เพื่อประกอบการศึกษาและวิเคราะห์

10.2.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้การวิเคราะห์แนวดิ่ง (Vertical Analysis) หรือการย่อส่วนตามแนวดิ่ง (Common size Analysis) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของรายการต่าง ๆ โดยใช้ค่ารวม (Total) และร้อยละ (Percentage) ของค่ารวมและหาค่าเฉลี่ย (Mean)

ข้อมูลที่วิเคราะห์แล้วได้แสดงไว้ในตารางต่าง ๆ ของรายงานผลการศึกษานี้

ตารางที่ 10.2-4 : เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรของประเทศไทย เป็นรายจังหวัด พ.ศ. 2542

หน่วย : ไร่

จังหวัด	ที่อยู่อาศัย Housing area	ที่นา Paddy land	พืชไร่ Under field crop	ไม้ผลและไม้ ยืนต้น Under fruit tree and tree crops	ที่สวนผัก และไม้ดอก Under vegetable and tree folwers	ที่ทุ่งหญ้า เลี้ยงสัตว์ Grass land	ที่รกร้างว่าง เปล่า Idle land	ที่อื่นๆ Other	รวม Total
รวมทั้งประเทศ	3,578,872	65,686,993	28,786,500	26,075,492	1,025,811	802,414	2,864,219	2,521,083	131,341,384
เชียงราย	83,136	1,279,236	449,785	215,375	40,682	3,859	29,231	20,935	2,122,239
พะเยา	38,680	552,081	264,574	109,345	23,819	320	19,043	6,808	1,014,670
ลำปาง	45,310	461,422	165,446	224,424	27,104	3,022	38,209	6,244	971,181
ลำพูน	18,803	168,343	10,543	274,172	16,557	398	3,598	423	492,837
เชียงใหม่	71,593	629,450	168,431	404,627	72,200	3,999	19,377	2,138	1,371,815
แม่ฮ่องสอน	13,087	113,972	33,932	28,729	23,784	364	23,748	7,918	245,525
ตาก	35,724	371,468	532,207	80,647	16,145	5,701	14,858	7,638	1,064,388
กำแพงเพชร	84,755	1,168,374	1,198,669	77,024	6,295	3,820	5,393	9,250	2,544,580
สุโขทัย	66,263	866,383	741,002	199,759	14,211	3,939	6,516	25,676	1,923,749
แพร่	29,768	287,520	181,558	100,793	5,381	1,498	7,986	2,427	616,931
น่าน	38,038	253,902	331,612	113,261	3,383	2,922	15,207	2,576	760,901
อุดรดิตถ์	50,419	834,505	344,208	248,376	8,682	941	1,298	26,684	1,315,113
พิษณุโลก	78,890	1,534,873	699,519	134,587	11,657	1,712	12,921	46,737	2,520,896
พิจิตร	51,656	1,632,845	253,967	114,148	14,145	1,042	513	31,024	2,099,340
นครสวรรค์	97,317	2,387,298	1,389,305	117,879	36,845	23,696	6,480	19,800	4,033,620
อุทัยธานี	44,292	648,980	517,983	30,101	8,544	12,744	12,075	9,188	1,333,907
เพชรบูรณ์	66,116	1,460,778	1,944,159	317,090	29,413	14,365	19,655	29,649	3,881,225
เลย	46,783	440,208	1,067,061	467,911	16,496	36,510	197,134	517	2,272,620
หนองบัวลำภู	56,939	1,005,438	282,066	86,717	5,187	32,541	42,232	19,411	1,510,531
อุดรธานี	61,996	2,181,393	1,130,347	181,991	5,188	39,374	90,925	20,963	3,712,177
หนองคาย	48,368	1,402,416	444,757	455,891	21,782	31,006	138,369	43,545	2,586,043
สกลนคร	69,440	2,158,763	243,271	115,072	8,637	30,925	82,212	206,657	2,914,977
นครพนม	47,829	1,132,239	33,298	88,048	5,193	7,267	103,955	53,161	1,470,990
มุกดาหาร	27,797	432,270	181,904	118,723	3,901	8,798	54,045	93,455	920,893
ยโสธร	42,916	1,275,794	168,018	103,194	8,021	18,962	21,464	3,392	1,641,761
อำนาจเจริญ	30,602	1,030,528	72,620	70,711	457	19,325	89,546	21,191	1,334,980
อุบลราชธานี	134,292	3,412,786	331,805	719,103	19,054	37,642	505,997	140,099	4,760,778
ศรีสะเกษ	83,206	2,627,513	347,257	242,092	37,601	14,032	46,259	19,175	3,417,135
สุรินทร์	118,698	3,040,798	184,431	153,521	15,755	28,689	7,147	19,175	3,568,214
บุรีรัมย์	84,033	3,113,781	438,232	119,722	3,781	10,405	25,822	34,707	3,830,483
มหาสารคาม	76,303	2,012,199	382,345	125,157	8,512	33,645	74,735	34,707	2,747,608

ตารางที่ 10.2-4: (ต่อ)

หน่วย : ไร่

จังหวัด	ที่อยู่อาศัย Housing area	ที่นา Paddy land	พืชไร่ Under field crop	ไม้ผลและไม้ยืนต้น Under fruit tree and tree crops	สวนผักและไม้ดอก Under vegetable and tree folwers	ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ Grass land	ที่รกร้างว่างเปล่า Idle land	อื่นๆ Other	รวม Total
ร้อยเอ็ด	67,680	2,793,200	164,047	54,516	2,621	10,359	43,788	105,035	3,241,254
กาฬสินธุ์	81,395	1,583,843	618,670	126,125	5,485	18,221	74,563	113,300	2,621,602
ขอนแก่น	78,003	2,716,159	917,345	192,181	7,462	65,828	98,567	46,503	4,122,048
ชัยภูมิ	87,111	1,507,607	1,472,061	181,067	7,662	30,052	128,880	52,837	3,467,277
นครราชสีมา	146,001	3,878,339	3,268,926	331,349	30,591	30,433	101,425	18,567	7,085,631
สระบุรี	31,479	400,042	313,521	105,352	9,281	55,269	7,460	10,967	933,371
ลพบุรี	41,903	855,448	1,181,835	74,786	19,570	15,607	23,705	7,673	2,220,527
สิงห์บุรี	7,843	371,380	26,002	16,166	338	285	3,208	7,622	432,844
ชัยนาท	37,204	907,471	152,002	45,377	5,933	7,065	8,439	11,672	1,175,163
สุพรรณบุรี	70,227	1,109,776	711,134	120,339	24,814	4,854	11,718	29,482	2,082,394
อ่างทอง	18,677	353,677	27,915	55,721	4,565	-	1,174	974	462,703
อยุธยา	41,705	973,876	186	49,244	5,549	1,063	522	11,702	1,083,847
นนทบุรี	4,691	107,902	-	51,756	15,323	-	346	4,788	184,806
กรุงเทพมหานคร	4,724	105,901	-	17,703	1,518	-	-	237	130,083
ปทุมธานี	16,156	360,930	-	120,807	11,185	-	1,322	8,092	518,492
นครนายก	14,993	501,766	664	83,788	5,070	320	3,145	13,395	623,141
ปราจีนบุรี	37,648	780,920	233,027	117,748	13,173	-	26,638	21,014	1,230,168
ฉะเชิงเทรา	42,387	829,307	588,168	191,799	13,259	4,643	34,021	83,392	1,786,976
สระแก้ว	36,706	828,446	1,063,560	148,671	9,139	4,887	54,261	2,275	2,147,945
จันทบุรี	22,322	85,625	357,503	1,051,722	2,015	2,242	24,003	83,917	1,629,349
ตราด	12,715	65,938	25,066	373,914	2,619	1,052	21,982	11,261	514,547
ระยอง	35,472	57,455	326,743	845,809	1,397	1,443	2,013	6,091	1,276,423
ชลบุรี	38,696	155,225	455,652	535,904	22,358	1,500	7,127	93,696	1,310,158
สมุทรปราการ	9,552	59,415	-	23,166	457	-	200	123,302	216,110
สมุทรสาคร	2,732	36,118	-	70,058	1,835	-	593	40,061	151,397
นครปฐม	40,993	347,828	111,167	96,233	43,043	1,260	6,011	101,706	748,241
กาญจนบุรี	59,690	402,123	1,216,666	195,958	50,530	18,690	28,307	8,631	1,980,595
ราชบุรี	46,521	330,702	518,021	141,527	49,611	4,344	2,290	18,256	1,111,272
สมุทรสงคราม	5,652	4,245	-	74,780	2,813	-	484	29,197	117,171
เพชรบุรี	29,184	331,456	91,940	151,918	14,346	4,254	18,802	29,110	671,010
ประจวบคีรีขันธ์	41,998	70,921	363,403	634,904	25,333	4,961	52,936	8,425	1,202,881
ชุมพร	57,381	159,902	37,006	1,548,211	20,895	4,119	15,182	34,774	1,877,470
ระนอง	8,852	28,275	85	392,068	1,991	320	31,009	2,932	465,532

หน่วย : ไร่

จังหวัด	ที่อยู่อาศัย Housing area	ที่นา Paddy land	พืชไร่ Under field crop	ไม้ผลและไม้ยืนต้น Under fruit tree and tree crops	ที่สวนผักและไม้ดอก Under vegetable and tree folwers	ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ Grass land	ที่รกร้างว่างเปล่า Idle land	ที่อื่นๆ Other	รวม Total
สุราษฎร์ธานี	101,516	262,849	6,940	2,186,500	14,574	10,123	53,299	72,766	2,708,567
พังงา	18,472	23,155	1,367	786,989	336	3,219	6,051	5,404	844,993
ภูเก็ต	1,355	1,092	-	136,477	1,090	-	233	1,350	141,597
กระบี่	20,397	80,347	1,100	1,111,927	4,867	3,665	16,330	14,877	1,253,510
ตรัง	29,302	137,338	819	1,332,426	3,743	1,319	15,913	15,237	1,536,097
นครศรีธรรมราช	88,528	1,005,907	14,924	1,662,867	17,451	11,510	99,280	193,697	3,094,164
พัทลุง	48,779	450,273	6,738	644,733	6,915	8,967	14,138	35,891	1,216,439
สงขลา	54,886	433,973	2,935	1,491,927	14,217	5,082	64,409	50,265	2,117,694
สตูล	13,365	99,809	58	415,610	4,101	8,303	9,445	6,907	557,598
ปัตตานี	34,943	217,019	3,184	485,487	2,181	11,022	1,357	8,805	763,998
ยะลา	19,661	78,335	450	1,064,192	270	980	20,059	9,248	1,193,195
นราธิวาส	26,268	128,122	367	1,187,495	5,855	6,690	13,634	571	1,369,002

หมายเหตุ : 1/ ที่ร่างหมายถึง เนื้อที่ที่ไม่ได้ทำประโยชน์ ปอดทิ้งไว้เกิดเป็นพวงหมักรอยอยู่จึงไม่สามารถปลูกพืชได้ในขณะนั้นแต่ถ้าทำการหักล้างทาง
พวงออกไปก็สามารถทำการเพาะปลูกได้ ทั้งนี้ จะรวมหมายถึง ที่น้ำและที่พืชไร่ซึ่งซื้อไว้เพื่อการเก็งกำไรด้วย (เฉพาะของครัวเรือนเกษตร)
2/ ที่อื่นๆหมายถึง ถนน ทางเดิน คันน้ำ บ่อเลี้ยงปลา สระน้ำ ฯลฯ ที่มีอยู่ในฟาร์ม

ตารางที่ 10.2-5 : สหกรณ์ สมาชิก และประมาณประชากรในครัวเรือนสมาชิกสหกรณ์ พ.ศ. 2541

สหกรณ์	จำนวนสหกรณ์	จำนวนสมาชิก	ประมาณจำนวนประชากรใน ครัวเรือนสมาชิกสหกรณ์
		(คนหรือครัวเรือน)	(4.5 คน/ครัวเรือน)
สหกรณ์การเกษตร	3,226	5,507,082	20,281,869
สหกรณ์ประมง	72	12,215	54,968
สหกรณ์นิคม	100	140,076	630,342
รวมสหกรณ์ภาคเกษตร	3,398	4,659,373	20,967,179
สหกรณ์ออมทรัพย์	1,244	2,067,022	9,301,599
สหกรณ์ร้านค้า	369	781,373	3,516,179
สหกรณ์บริการ	356	115,832	521,244
รวมสหกรณ์นอกภาคเกษตร	1,969	2,964,227	13,339,022
รวมทั้งประเทศ	5,367	7,623,600	34,306,201

ที่มา : 1/ จำนวนสหกรณ์และจำนวนสมาชิกจากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปีเพาะปลูก 2540/2541 ตารางที่ 168

2/ ประมาณประชากรในครัวเรือนสมาชิกสหกรณ์ คำนวณโดยผู้ศึกษาวิจัยโดยประมาณว่า ประชากรต่อครัวเรือนมี 4.5 คน โดยเฉลี่ยจากครัวเรือนภาคเกษตร 5 คน และครัวเรือนนอกภาคเกษตร 4 คน

3/ จำนวนประชากรทั้งประเทศ พ.ศ. 2541 มี 61,466,178 คน จากศูนย์ประมวลผลภาวะทะเบียน สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย

4/ จากสรุปได้ว่าจำนวนประชากรไทยปี พ.ศ. 2541 อยู่ในครัวเรือนสมาชิกสหกรณ์ทุกประเภท ร้อยละ 55.81 ในจำนวนน้อยในครัวเรือนสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร ร้อยละ 34.11 และในครัวเรือนสมาชิกสหกรณ์นอกภาคเกษตร ร้อยละ 21.70, อาบ และจัด 7 กค 47,

ตารางที่ 10.2-6 : โครงสร้างการเงินและธุรกิจเฉลี่ยต่อสหกรณ์ภาคเกษตร ปี 2541

(ล้านบาท)

รายการ	สหกรณ์		
	การเกษตร	ประมง	นิคม
สินทรัพย์	15.30	10.16	22.25
หนี้สิน	10.05	8.40	13.41
ทุน	5.25	1.76	8.84
ทุนเรือนหุ้น	3.14	0.77	3.81
ทุนสำรอง	1.18	0.69	3.20
เงินรับฝาก	2.98	0.20	3.04
ให้เงินกู้แก่สมาชิก	6.38	1.87	7.97
ซื้อสินค้าแทนสมาชิก	4.28	5.22	5.80
รวมผลผลิตจำหน่ายแทนสมาชิก	3.78	3.03	7.61
ให้การส่งเสริมและบริการ	0.04	0.18	0.25
ผลตอบแทนต่อทุนของสหกรณ์	11.47	9.64	7.64
อัตรากำไรสุทธิประจำปี	6.18	1.68	3.79

ที่มา : คำนวณจากข้อมูลดิบ เอกสาร "รายงานสรุปฐานะการเงินและผลการดำเนินงานประจำปี 2541 สหกรณ์ทุกประเภท" ของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ตารางที่ 10.2-7 : โครงสร้างการเงินและธุรกิจเฉลี่ยต่อสหกรณ์นอกภาคเกษตร ปี 2541

(ล้านบาท)

รายการ	สหกรณ์		
	ร้านค้า	บริการ	ออมทรัพย์
สินทรัพย์	6.65	4.12	239.98
หนี้สิน	2.52	2.42	111.12
ทุน	4.13	1.70	128.86
ผลตอบแทน			
ต่อทุน (%)	15.48	8.06	13.99
อัตรากำไรสุทธิ			
ประจำปี (%)	3.20	16.08	54.43
หุ้นของสมาชิก	0.76	0.64	101.83
รับฝากเงิน	0.02	0.14	75.52
ให้กู้ยืมแก่สมาชิก	0.14	0.67	195.02
ซื้อสินค้าแทนสมาชิก	18.43	0.72	(ไม่มี)
รวบรวมผลผลิตจำหน่าย	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)
ให้บริการส่งเสริม	(ไม่มี)	0.29	(ไม่มี)

ที่มา : คำนวณจากข้อมูลดิบ เอกสาร "รายงานสรุปฐานะการเงินและผลการดำเนินงานประจำปี 2541 สหกรณ์ทุกประเภท" ของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

10.3 ผลการศึกษาวิจัย

10.3.1 ครัวเรือนในประเทศไทยที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร และนอกภาคเกษตร พ.ศ. 2541 (ตารางที่ 10.1-2)

ครัวเรือนทั่วประเทศประมาณ 13.66 ล้านครัวเรือน เป็นครัวเรือนภาคเกษตรประมาณ 8.64 ล้านครัวเรือน หรือร้อยละ 63.26 และเป็นครัวเรือนนอกภาคเกษตรประมาณ 5.02 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 36.74

ครัวเรือนภาคเกษตรจำนวนดังกล่าวข้างต้นเป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจำนวนประมาณ 4.66 ล้านครัวเรือน หรือร้อยละ 53.92 และครัวเรือนนอกภาคเกษตรจำนวนดังกล่าว นั้นเป็นสมาชิกสหกรณ์นอกภาคเกษตรประมาณ 2.96 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 59.07

ครัวเรือนทั้งประเทศ 13.66 ล้านครัวเรือนในปี 2541 เป็นสมาชิกสหกรณ์ทุกประเภท รวม 7.62 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 55.78 ด้วยอาศัยข้อมูลดังกล่าวข้างต้นจึงอาจกล่าวได้ว่า สหกรณ์ซึ่งเป็นสถาบันการตลาดส่วนบุคคลและเป็นสถาบันการเงินส่วนบุคคลไปพร้อมกัน ตามกฎหมายสหกรณ์นั้นย่อมจะมีอิทธิพลในทางบวกและทางลบค่อนข้างมากต่อเศรษฐกิจการตลาดแบบทุนนิยมของประเทศไทยทั้งในด้านอุปสงค์ (Demand) และด้านอุปทาน (Supply) ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นอุปสงค์แท้ (original demand) หรืออุปสงค์สืบเนื่อง (derived demand) และไม่ว่าจะเป็นอุปทานแท้ (original supply) หรืออุปทานสืบเนื่อง (derived supply)

เมื่อพิจารณาข้อมูลรายจังหวัดแยกเป็น 7 ภาค จะพบว่า

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (19 จังหวัด) มีครัวเรือนภาคเกษตรมากที่สุดกว่าทุกภาค คือ 3.59 ล้านครัวเรือน เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร 2.05 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 56.96 ส่วนครัวเรือนนอกภาคเกษตรมี 1.14 ล้านครัวเรือน และเป็นสมาชิกสหกรณ์นอกภาคเกษตร 0.43 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 37.35

ภาคเหนือ (17 จังหวัด) มีครัวเรือนภาคเกษตรมากรองจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ 1.88 ล้านครัวเรือน และเป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร 1.26 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 67.16 ส่วนครัวเรือนนอกภาคเกษตรมีจำนวน 0.82 ล้านครัวเรือนและเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์นอกภาคเกษตร 0.29 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 36.10

ภาคใต้ (14 จังหวัด) มีครัวเรือนภาคเกษตรจำนวน 1.2 ล้านครัวเรือน ในจำนวนนี้เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจำนวน 0.54 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 45.18 ส่วนครัวเรือนนอกภาคเกษตรมี 0.59 ล้านครัวเรือน ในจำนวนนี้เป็นสมาชิกสหกรณ์นอกภาคเกษตร 0.25 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 41.57

ภาคตะวันออก (8 จังหวัด) มีจำนวนครัวเรือนภาคเกษตร 0.47 ล้านครัวเรือน ในจำนวนนี้เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร 0.24 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 49.93 ส่วนครัวเรือนนอกภาคเกษตร

มี 0.47 ล้านครัวเรือนในจำนวนนี้เป็นสมาชิกสหกรณ์นอกภาคเกษตร 0.16 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 33.39

ภาคตะวันตก (6 จังหวัด) มีครัวเรือนภาคเกษตรจำนวน 0.46 ล้านครัวเรือน เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร 0.24 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 51.17 ส่วนครัวเรือนนอกภาคเกษตรมีจำนวน 0.34 ล้านครัวเรือน และเป็นสมาชิกสหกรณ์นอกภาคเกษตรจำนวน 0.16 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 47.23

ภาคกลาง (6 จังหวัด) มีครัวเรือนภาคเกษตรจำนวน 0.33 ล้านครัวเรือน เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจำนวน 0.24 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 72.50 ส่วนครัวเรือนนอกภาคเกษตรมีจำนวน 0.32 ล้านครัวเรือน และเป็นสมาชิกสหกรณ์นอกภาคเกษตร 0.11 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 35.76

กรุงเทพมหานครและปริมณฑล (6 จังหวัด) มีครัวเรือนภาคเกษตรจำนวน 0.70 ล้านครัวเรือน เป็นสมาชิก สหกรณ์ภาคเกษตรจำนวน 0.09 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 13.30 ส่วนครัวเรือนนอกภาคเกษตรมีจำนวน 1.35 ล้านครัวเรือน เป็นสมาชิกสหกรณ์นอกภาคเกษตร 1.51 ล้านครัวเรือนหรือร้อยละ 111.43 ที่เกินไปร้อยละ 11.43 นี้ หมายความว่าสมาชิกคนหนึ่งเป็นสมาชิกสหกรณ์เกินกว่าหนึ่งสหกรณ์ เช่น เป็นสมาชิกสหกรณ์ร้านค้า หรือสหกรณ์บริการ หรือสหกรณ์ออมทรัพย์ หลายสหกรณ์ในเวลาเดียวกัน

10.3.2 เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรของประเทศไทยซึ่งถือครองโดยสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร พ.ศ. 2541 (ตารางที่ 10.2-3)

เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรโดยครัวเรือนภาคเกษตร พ.ศ. 2541 มีจำนวน 131.34 ล้านไร่ ในจำนวนนี้ อยู่ภายใต้การถือครองและการใช้ประโยชน์ของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจำนวน 106.58 ล้านไร่ หรือร้อยละ 81.15

เมื่อพิจารณาเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรของประเทศ แยกเป็นรายจังหวัดและรายภาค ซึ่งถือครองและใช้โดยสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจะพบความแตกต่างเป็นรายจังหวัดและรายภาคดังต่อไปนี้

1) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (19 จังหวัด)

เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรจำนวน 57.95 ล้านไร่ อยู่ภายใต้การถือครองและการใช้ประโยชน์ของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจำนวน 45.86 ล้านไร่หรือร้อยละ 79.15

สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจำนวน 2.05 ล้านครัวเรือนในภาคนี้โดยเฉลี่ยทั้งภาคจะถือครองเนื้อที่ทางการเกษตรครัวเรือนละประมาณ 22.37 ไร่ อย่างไรก็ตาม ขนาดของที่ดินถือครองหรือขนาดของฟาร์มต่อครัวเรือนสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้มีขนาดแตกต่าง

กันไปตามจังหวัดนั้น ๆ สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจังหวัดนครพนม มีขนาดของฟาร์มต่อสมาชิกเล็กที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ 17.4509 ไร่ และสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจังหวัดเลย มีขนาดของฟาร์มใหญ่ที่สุดในภาคนี้ คือ 29.6865 ไร่

2) ภาคเหนือ (17 จังหวัด)

มีเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร 28.31 ล้านไร่ ในจำนวนนี้ถือครองและใช้ประโยชน์โดยสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในภาคนี้ จำนวน 26.51 ล้านไร่หรือร้อยละ 93.63

สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในภาคนี้มีจำนวน 1.26 ล้านครัวเรือน โดยเฉลี่ยทั้งภาคจะถือครองเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรครัวเรือนละ 21.00 ไร่ แต่ขนาดของฟาร์มต่อสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรก็มีแตกต่างกันไปตามจังหวัด ส่วนจังหวัดที่มีขนาดของฟาร์มต่อสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรใหญ่ที่สุดคือจังหวัดพิจิตร คือ 41.2452 ไร่ ต่อสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจังหวัดที่มีขนาดฟาร์มต่อสมาชิก สหกรณ์ภาคเกษตรเล็กที่สุดคือ จังหวัดเชียงใหม่ คือ 9.4909 ต่อสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร

3) ภาคใต้ (14 จังหวัด)

มีเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรจำนวน 19.14 ล้านไร่ ในจำนวนนี้ถือครองโดยสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในภาคนี้จำนวน 11.66 ล้านไร่หรือร้อยละ 60.95

สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในภาคนี้มีจำนวน 0.54 ล้านครัวเรือน โดยเฉลี่ยทั้งภาคแต่ละครัวเรือนจะถือครองที่ถือครองทางการเกษตร 21.59 ไร่ สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในจังหวัดปัตตานี มีที่ถือครองทางการเกษตรเล็กที่สุดคือ 15.3017 ไร่ และในจังหวัดระนองที่ถือครองทางการเกษตรใหญ่ที่สุดคือ 30.8790 ไร่

4) ภาคตะวันออก (8 จังหวัด)

มีเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรจำนวน 10.52 ล้านไร่ ในจำนวนนี้ประมาณ 7.21 ล้านไร่หรือร้อยละ 68.55 อยู่ภายใต้การถือครองของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร

สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในภาคนี้มีจำนวน 0.24 ล้านครัวเรือน โดยเฉลี่ยทั้งภาคแต่ละครัวเรือนจะถือครองที่ถือครองทางการเกษตรประมาณ 30.42 ไร่ สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในจังหวัดชลบุรีถือครองที่เกษตรใหญ่ที่สุดคือ 38.6113 ไร่ และในจังหวัดตราดถือครองที่เกษตรเล็กที่สุดคือ 23.6769 ไร่ ต่อครัวเรือน

5) ภาคตะวันตก (6 จังหวัด)

มีเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรจำนวน 7.16 ล้านไร่ ในจำนวนนี้ประมาณ 5.92 ล้านไร่ หรือร้อยละ 82.64 เป็นที่ถือครองทางการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร ซึ่งมีอยู่ประมาณ 0.24 ล้านครัวเรือน ดังนั้น โดยเฉลี่ยทั้งภาคนี้สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรแต่ละครัวเรือนจะถือครองที่ดินเกษตรครัวเรือนละ 25.07 ไร่ สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในจังหวัดสมุทรสงคราม มีขนาดถือครองที่เกษตรเล็กที่สุดคือ 12.4240 ไร่ และในจังหวัดกาญจนบุรีถือครองที่เกษตรใหญ่ที่สุดคือ 30.0632 ไร่ ต่อครัวเรือน

6) ภาคกลาง (6 จังหวัด)

มีเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรจำนวน 6.31 ล้านไร่ ในจำนวนนี้ประมาณ 7.40 ล้านไร่ หรือร้อยละ 116.94 อยู่ภายใต้การถือครองของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร เหตุที่จำนวนเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในภาคกลาง (6 จังหวัด) ซึ่งใช้เนื้อที่ถือครองทำนาหลายครั้ง เช่น สองครั้งบ้าง สามครั้งบ้างในที่เดียวกัน ทางสถิติได้รวบรวมเนื้อที่เพาะปลูกข้าวหลายครั้งเข้าเป็นเนื้อที่เพาะปลูกได้ทั้งสิ้น เมื่อรวมทั้งสองครั้งหรือสามครั้งจึงเป็นจำนวนตัวเลขสูงกว่าเนื้อที่นาถือครองทั่วไป และตัวเลขอัตราร้อยละของเนื้อที่เพาะปลูกก็ย่อมเกินส่วนร้อยละไปด้วย⁴

สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจังหวัดอ่างทอง มีขนาดถือครองที่เกษตรเล็กที่สุดคือ 22.2154 ไร่ต่อครัวเรือน และสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจังหวัดลพบุรีถือครองที่เกษตรใหญ่ที่สุดคือ 35.2347 ไร่ ต่อครัวเรือน

7) กรุงเทพมหานครและปริมณฑล (6 จังหวัด)

มีเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรจำนวน 1.95 ล้านไร่ ในจำนวนนี้จำนวน 2.03 ล้านไร่ หรือร้อยละ 104.32 อยู่ภายใต้การถือครองของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร ซึ่งมี 93,086 ครัวเรือน เหตุผลที่เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรมีมากเกินกว่าร้อยละ 100 ก็มีเหตุผลชี้แจงได้ดังกล่าวในกรณีของภาคกลาง (6 จังหวัด) ดังกล่าวข้างต้น

สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในภาคนี้ที่มีขนาดถือครองที่เกษตรใหญ่ที่สุดคือ จังหวัดปทุมธานีมี 32.1266 ไร่ต่อครัวเรือน ส่วนจังหวัดที่สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรถือครองที่เกษตรเล็กที่สุดคือ จังหวัดกรุงเทพมหานคร มี 17.6887 ไร่ ต่อครัวเรือน

---

⁴ คำอธิบายดังกล่าวได้จากเอกสารชื่อ "เนื้อที่และผลผลิตข้าวของการทำนาระยะ 26 ปี พุทธศักราช 2480-2505" หน้า 4, กรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

10.3.3 การใช้เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรโดยเกษตรกรทั่วไปและเกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร พ.ศ. 2541 (ตารางที่ 10.2-7)

ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าเนื้อที่ที่ดินของประเทศไทยมีจำนวน 320.69 ล้านไร่ ในจำนวนนี้เป็นเนื้อที่ป่าไม้ 80.61 ล้านไร่ (25.14%) เนื้อที่ถือครองทางการเกษตร 131.34 ล้านไร่ (40.96%) และเนื้อที่ไม่ได้จำแนก 108.74 ล้านไร่ (33.90%)

ในเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร 131.34 ล้านไร่นั้น อยู่ภายใต้การถือครองของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจำนวน 106.58 ล้านไร่ หรือร้อยละ 81.15 นอกนั้นอยู่ภายใต้การถือครองของครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรคือ 24.76 ล้านไร่หรือร้อยละ 18.85

ในตอนนี้จะพิจารณาการใช้ที่ถือครองจำนวน 106.58 ล้านไร่ของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในการต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในตารางที่ 10.2-7

1) การใช้ที่ถือครองทางการเกษตรของประเทศไทย

การใช้ที่ถือครองทางการเกษตรทั้งประเทศโดยเกษตรกรทั่วไป

ครัวเรือนภาคเกษตรทั่วประเทศทั้งที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร และที่ไม่เป็นสมาชิกได้ใช้ที่ถือครองทางการเกษตรใน พ.ศ. 2542 ในการต่าง ๆ ดังปรากฏในตารางที่ 10.3-1

ตารางที่ 10.3-1 การใช้ที่ถือครองทางการเกษตรโดยเกษตรกรทั่วไปของประเทศไทยปี 2542

หน่วย : ไร่

ลำดับ	รายการ	เนื้อที่ถือครองทางการเกษตร	%
1	ที่อยู่อาศัย	3,578,872	2.72
2	ที่นา	65,686,993	50.01
3	ที่พืชไร่	28,786,500	21.92
4	ที่ไม้ผลและไม้ยืนต้น	26,075,492	19.85
5	ที่สวนผักและไม้ดอก	1,025,811	0.78
6	ที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	802,414	0.61
7	ที่กรังว่างเปล่า	2,864,219	2.18
8	ที่อื่น ๆ	2,521,083	1.92
รวมทั้งประเทศ		131,341,384	100

ที่มา : ตัวเลขดิบจากตารางที่ 10.7

2) การใช้ที่ดินอัตรองทางการเกษตรทั้งประเทศโดยเกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร

หากต้องการทราบว่าเนื้อที่อัตรองทางการเกษตรโดยเกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจำนวน 106,582,837 ไร่ รวมกันทั้งประเทศได้ถูกใช้ไปในการใดบ้าง เราก็สามารถนำเอาอัตราร้อยละของค่ารวมการใช้ที่ดินอัตรองทางการเกษตรของประเทศที่แสดงไว้ในตารางที่ 10.3-1 มาคำนวณโดยใช้เนื้อที่อัตรองทางการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรรวมทั้งประเทศปี 2541/2542 จำนวน 106,582,837 ไร่ นั้น เป็นค่ารวมคือ 100 ตัวแสดงในตารางที่ 10.3-2

ตารางที่ 10.3-2 : การใช้ที่ดินอัตรองทางการเกษตรของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรปี 2541/2542 ทั้งประเทศ โดยประมาณ

หน่วย : ไร่

ลำดับ	รายการ	เนื้อที่อัตรองทางการเกษตร	%
1	ที่อยู่อาศัย	2,899,053	2.72
2	ที่นา	53,302,078	50.01
3	ที่พืชไร่	23,362,958	21.92
4	ที่ไม้ผลและไม้ยืนต้น	21,156,694	19.85
5	ที่สวนผักและไม้ดอก	831,346	0.78
6	ที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	650,155	0.61
7	ที่รกร้างว่างเปล่า	2,323,506	2.18
8	ที่อื่น ๆ	2,046,390	1.92
รวมทั้งสิ้น		106,582,837	100

อย่างไรก็ดี ต้องเข้าใจว่าค่ารวมของเนื้อที่อัตรอง 106,582,837 ไร่ ที่แยกการใช้เป็น 8 รายการ ซึ่งได้จากการใช้อัตราร้อยละเป็นตัวคูณ อาจได้ค่ารวมใหม่น้อยกว่าค่ารวมเดิมบ้าง เพราะการปัดเศษเลขทศนิยม แต่ทั้งนี้ก็จะแตกต่างกันน้อยกว่าร้อยละ 1 ของค่ารวมเดิมซึ่งมีจำนวนหลายล้านไร่

การใช้เนื้อที่อัตรองทางการเกษตร โดยเกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรรายจังหวัดและรายครัวเรือน

การใช้เนื้อที่อัตรองทางการเกษตรโดยเกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรเป็นรายจังหวัด ก็อาจคำนวณหาได้โดยหาอัตราร้อยละจากค่ารวมการใช้เนื้อที่อัตรองทางการเกษตรของแต่ละจังหวัดในตารางที่ 10.2-4 เป็นเกณฑ์ แล้วนำอัตราร้อยละที่หาได้นั้นไปแจกแจงเนื้อที่อัตรองทางการเกษตรของเกษตรกรสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในแต่ละจังหวัดซึ่งแสดงไว้ในตารางที่ 10.2-2 เช่น ตัวอย่างต่อไปนี้

1) การใช้ที่ดินถือครองทางการเกษตรของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรราย จังหวัดปี 2541/2542

(1) จังหวัดขอนแก่น :

- มีเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร จำนวน 3,476,715 ไร่
- ขนาดของที่ดินถือครองโดยเฉลี่ยทั้งจังหวัด 20.5780 ไร่ต่อครัวเรือน

เราอาจคำนวณหาการใช้เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร ทั้งจังหวัดขอนแก่นดังแสดงในตารางที่ 10.3-3

ตารางที่ 10.3-3 : คำนวณหาการใช้เนื้อที่ถือครองของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจังหวัดขอนแก่นเพื่อการต่าง ๆ ปี 2541

หน่วย : ไร่

ลำดับ	รายการ	เนื้อที่ถือครองทางการเกษตร	% ⁵
1	ที่อยู่อาศัย	65,710	1.89
2	ที่นา	2,290,808	65.89
3	ที่พืชไร่	773,569	22.25
4	ที่ไม้ผลและไม้ยืนต้น	162,015	4.66
5	ที่สวนผักและไม้ดอก	6,258	0.18
6	ที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	55,627	1.60
7	ที่รกร้างว่างเปล่า	83,093	2.39
8	ที่อื่น ๆ	39,287	1.13
รวมเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรทั้งจังหวัด		3,476,715	100

ที่มา : ตารางที่ 10.2-4

2) การใช้เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรโดยสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรรายครัวเรือนในแต่ละจังหวัด

ส่วนการใช้ที่ดินถือครองทางการเกษตรของเกษตรกรสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรเป็นรายครัวเรือนในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งโดยเฉลี่ยทั้งจังหวัดขอนแก่นถือครองเนื้อที่เกษตรครัวเรือนละ 20.5780 ไร่ ดังแสดงในตารางที่ 10.3-4 ค่ารวมเนื้อที่ที่หาได้ใหม่อาจแตกต่างจากค่ารวมเนื้อที่เดิมบ้าง แต่ก็ไม่น้อยกว่าร้อยละ 1 ทั้งนี้เพราะมีการปิดเศษเลขที่ไม่ลงตัวดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

⁵ ค่าร้อยละนี้คำนวณจากข้อมูลในตารางที่ 11.6 รายการจังหวัดขอนแก่น และนำมาเป็นเกณฑ์แจกแจงเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตร

ตารางที่ 10.3-4 : การคำนวณหาการใช้เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรแต่ละครัวเรือนในจังหวัดขอนแก่นเพื่อการต่าง ๆ พ.ศ. 2541 ดังนี้

หน่วย : ไร่

ลำดับ	รายการ	เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรเฉลี่ยต่อครัวเรือน (20.5780 ไร่)	% ⁶
1	ที่อยู่อาศัย	0.3889	1.89
2	ที่นา	13.5588	65.89
3	ที่พืชไร่	4.5786	22.25
4	ที่ไม่ผลและไม่ยืนต้น	0.9589	4.66
5	ที่สวนผักและไม่ดอก	0.0370	0.18
6	ที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	0.3292	1.60
7	ที่รกร้างว่างเปล่า	0.4916	2.39
8	ที่อื่น ๆ	0.2325	1.13
รวมเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรทั้งจังหวัด		20.5780	100

ที่มา : ตารางที่ 10.2-4

10.3.4 สหกรณ์ภาคเกษตรเป็นมาตรการหรือกลไกสนองการดำเนินการตามแนว นโยบายพื้นฐานแห่งรัฐที่กำหนดไว้ในมาตรา 84 และมาตรา 85 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

10.3.4.1 สหกรณ์ภาคเกษตรเป็นกลไกจัดระบบการถือครองที่ดิน และระบบการใช้ที่ดิน อย่างเหมาะสม

ก่อนมีการจัดตั้ง “สหกรณ์วัดจันทร์ไม่จำกัดสินใช้” ซึ่งเป็นสหกรณ์ภาคการเกษตรสมาคมแรกขึ้นในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2459 นั้น เกษตรกรแต่ละคนที่ต้องการกู้ยืมเงินทุนมาใช้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ต้องนำที่ดินที่ไร้ของตนไปจำนองประกันเงินกู้ยืมจากนายทุนท้องถิ่นที่มักเรียกดอกเบี้ยเงินกู้สูงมาก เพราะเห็นว่าตนมีความเสี่ยงสูงที่จะไม่ได้รับชำระหนี้เงินกู้คืนพร้อมดอกเบี้ย

แต่เมื่อทางราชการส่งเสริมให้เกษตรกรรวมกันเป็นหมู่คณะไม่ต่ำกว่า 10 คน จัดตั้งสหกรณ์ของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และจดทะเบียนเป็นสหกรณ์หาทุนภาคการเกษตรขึ้น เกษตรกรสมาชิกก็เป็นทั้งเจ้าของและเป็นทั้งลูกค้าผู้ใช้บริการของสหกรณ์ไปพร้อมกัน ในลักษณะที่สหกรณ์เป็นทั้งสมาคมของผู้เป็นสมาชิก และเป็นองค์การธุรกิจที่สมาชิกร่วมกันดำเนินกิจการ

⁶ จากตารางที่ 10.3-3

เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม โดยช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามหลักการสหกรณ์ ดังนั้นเกษตรกรสมาชิกที่ต้องการกู้ยืมเงินทุน ก็กู้ยืมจากองค์การธุรกิจหรือสหกรณ์ของตนเอง และนำที่ดินของตนไปจำนองประกันหนี้กับสหกรณ์ที่ดินเป็นสมาชิก

อนึ่ง การที่สหกรณ์รับจำนองที่ดินของสมาชิกเป็นประกันเงินกู้ยืม สหกรณ์ก็ได้รับยกเว้นไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมสำหรับการรับจำนองและการถอนจำนองที่ดินของสมาชิกสหกรณ์ ทำให้สมาชิกสหกรณ์ไม่ต้องเสียเงินค่าจำนองและค่าถอนจำนองในการทำกิจการกับสหกรณ์ของตน (พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 มาตรา 6)

อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ยืม และอัตราดอกเบี้ยเงินฝากของสมาชิก ในที่ประชุมใหญ่จะมีมวลสมาชิกเป็นผู้พิจารณากำหนดขึ้นใช้และเปลี่ยนแปลงได้เองตามที่เหมาะสม ดังนั้นความเสี่ยงที่จะไม่ได้รับชำระหนี้เงินกู้พร้อมดอกเบี้ยคืน แทบไม่มีหรือจะมีก็น้อยมาก เพราะสมาชิกทุกคนรู้จักกันและรู้ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของกันและกัน เมื่อมีภัยพิบัติจากธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง หรือภัยทางเศรษฐกิจ คือ ราคาผลผลิตเกษตรของพวกตนตกต่ำลง หรือราคาปัจจัยการผลิตของเกษตรสูงขึ้น มวลสมาชิกสหกรณ์ก็ช่วยเหลือซึ่งกันและกันผ่านสหกรณ์

มูลเหตุที่รัฐบาลส่งเสริมให้เกษตรกรในชุมชนเกษตรกรรมในท้องที่ต่าง ๆ ของประเทศ จัดตั้งสหกรณ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2459 เพราะต้องการให้สหกรณ์เป็นกลไกสนองแผนนโยบายแห่งรัฐในยุคนั้น เพื่อจัดระบบการถือครองที่ดินและระบบการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสม กล่าวคือให้เกษตรกรเป็นเจ้าของที่ดินเกษตรเอง และใช้ที่ดินนั้นเองอย่างเหมาะสมกับอาชีพเกษตรกรรมแต่ละประเภทของตน และครอบครัว

บัดนี้ เกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจำนวน 4,659,373 คนหรือครอบครัวถือครองและใช้ที่ดินถือครองทางการเกษตรของประเทศจำนวน 131,341,384 ไร่ ในปี พ.ศ. 2541 จำนวน 106,582,837 ไร่ หรือร้อยละ 81.15 (ดูตารางที่ 10.2-3)

10.3.4.2 สหกรณ์ภาคเกษตรเป็นกลไกจัดหาแหล่งน้ำเพื่อเกษตรกรรมให้เกษตรกร

เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรของประเทศไทย จำนวน 131.34 ล้านไร่ อยู่ในเขตรับน้ำชลประทานได้ประมาณ 29.01 ล้านไร่ หรือร้อยละ 22.09

ที่ถือครองทางการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรทั่วประเทศก็อยู่ในเขตรับน้ำชลประทานเช่นเดียวกัน เพราะที่ดินที่สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรถือครองไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ทั่วประเทศใช้ทำนา และการชลประทานของประเทศไทย ก็สร้างขึ้นในระบบที่เหมาะสมแก่การทำนาเป็นส่วนใหญ่

ที่ถือครองทางการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรที่อยู่ในเขตชลประทานและนอกเขตชลประทาน ก็มีสหกรณ์การเกษตรผู้นำน้ำช่วยรวมกลุ่มสมาชิกสหกรณ์จัดระบบการใช้น้ำให้เหมาะสมแก่ความต้องการของพืช เหมาะสมแก่ปริมาณน้ำที่ชลประทานจัดสรรให้และเหมาะสมแก่สภาพของที่ดินที่ใช้

แต่เรื่องน้ำซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคำว่า “ที่ดินเกษตร” ทำให้คำว่า “ที่ดินครองทางการเกษตร” ที่มีจำนวน 131.34 ล้านไร่ นั้น ลดจำนวนลงมากเมื่อหมดฤดูฝนของภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ เว้นแต่ที่ดินครองทางการเกษตรที่อยู่ในเขตรับน้ำชลประทานได้ตลอดปี

10.3.4.3 สหกรณ์ภาคเกษตรเป็นกลไกรักษาผลประโยชน์ของเกษตรกรในการผลิตและการตลาดสินค้าเกษตรให้ได้ผลตอบแทนสูงสุด

โดยบทบัญญัติของกฎหมายสหกรณ์ไทย สหกรณ์เป็นสถาบันการตลาดมีรูปแบบพิเศษส่วนบุคคลที่เป็นสมาชิก สหกรณ์จะทำหน้าที่การตลาดทุกอย่างแทนสมาชิก เป็นตัวแทนสมาชิก ตามประมวลกฎหมายและพาณิชย์ (ป.พ.พ) สหกรณ์ทำหน้าที่การตลาดสินค้าได้หลายชนิดรวมทั้งสินค้าคือเงินและเงินทุน แต่มีเขตตลาดอยู่เฉพาะผู้เป็นสมาชิกสหกรณ์เท่านั้น

อุดมการณ์ (หรือค่านิยมทางคุณธรรมทางสังคม) หลักการและวิธีการปฏิบัติของสหกรณ์มุ่งรวมตนคือมวลสมาชิก ไม่มุ่งรวมทุนเหมือนบริษัท มุ่งให้บริการแก่สมาชิก โดยมุ่งเพิ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและหลีกเลี่ยงการสูญเสียทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ สหกรณ์ประกอบกิจการแทนมวลสมาชิก เพื่อให้เกิด “การประหยัดต่อขนาด” (Economies of Scale) โดยการซื้อสินค้าและการขายผลิตผลสินค้าแทนมวลสมาชิกให้ปริมาณการซื้อและปริมาณการขายนั้นมีขนาดหรือปริมาณมากที่จะทำให้เกิดการประหยัดค่าใช้จ่ายต่อขนาดในแต่ละตัวสินค้า วิธีการปฏิบัติของสหกรณ์เช่นนี้ก็เพราะระบบสหกรณ์ตระหนักดีว่าผู้ผลิตหรือผู้บริโภคขนาดเล็กแต่ละคนไม่สามารถควบคุมราคาสินค้าแต่ละอย่างได้โดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดที่มีการแข่งขันสมบูรณ์ คือตลาดที่มีผู้ซื้อหรือผู้ขายขนาดเล็กจำนวนมากขายแข่งกันกันซื้อหรือขายสินค้า เช่น ตลาดภาคการเกษตรไทยในระบบเศรษฐกิจการตลาดแบบทุนนิยม ซึ่งโน้มเอียงให้เกิดตลาดผูกขาดการซื้อหรือตลาดผูกขาดการขายโดยนายทุนจำนวนน้อยราย ภาวะตลาดของผู้ซื้อน้อยรายแต่มีผู้ขายจำนวนมากง่าย ทำให้ผู้ซื้อได้เปรียบในการตั้งราคาซื้อสินค้านี้เรียกตามภาษาวิชาการตลาดว่า “ตลาดของผู้ซื้อ” (Buyer's Market) ส่วนภาวะตลาดของผู้ขายน้อยรายแต่มีผู้ซื้อจำนวนมากง่าย ทำให้ผู้ขายได้เปรียบในการตั้งราคาขายสินค้านี้เรียกว่า “ตลาดของผู้ขาย” (Seller's Market)

ผู้ประกอบการเกษตรกรรมที่เรียกว่า “เกษตรกร” ขนาดเล็กทำธุรกิจกรรมแบบครัวเรือนมีมาตั้งแต่เริ่มประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย แม้เวลานี้ก็ไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก แต่คงจะเป็นด้วยเดชบารมีของพระสยามเทวาธิราช ทำให้รัฐบาลไทยเมื่อประมาณ 90 ปีมาแล้ว (พ.ศ. 2457 – 2469) นำเอาระบบสหกรณ์มาส่งเสริมให้เกิดขึ้นในหมู่ชาวนาชาวไร่ผู้เป็นเกษตรกรขนาดเล็กทำให้เกษตรกรขนาดเล็กมีเครื่องมือหรือกลไกใช้ปรับเปลี่ยนการเสียเปรียบภาวะตลาดของผู้ซื้อหรือการเสียเปรียบภาวะตลาดของผู้ขายที่พวกตนเผชิญอยู่ได้

ตัวอย่างที่ระบบสหกรณ์ภาคเกษตรสามารถทำให้สมาชิกสหกรณ์หลุดพ้นจากการเสียเปรียบภาวะตลาดของผู้ซื้อ หรือภาวะตลาดของผู้ขายเช่นดังต่อไปนี้

อำเภอ ก. มีพลเมืองทั้งอำเภออยู่ 20,000 ครอบครัว ๗ ละ 4.5 คน รวมประชากรทั้งอำเภอ ก. มีจำนวน 90,000 คน ในจำนวนนี้เป็นครัวเรือนเกษตรกรที่ทำอาชีพเกษตรกรรมอยู่ 14,000 ครัวเรือนหรือร้อยละ 70.00 มีคนในครัวเรือนรวมกัน 63,000 คน

สหกรณ์เปลี่ยนภาวะตลาดของผู้ซื้อเป็นภาวะตลาดของผู้ขายได้

ในอำเภอ ก. มีโรงสีข้าวรับซื้อข้าวเปลือกของเกษตรกรอยู่ 2 โรงสี เกษตรกรจำนวน 10,000 คน จากจำนวน 12,000 คน นำข้าวเปลือกมาขายให้โรงสีโดยตรงคนละ 2 เกวียน (ตัน) รวมเป็นข้าวเปลือกทั้งสิ้น 20,000 เกวียน ทุกคนแข่งขันกันขายทำให้ผู้ซื้อคือโรงสี มีอำนาจตั้งราคาซื้อข้าวเปลือกได้ เพราะผู้ซื้อมีเพียง 2 ราย แต่มีผู้ขายจำนวนมากถึง 10,000 ราย ยิ่งเกษตรกรผู้มีความเดือดร้อนต้องการใช้เงินรีบด่วนก็ยิ่งจะเสียเปรียบโรงสียิ่งขึ้น ภาวะตลาดของผู้ซื้อเช่นนี้ อาจเปลี่ยนเป็นภาวะตลาดของผู้ขายได้หากเกษตรกรจำนวน 10,000 คนนั้น รวมกันเป็นคณะบุคคลจัดตั้ง สหกรณ์การเกษตรอำเภอ ก. ขึ้น และมอบข้าวเปลือกให้สหกรณ์เป็นตัวแทนขายแทนมวลสมาชิก หากเดือดร้อนต้องการใช้เงินรีบด่วนก็อาจขอให้สหกรณ์จ่ายเงินค่าข้าวเปลือกให้ก่อนในราคาตลาดร้อยละ 70-80 ของข้าวเปลือก ภาวะตลาดของผู้ซื้อข้าวเปลือก 2 ราย คือโรงสี ผู้ขายข้าวเปลือก 10,000 รายนั้น เปลี่ยนเป็นภาวะตลาดของผู้ขายข้าวเปลือก 1 ราย คือสหกรณ์เกษตรอำเภอ ก. และมีผู้ซื้อข้าวเปลือก 2 ราย ดังนั้น อำนาจการตั้งราคาขายจึงเกิดขึ้นแก่เกษตรกรขนาดเล็กผู้มอบข้าวเปลือกของตนให้สหกรณ์เป็นตัวแทนขายให้

สหกรณ์เปลี่ยนภาวะตลาดของผู้ขายเป็นภาวะตลาดของผู้ซื้อได้

อำเภอ ก. มีผู้ขายปุ๋ยข้าวอยู่ 2 ราย คือโรงสีนั่นเอง มีเกษตรกรผู้ซื้อปุ๋ยข้าวรายย่อยอยู่ 10,000 ราย แข่งขันกันซื้อปุ๋ย ภาวะตลาดของผู้ขายจึงเกิดขึ้น ในกรณีนี้ผู้เสียเปรียบในการตลาดก็คือเกษตรกรจำนวน 10,000 ราย ผู้ได้เปรียบก็คือ พ่อค้าขายปุ๋ย 2 ราย เพราะพ่อค้าตั้งราคาขายปุ๋ยข้าวได้ ส่วนผู้ซื้อตั้งราคาซื้อไม่ได้เพราะแข่งขันกันซื้อ แต่เมื่อเกษตรกร 10,000 คนนั้น รวมกันเป็นคณะบุคคลจัดตั้ง สหกรณ์การเกษตรอำเภอ ก. ขึ้น และร่วมกันมอบให้สหกรณ์เป็นผู้แทนซื้อปุ๋ยข้าวให้คนละ 7.00 ล้านบาทโลกรัม รวมเป็น 7.00 ล้านบาทโลกรัม หรือ 7,000 ตัน สหกรณ์จึงทำให้เกษตรกรสมาชิกผู้ซื้อปุ๋ยข้าว ซึ่งเคยเสียเปรียบภาวะตลาดของพ่อค้าผู้ขายปุ๋ยข้าว 2 ราย ให้ได้เปรียบในฐานะเป็นผู้ซื้อรายเดียว คือสหกรณ์ซึ่งเป็นตัวแทนซื้อปุ๋ยข้าวให้พวกตน

โดยวิธีปฏิบัติตามหลักการและอุดมการณ์ของสหกรณ์ดังกล่าวมาข้างต้น ก็จะเห็นประจักษ์ได้ว่า สหกรณ์ภาคเกษตรสามารถทำให้มวลสมาชิกเปลี่ยนแปลงภาวะตลาดที่พวกตนเสียเปรียบมาสู่ภาวะที่ไม่เสียเปรียบได้ และพร้อมกันนี้ สหกรณ์ก็ทำให้เกิด “การประหยัดต่อ

ขนาด" (Economics of Scale) ของการขายข้าวเปลือก หรือของการซื้อปุ๋ยข้าวแทนมวลสมาชิกได้อีกด้วย

สหกรณ์ภาคเกษตรจึงทำให้เกษตรกรผู้ผลิตและขายผลิตผลเกษตรได้ผลตอบแทนสูงสุดจากการประหยัดรายจ่ายในการขายหรือในการซื้อได้ ดังตัวอย่างข้างต้น

10.3.4.4 สหกรณ์ภาคเกษตรเป็นกลไกในการส่งเสริมการรวมตัวของเกษตรกร เพื่อวางแผนการเกษตรและรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของเกษตรกร

การที่สหกรณ์ภาคเกษตรเป็นกลไกตอบสนองแผนนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 84 และมาตรา 85 ดังกล่าวมาแล้วใน 10.4.1 ถึง 10.4.3 ย่อมสรุปรวมได้ว่า สหกรณ์ภาคเกษตรเป็นกลไกในการที่รัฐจะส่งเสริมการรวมตัวของเกษตรกร เพื่อวางแผนการเกษตรและรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของเกษตรกรเพราะว่า

1) สหกรณ์ภาคเกษตรเป็นสถาบันการตลาดมีรูปแบบพิเศษส่วนบุคคลที่เป็นสมาชิกสมาชิกเป็นเจ้าของและเป็นลูกค้าประจำของสหกรณ์ และสหกรณ์ทำหน้าที่การตลาดทุกอย่างแทนสมาชิก

2) สินค้าที่ตลาดสหกรณ์จะซื้อหรือขาย ให้ได้ปริมาณจนเกิดการประหยัดต่อขนาดการซื้อหรือขนาดการขายนั้น นอกจากเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคทั่วไปแล้ว สหกรณ์ยังทำหน้าที่เป็นสถาบันตลาดเงินและตลาดทุนแทนสมาชิกได้ด้วย แต่ขอบเขตของตลาดเงินและตลาดทุนโดย สหกรณ์ก็ต้องอยู่ภายในกรอบของกฎหมายสหกรณ์ ข้อบังคับของสหกรณ์ และระเบียบของสหกรณ์

10.4 การวิเคราะห์ข้อมูลการถือครองและการใช้ที่ดินถือครองทางการเกษตรโดยสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรที่กระทบโดยสิ่งแวดล้อมด้านต่าง ๆ

10.4.1 สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ

เกษตรกรสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรทั่วประเทศ พ.ศ. 2541 จำนวน 4.66 ล้านครัวเรือน ถือครองที่ดินครอบครองทางการเกษตร 106.58 ล้านไร่ หรือร้อยละ 81.15 ของที่ดินถือครองทางการเกษตรของประเทศ เฉลี่ย 22.8749 ไร่ต่อครัวเรือน (ดูตารางที่ 10.3-1 และ 10.3-2 หัวข้อ 10.3) สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรส่วนใหญ่ใช้ที่ดินถือครองทำนาผลิตข้าวกว่าร้อยละ 50.00 ของที่ดินถือครอง รองลงไปใช้ปลูกพืชไร่ประมาณร้อยละ 22.00 และรองลงไปใช้ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นประมาณร้อยละ 20.00 ของที่ดินถือครอง

เป็นที่น่าสังเกตว่าเนื้อที่ถือครองหรือฟาร์มของแต่ละครัวเรือนเกษตรมีขนาดเล็กลง ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 10.4-1 : ขนาดเนื้อที่ถือครองหรือฟาร์มของครัวเรือนเกษตรกรในภาคต่าง ๆ เปรียบเทียบ ตั้งแต่ พ.ศ. 2538-2541

(หน่วย : ไร่)

ภาค	ปี		
	2534	2538	2542
ตะวันออกเฉียงเหนือ	26.4333	25.4488	22.4150
เหนือ	22.9339	22.5787	20.9889
กลาง	31.8656	30.9577	27.8363
ใต้	22.6046	22.6656	21.5877
รวมทั้งสิ้น	25.9381	25.2397	23.2070

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

เมื่อขนาดของฟาร์มลดลงหรือเล็กลงหากพืชที่เพาะปลูกยังเป็นชนิดเดิม เช่น ข้าว ข้าวโพด ยางพารา มะพร้าวและไม้ผล เป็นต้น ก็คาดว่าจะรายได้จากพืชผลนั้น ๆ ของครัวเรือนเกษตรกรประเภทนั้น ๆ จะลดลง เมื่อรายได้จากการเกษตรลดลง คนในครอบครัวเกษตรกรก็ต้องดิ้นรนหารายได้จากกิจกรรมนอกการเกษตรมากขึ้น เช่น ระหว่างปี พ.ศ. 2535-2539 (แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8) ครัวเรือนเกษตรกรแต่ละภาคมีรายได้ต่างกันไปดังนี้

ตารางที่ 10. 4.-2 : แสดงแหล่งที่มาของรายได้ในครัวเรือนเกษตรกร

(หน่วย : ไร่)

ที่มาของรายได้	ภาค				
	ทั้งประเทศ	ตะวันออกเฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
1. รายได้เงินสดสุทธิทางการเกษตร	27,409.97	13,956.67	24,937.31	54,321.43	50,157.89
2. รายได้เงินสดนอกการเกษตร	55,264.81	55,231.98	43,347.69	64,793.43	64,058.63
3. รายได้รวม	82,674.78	69,188.84	68,284.99	119,114.87	114,216.53

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

หากถือเกณฑ์รายได้จากฟาร์มเป็นเครื่องตัดสินว่า ถ้ารายได้จากฟาร์มมากกว่ารายได้นอกฟาร์ม ก็จะเรียกว่าเป็นครัวเรือนเกษตรกร ตัวเลขรายได้ครัวเรือนเกษตรกรข้างต้น ก็ชี้ว่าไม่มีครัวเรือนเกษตรกรในประเทศไทยแล้ว

10.4.2 สิ่งแวดล้อมทางสังคม

แม้จำนวนคนในครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจะลดลงเหมือนครัวเรือนนอกภาคเกษตร แต่จำนวนคนในครัวเรือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรก็ลดลงน้อยกว่าภาคอื่นของประเทศ (ดูตารางที่ 10.2-2) แต่จำนวนครัวเรือนเกษตรกรโดยทั่วไป

แต่ละภาคก็เพิ่มจำนวนมากขึ้น ดังนั้นขนาดของฟาร์มหรือขนาดเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรของครัวเรือนเกษตรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรจึงลดลงดังกล่าวใน 10.2-2 ข้างต้น

สิ่งแวดล้อมทางสังคมของชุมชนครัวเรือนเกษตรทั่วไปทุกภูมิภาคของประเทศก็ยังคงลักษณะเป็นสังคมชนบท เว้นแต่มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้นและมีการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมเมืองมากขึ้นจึงทำให้ค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรสูงขึ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าเวลานี้ครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรส่วนใหญ่แล้วมีแต่คนที่มีอายุมาก เกิน 50 ปีขึ้นไปแล้ว ดังนั้นการทำการเกษตรของครัวเรือนก็มักจะมีแต่คนมีอายุมากแล้วทำ ส่วนคนวัยหนุ่มสาวของครัวเรือนก็จะทิ้งถิ่นไปหางานทำในเมืองใหญ่

10.4.3 สิ่งแวดล้อมทางความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ครัวเรือนเกษตรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรก็เหมือนกับครัวเรือนเกษตรทั่วไป ความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีพื้นฐานสำหรับเพาะปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ รวมทั้งความรู้หรือการบริหารจัดการฟาร์มประเภทต่าง ๆ มีน้อย มักใช้ความรู้ดั้งเดิมที่เรียนมาจากพ่อแม่ บรรพบุรุษทำการเกษตรประเภทนั้น ๆ เป็นส่วนใหญ่ เช่น โดยใช้ที่ดินปลูกพืช หรือเลี้ยงสัตว์อะไรมาตั้งแต่พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ก็มักจะปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์นั้น ๆ สืบต่อกันมาเป็นส่วนมาก

สหกรณ์ภาคเกษตรเป็นกลไกใช้เปลี่ยนแปลงความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้มาก แต่ก็ยังมีช่องทางอีกมากที่จะเพิ่มความรู้ดังกล่าวให้แก่สมาชิกสหกรณ์ หากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องจะได้ถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวและอุดหนุนให้มีเกษตรกรวัยทำงานมาแทนเกษตรกรที่มีอายุพ้นวัยทำงานให้มากยิ่งขึ้นและรวดเร็วขึ้น

การขาดความรู้พื้นฐานทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของเกษตรกร รวมทั้งที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคการเกษตร ทำให้เขาใช้ที่ดินทางการเกษตรแบบทำลายความอุดมของดินอย่างไม่รู้ตัว เช่น ทำนาปลูกข้าวในที่ดินเดิมซ้ำซากทุกปีติดต่อกันเกิน 3 ปี โดยไม่พักฟื้นฟูอนุรักษ์ความอุดมของดิน เช่น ปลูกพืชบำรุงดินหมุนเวียนไปอีก 3 ปี หรือทิ้งพักไว้ให้เกิดหญ้าบำรุงดิน เช่น ทำนา 30 ไร่ พักฟื้นอนุรักษ์ความอุดมของดิน 5 ไร่ โดยเว้นปลูกข้าวและปลูกพืชบำรุงดินแทน เช่น พืชตระกูลถั่วต่าง ๆ

การที่เกษตรกรทั่วไปเคยเผาฟางและหญ้าในที่นา เพราะไม่รู้ว่าเป็นการทำลายความอุดมของดินและทำลายบรรยากาศของโลกก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง การทำนาในจังหวัดภาคกลางส่วนมาก เช่น สุพรรณบุรี เป็นต้น เกษตรกรทำนาในที่ดินเดิมซ้ำปีละ 3 ครั้ง ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์มากขึ้นทุกปีเพื่อผลิตข้าวเปลือกขาย กรณีเช่นนี้ก็ถือว่าขาดความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเกี่ยวกับการใช้ที่ดินเกษตรอย่างเหมาะสมส่วนหนึ่ง ซึ่งจะเป็นผลร้ายแก่ผู้เป็นเจ้าของที่ดินและอนุชนรวมทั้งแก่สังคมส่วนรวมในระยะยาว และยังเป็นการทำลายที่ดินเกษตรโดยความไม่รู้

10.4.4 สิ่งแวดล้อมด้านกฎหมาย

เนื่องจากมีปัญหาแวดล้อมอยู่หลายด้านที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ แต่รัฐบาลโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ เพราะไม่มีกฎหมายใดให้อำนาจหน้าที่ไว้ให้กระทำเพื่อแก้ปัญหาได้ ดังนั้นควรมีการปฏิรูปกฎหมายเพื่อการใช้ประโยชน์ที่ดินเกษตรกรรมแบบยั่งยืน เช่นกฎหมายดังต่อไปนี้⁷

1) กฎหมายเกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนเกษตรกรและที่ดินเกษตรโดยให้ซื้อขายที่ดินเกษตรได้ แต่ห้ามมิให้นำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นนอกภาคเกษตร

2) กฎหมายกำหนดให้ที่ดินเป็นของครอบครัวห้ามมิให้แบ่งแยกเป็นแปลงเล็กแปลงน้อยต่ำกว่าเกณฑ์กำหนด (Agricultural Land Fragmentation Law) อาจมีการเปลี่ยนแปลงบัญญัติของกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิการรับมรดกและกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง โดยให้คนในครอบครัวถือกรรมสิทธิ์และผลประโยชน์ร่วมกัน

3) กฎหมายกำหนดให้เจ้าของที่ดินเกษตรในบริเวณที่กำหนด ต้องผลิตพืชและสัตว์เป็นวัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรมที่กำหนด (Agricultural Land Assignment Law) โดยกำหนดให้มีมาตรฐานผลประโยชน์ตอบแทนแก่เจ้าของที่ดินในอัตราหรือราคาที่เป็นธรรม รวมทั้งให้โรงงานและเจ้าของที่ดินร่วมกันอนุรักษ์ความอุดมของดินและสิ่งแวดล้อมทางเกษตรอื่น ๆ ในบริเวณดังกล่าว

4) แก้ไขกฎหมายสหกรณ์หรือออกคำสั่งนายทะเบียนสหกรณ์ให้สหกรณ์ภาคเกษตรมีอำนาจหน้าที่ซื้อที่ดินเกษตรที่สมาชิกต้องการขายเพื่อจำหน่ายหรือให้สมาชิกสหกรณ์นั้นเช่าทำการเกษตร รวมทั้งให้สหกรณ์มีอำนาจหน้าที่บริหารจัดการที่ดินเกษตรแทนสมาชิก รวมทั้งการฟื้นฟูอนุรักษ์ที่ดินเกษตรของสมาชิก

5) กฎหมายป้องกันและระงับการประทุษร้ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางการเกษตร

6) กฎหมายป้องกันและระงับโรคพืชเศรษฐกิจและสัตว์เศรษฐกิจพืชและสัตว์เศรษฐกิจที่เป็นโรคทั้งที่ยังไม่ตายและตายแล้วให้ตกเป็นของรัฐห้ามเคลื่อนย้ายหรือนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นโดยเจ้าของเดิม และเจ้าของเดิมต้องแจ้งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ให้รู้เรื่องพืชหรือสัตว์ของตนเป็นโรค ให้รัฐบาลมีอำนาจให้เจ้าหน้าที่เข้าไปในบริเวณหรือสถานที่ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ และทำลายพืชหรือสัตว์ที่เป็นโรคได้ โดยไม่ถือว่าเป็นการบุกรุก หรือทำลายทรัพย์ดังกล่าว แต่รัฐต้องจ่ายเงินเป็นค่าเสียหายของเจ้าของอาคารสถานที่และของพืชหรือสัตว์นั้น อย่างเป็นธรรมและเหมาะสมแต่สภาพความเสียหาย

7) รับผิดชอบหรือปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานระดับกรมของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การปรับปรุงระบบส่วนราชการปัจจุบันนั้นดีแล้ว แต่ควรปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานระดับกรมให้สอดคล้องกับภาวะการณ์ที่เปลี่ยน

⁷ ผู้ศึกษาวิจัยเป็นผู้ริเริ่มและช่วยดำเนินการให้สมาคมฯ จัดประชุมสัมมนาดังกล่าว

แปลงไป ทั้งนี้โดยพิจารณาว่ากฎหมายที่เสนอใน 1) ถึง 6) ข้างต้นนั้นควรให้หน่วยงานระดับกรมใดของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นผู้กำกับและส่งเสริม

10.4.5 สิ่งแวดล้อมด้านสถาบัน

คำว่าสถาบันในที่นี้ หมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อของเกษตรกรและครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับการครอบครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตร

สหกรณ์ภาคเกษตรต้องให้การศึกษาอบรมและความรู้แก่สมาชิกว่า การแบ่งแยกที่ดินเกษตรเป็นแปลงเล็กแปลงน้อยให้แก่ลูกหลานนั้น ต้องพิจารณาและแจ้งสหกรณ์ก่อนแบ่งแยก หากการแบ่งแยกที่ทำการเกษตรนั้นทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินที่ทำการเกษตรก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์มีขนาดไม่เหมาะสมทางเศรษฐกิจที่จะก่อให้เกิดรายได้แก่ผู้ใช้ที่ดินตามเกณฑ์ สหกรณ์ก็จะไม่ให้สินเชื่อเงินทุนแก่เจ้าของ หากไม่แบ่งแยกที่ดินเกษตรแต่แบ่งแยกรายได้จากการใช้ที่ดินเกษตรนั้นแก่บุตรหลานในครัวเรือนหรือแม่แยกครัวเรือนแล้วก็ได้รับส่วนแบ่งตามที่ยุติธรรมแก่การร่วมทำไร่นาหรือสิทธิร่วมในที่ดินเกษตรของครัวเรือน

รายได้จากการใช้ที่ดินเกษตรของครัวเรือน หากได้จ่ายให้ลูกหลานที่จะได้สิทธิเหนือที่ดินไปศึกษาเล่าเรียนหรือไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น มีอาชีพอื่นไปแล้วควรจะให้การศึกษาอบรมแก่สมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรว่าลูกหลานนั้นไม่มีสิทธิเหนือที่ดินนั้น แต่ลูกหลานที่สืบทอดทำการเกษตรควรจะได้สิทธิเหนือที่ดินนั้นเพื่อทำอาชีพเกษตรกรรมสืบไป

10.5 สรุปและข้อเสนอแนะ

10.5.1 สรุป

1) สหกรณ์ภาคเกษตรเป็นกลไกที่เหมาะสมของรัฐในการพัฒนาระบบการถือครองที่ดินเกษตรและใช้ที่ดินเกษตรอย่างเหมาะสม สนองแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 84 และมาตรา 85

2) ครัวเรือนเกษตรกรในปี 2541 มีจำนวน 8.64 ล้านครัวเรือน ในจำนวนนี้เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรในปีนั้น จำนวน 4.66 ล้านครัวเรือน หรือร้อยละ 54.00

3) เนื้อที่ของประเทศทั้งสิ้น จำนวน 320.69 ล้านไร่ เป็นเนื้อที่ป่าไม้ 80.61 ล้านไร่ หรือร้อยละ 25.14 เป็นเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรจำนวน 131.34 ล้านไร่ หรือร้อยละ 40.96 และเป็นเนื้อที่ไม่ได้จำแนก 108.74 ล้านไร่ หรือร้อยละ 33.90

ที่ถือครองทางการเกษตรจำนวน 131.34 ล้านไร่นั้น ครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ภาคเกษตรได้ถือครองและใช้ที่ถือครองทางการเกษตรดังกล่าวนี้ จำนวน 106.58 ล้านไร่ หรือร้อยละ 81.15

10.5.2 ข้อเสนอแนะ

1) รัฐบาลควรใช้สหกรณ์ภาคเกษตรสืบต่อไป เพื่อเป็นกลไกพัฒนาระบบการถือครองที่ดินเกษตรและการใช้ที่ดินเกษตรอย่างเหมาะสม สอดคล้องนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ

2) รัฐบาลโดยกรมส่งเสริมสหกรณ์ควรส่งเสริมให้ครัวเรือนเกษตรกรในระดับตำบลที่พิจารณาแล้วว่าเหมาะสม ที่จะพัฒนาระบบการถือครองและการใช้ที่ดินเกษตรอย่างเหมาะสมจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรระดับตำบลขึ้น เพราะสหกรณ์ภาคเกษตรระดับอำเภออยู่ห่างจากสมาชิกในการที่จะกำกับและส่งเสริมให้พัฒนาระบบการถือครองที่ดินเกษตรและการใช้ประโยชน์ที่ดินเกษตรให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เมื่อตั้งสหกรณ์ภาคเกษตรขึ้นในระดับตำบลแล้วสหกรณ์นั้น ๆ จะได้เป็นองค์การทางเศรษฐกิจของตำบลคู่ขนานการพัฒนาชนบทระดับตำบลพร้อมกันไปกับองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)

3) เงินที่รัฐบาล ทำนายนายกทักษิณ ชินวัตร มอบให้หมู่บ้านละ 1 ล้านบาทนั้น ขอให้มอบให้สหกรณ์ภาคเกษตรตำบลเป็นผู้พิจารณาให้กู้ยืมแก่ครัวเรือนในแต่ละหมู่บ้านตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่วางไว้ สำหรับแต่ละหมู่บ้าน เพื่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมที่เหมาะสมแก่ชุมชนหมู่บ้านนั้น

โดยเฉลี่ยตำบลหนึ่ง ๆ มีประมาณ 15-16 หมู่บ้าน และครัวเรือนในแต่ละหมู่บ้านส่วนใหญ่ก็จะเป็นสมาชิกสามัญหรือสมาชิกสมทบของสหกรณ์ภาคเกษตรระดับตำบล เมื่อสหกรณ์ภาคเกษตรระดับตำบลมีเงินทุนดำเนินงาน 15-16 ล้านบาท สหกรณ์ภาคเกษตรจะจัดจ้างคนหนุ่มสาวในตำบลที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญา และ ปวส. มาเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ของสหกรณ์ได้ไม่น้อยกว่า 3-4 คนขึ้นไป เพราะสหกรณ์จะมีรายได้จากการให้กู้ยืมไม่น้อยกว่าปีละ 450,000 บาท แต่จ่ายค่าจ้างปีละไม่เกิน 300,000 บาท

การพิจารณาพืชเศรษฐกิจหรือสัตว์เศรษฐกิจ หรืออุตสาหกรรมเกษตรระดับตำบลที่จะให้สมาชิกแต่ละคน หรือเป็นกลุ่มในแต่ละหมู่บ้านนำไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มรายได้ให้มากขึ้นได้ ก็จะต้องเหมาะสมแก่สภาพศักยภาพของที่ดินเกษตร ทั้งนี้โดยใช้สินเชื่อที่สหกรณ์จะให้สมาชิกสามัญและสมาชิกสมทบของสหกรณ์เป็นกลไกส่งเสริมการผลิตพืชหรือสัตว์ หรืออุตสาหกรรมเกษตรแบบกลุ่ม หรือแบบครอบครัวให้เหมาะสมแก่ชุมชนและความต้องการของตลาดได้แบบยั่งยืน

บทที่ 11
สรุปและข้อเสนอแนะ

บทที่ 11

สรุปและข้อเสนอแนะ

11.1 บทสรุป

โครงการศึกษาระบบการจัดการที่ดินในระดับท้องถิ่น ซึ่งสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระยะเวลาศึกษา 24 เดือน (ตั้งแต่วันที่ 15 เมษายน 2545 ถึงวันที่ 14 เมษายน 2547) มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 4 ประการ คือ

1) เพื่อศึกษานโยบายและโครงสร้างการบริหารจัดการที่ดินของภาครัฐ การวางแผนจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดิน ตลอดจนระบบสิทธิ์และกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ต่อเนื่องจากการศึกษาการถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดิน

2) เพื่อศึกษาการจัดการที่ดินแต่ละประเภทในท้องถิ่น ภายใต้กรอบของกฎหมายและองค์กรที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยคัดเลือกพื้นที่ทำเป็นกรณีศึกษา

3) วิเคราะห์กระบวนการจัดการที่ดินในระดับท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของชุมชน และสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหา เช่น การบุกรุกที่ดินของรัฐ การไร้ที่ดินทำกิน การใช้ที่ดินไม่เหมาะสม เป็นต้น

4) เสนอแนะแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการที่ดินในระดับท้องถิ่นทั้งในแง่กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และกฎหมาย

สมมุติฐานที่จะใช้ในงานวิจัยนี้ คือ การบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินที่ดีย่อมสามารถทำให้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดินแต่ละประเภทได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถลดการขัดแย้ง 5 ประการ คือ

- 1) การขัดแย้งระหว่างประชาชนกับรัฐ
- 2) การขัดแย้งระหว่างการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดินในปัจจุบันและในอนาคต
- 3) การขัดแย้งระหว่างเศรษฐกิจกับสิ่งแวดล้อม
- 4) การขัดแย้งระหว่างเศรษฐกิจกับสังคม
- 5) การขัดแย้งระหว่างสิ่งแวดล้อมกับสังคม

สมมุติฐานอีกประการหนึ่ง คือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดินที่มีประสิทธิภาพย่อมเกิดจากความสอดคล้องของระบบนิเวศน์ ระบบโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และปัจจัยทางกฎหมายและสถาบัน (legal and institutional factors) ความแตกต่างของระบบนิเวศน์ ระบบโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ในแต่ละชุมชนจะเป็นตัวกำหนดรูปแบบ (model) แบบต่าง ๆ ในการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินที่ต้องคำนึงถึงปัจจัยทางกฎหมายและทางสถาบันได้

คำถามหลักที่ใช้ในการวิจัยในโครงการนี้ คือ

1) นโยบาย กฎข้อระเบียบ และโครงสร้างการบริหารจัดการที่ดินของภาครัฐและภาคท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล และเทศบาลนั้น เหมาะสมเพียงใดต่อการใช้ประโยชน์ของที่ดิน แบบยั่งยืนและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของชุมชนที่อาศัยอยู่

2) ประชาชนในชุมชนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดินเพียงใด และสิทธิชุมชนในทรัพยากรที่ดินควรจะเป็นเช่นใด เพื่อรักษาคุณภาพการใช้ที่ดินของประเทศโดยรวม

3) โครงสร้างอำนาจ (power structure) ในชุมชนมีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรที่ดินอย่างไร

4) นโยบายการกระจายการปกครอง (decentralization) ของรัฐบาลนั้นจะทำให้เกิดประสิทธิผลได้อย่างไร

5) แนวทางที่องค์กรปกครองท้องถิ่นที่จะวางนโยบายการคลัง (fiscal policy) และงบประมาณท้องถิ่น เพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินในความรับผิดชอบของตนควรจะเป็นอย่างไร

สำหรับวิธีการศึกษา ได้ใช้วิธีการดังต่อไปนี้

1) รวบรวมข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษาเพื่อจัดทำสถานภาพ (Area Profile, APF) ของแต่ละพื้นที่ที่ทำการศึกษา หน่วยพื้นที่การวิเคราะห์ (area unit for analysis) คือ พื้นที่องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.)

2) จัดทำการประเมินผลชนบทแบบเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal, RRA) โดยมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และผู้ที่ใช้ประโยชน์จากผลการศึกษา (users)

3) สร้างวิสัยทัศน์ (vision) ของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินโดยสมาชิกของชุมชนเอง ตามระบบนิเวศน์ ระบบโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และระบบโครงสร้างทางสถาบันที่ชุมชนนั้นอยู่ จากวิสัยทัศน์ที่ชุมชนสร้างขึ้น ให้ชุมชนกำหนดยุทธศาสตร์ (strategy) และมาตรการ (measure) ที่จะทำให้เกิดผลในการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินตามวิสัยทัศน์ที่ชุมชนกำหนดขึ้นและเพื่อลดการขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรที่ดินของชุมชน ขบวนการกำหนดวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์และมาตรการนี้จะใช้วิธีการจัดประชุมระหว่างผู้มีส่วนได้เสียในการบริหารจัดการที่ดินการประชุมนี้เป็นการประชุมแบบ A-I-C (Appreciation - Influence - Control) คือ มีการประเมินสถานภาพ (Appreciation) ของการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดิน ค้นหาสาเหตุหรืออิทธิพล (Influence) หรือการแทรกแซงในการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดิน ตลอดจนค้นหาวิธีการที่สามารถจะควบคุม (Control) การบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินตามความมุ่งหมายของชุมชน แนวทางวิจัยที่นำมาใช้ในที่นี้เป็นแนวทางของการวางแผนเชิงปฏิบัติการที่ใช้การมีส่วนร่วมเป็นหลัก (Participatory Action Planning, PAP)

4) วิเคราะห์ผลของการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (PAP) ในข้อ (3) เพื่อจัดรูปแบบ (model) การบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินที่ซึ่งระบบนิเวศน์ ระบบสังคมและวัฒนธรรม และระบบเศรษฐกิจที่มีสัดส่วนแตกต่างกัน แล้วเปรียบเทียบระบบ (model) ที่เกิดจากการวิเคราะห์กับการบริหารจัดการที่ดินของชุมชนในพื้นที่ศึกษาตัวอย่างควบคุม (control group)

5) หน่วยการวิเคราะห์ (unit of analysis) ที่ใช้เป็นระดับตำบล

6) ทำการศึกษาเฉพาะกรณี (case studies) และเฉพาะเรื่อง (topics)

(6.1) ทำการศึกษาเฉพาะกรณี (case studies) เป็นการศึกษาปัญหาที่เกิดจากการขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ที่ดินระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ชาวบ้านกับนายทุน ชาวบ้านกับอิทธิพลท้องถิ่น ชาว

บ้านกับนายทุนต่างชาติ และชาวบ้านกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากนี้เรื่องคู่ขัดแย้งแต่ละคู่ที่กล่าวมา จะศึกษาประเด็นความขัดแย้ง ประเภทพื้นที่ องค์กรที่ทำหน้าที่แก้ไข และวิธีการแก้ไขปัญหา พื้นที่ทำการศึกษามีหน่วยวิเคราะห์ (unit of analysis) เป็นระดับตำบล การศึกษาเฉพาะกรณีมีทั้งหมด 6 เรื่องคือ

- (1) ปัญหาการถือครองที่ดินและการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่ศึกษาดำบลวังสวาป อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น ตำบลโนนข่า อำเภอพล และตำบลศรีสงคราม อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม
- (2) ปัญหาการขัดแย้งในการใช้ประโยชน์จากที่ดิน พื้นที่ศึกษากิ่งอำเภอเวียงหนองล่อง และอำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
- (3) ปัญหาระบบการจัดการที่ดินในระดับท้องถิ่น พื้นที่ศึกษาดำบลคลองด่าน อำเภอ บางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ตำบลบางตำบล ในอำเภอเมืองและอำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง และตำบลแซร์อ้อ อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว
- (4) ปัญหาการบุกรุกและการขยายพื้นที่ทำประโยชน์ พื้นที่ศึกษาดำบลบางเทา อำเภอ กลาง ตำบลรัชฎา อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต และตำบลเกาะสุกร อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง
- (5) ปัญหาการกระจายที่ดินแก่ผู้ไร้ที่ดินทำกิน พื้นที่ศึกษาดำบลโพธิ์แทน อำเภอ องครักษ์ จังหวัดนครนายก
- (6) ปัญหาความขัดแย้งการใช้ที่ดินของรัฐ พื้นที่ศึกษาดำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี และตำบลลาดหญ้า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

(6.2) การศึกษาเฉพาะเรื่อง ซึ่งเป็นการศึกษาให้ทราบถึงการบริหารจัดการทรัพยากรดิน (Soil) และที่ดิน (Land) ในประเทศไทยปัจจุบัน เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น เพื่อนำมาปรับปรุงการบริหารจัดการทรัพยากรดินและที่ดินในประเทศไทยให้ดีขึ้น โดยมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกระบวนการ (Process) ที่สามารถขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้โดยชุมชนซึ่งเป็นระบบการริเริ่มจากเบื้องล่าง และเป็นการสร้างความเข้มแข็ง (empowerment) ให้แก่ชุมชนในพื้นที่ที่มีลักษณะต่าง ๆ กันทั้งในพื้นที่เมืองและพื้นที่ในชนบท ตลอดจนข้อเสนอแนะรูปแบบ (model) ต่าง ๆ ในการบริหารจัดการในแต่ละประเภทของพื้นที่

7) วิเคราะห์ผลของการจัดทำ RRA ในข้อ (2) ผลของการศึกษาเฉพาะกรณีในข้อ 6) เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบ (model) การบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินแต่ละประเภทที่กำหนดขึ้น ตามข้อ (3) และข้อ (4) แล้ว สรุปรูปแบบ (model) ขึ้นสุดท้าย

8) วิเคราะห์กระบวนการ (process) ที่จัดสร้างรูปแบบ (model) ที่ได้กำหนดขึ้นในข้อ 7) เพื่อจัดสร้างดัชนี (indicators) เพื่อประโยชน์ในการวางแผนการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดิน ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการติดตาม (monitoring) และการประเมินผล (evaluation) ของการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ผลของการศึกษาสามารถสรุปได้ ดังต่อไปนี้

สาเหตุของปัญหาความขัดแย้งเกิดจาก

1) กฎหมายและนโยบายเกี่ยวกับป่าไม้และที่ดินไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชน เพราะประชาชนบางกลุ่มพึ่งพาป่าไม้และที่ดินในฐานะการเป็นปัจจัยในการดำรงชีพ ความผูกพันในเชิงสังคมและวัฒนธรรม แต่แนวทางของกฎหมายและนโยบายของรัฐเกี่ยวกับป่าไม้และที่ดินยังถูกมองในฐานะที่เป็นทุน และแบ่งแยกเด็ดขาดระหว่างทรัพย์สินของรัฐและของปัจเจกบุคคล การใช้ประโยชน์หรือระบบการจัดการ หรือสิทธิแบบอื่น ๆ จึงมิได้นำมาพิจารณาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม

2) การโต้แย้งสิทธิระหว่างรัฐกับชาวบ้านในหลายพื้นที่ เกิดจากการสงวนหวงห้ามพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในภาครัฐ เช่น การสงวนป่าไม้ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ที่สาธารณะ สำหรับให้ประชาชนใช้ร่วมกัน ที่ราชพัสดุ เป็นต้น การสงวนหวงห้ามดังกล่าวดำเนินการก่อนและหลังการเข้าครอบครองและใช้ประโยชน์ที่ดินของประชาชน มีการประกาศขอบเขตเฉพาะในแผนที่ที่ไม่ชัดเจน คลาดเคลื่อน ไม่มีขอบเขตในพื้นที่จริง ไม่มีการดูแล ระวังรักษา และบอกกล่าวกับประชาชนในทันทีที่เข้าจับจองใช้ประโยชน์ จึงเป็นปัญหาโต้แย้งกันมาโดยตลอด

3) การได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินอันเป็นการเปลี่ยนจากการเป็นที่ดินของรัฐไปเป็นที่ดินของเอกชน ในหลายพื้นที่มีปัญหาของการออกเอกสารสิทธิให้กับกลุ่มทุนโดยมิชอบ การออกเอกสารทับซ้อนที่สาธารณะ หรือไม่ออกเอกสารให้กับประชาชนผู้ครอบครอง อันเนื่องมาจากหลายสาเหตุ โดยขาดความโปร่งใส การมีส่วนร่วมที่เป็นรูปธรรม ทางปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาที่ดินมากขึ้น

4) กลไกการตลาดที่ขยายตัวอย่างมาก ทำให้เกิดวงจรหนี้สินของชาวบ้านที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งภายใต้โครงการของภาครัฐทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งเป็นการสร้างข้อจำกัดให้แก่ชาวบ้านที่จะจัดการที่ดิน เช่น รูปแบบของทุนที่เข้ามา ระบบการผลิตที่ต้องพึ่งพา ทำให้ประชาชนไม่สามารถถือครองและจัดการที่ดินของตนเองได้ ปรากฏการณ์ที่เห็นได้คือการกระจุกตัวของที่ดิน ปัญหาการแย่งชิง โฉนดที่ดินในที่ดิน ระหว่างประชาชน หรือรัฐกับประชาชน เป็นต้น

5) ความตื่นตัวของประชาชนผู้ไร้ที่ดินทำกินที่เดือดร้อนและมองเห็นความไม่ยุติธรรม ทำให้เกิดการรวมตัวของเครือข่ายทางสังคม ซึ่งอาจเป็นกลุ่มเครือข่าย กลุ่มการผลิต กลุ่มวัฒนธรรม ดำเนินการต่อสู้ความไม่เป็นธรรม เช่น การเข้าไปปฏิรูปที่ดินในบริเวณที่ดินกรรมสิทธิ์ การแผ้วถาง และทำประโยชน์ในที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์แต่ปล่อยให้รกร้างว่างเปล่า เป็นต้น ถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้องและอาจขัดต่อกฎหมาย แต่ก็เห็นแนวทางที่ประชาชนใช้ศักยภาพของตนในการจัดการทรัพยากรที่ดินอย่างเป็นระบบได้ ผู้นำท้องถิ่นและชุมชนมีผลอย่างมากต่อความเข้มแข็งของท้องถิ่น ดังนั้น ผู้นำที่มีทัศนคติที่ดีต่อการพัฒนา มีความเข้าใจสิทธิและหน้าที่ของตน ทำงานร่วมกับภาครัฐ และภาคเอกชนจะทำให้เกิดการยอมรับระหว่างกันและประสานร่วมมือกันแทนการอยู่คนละฝ่าย

6) กฎหมายที่เกี่ยวกับการถือครองที่ดิน และมาตรการทางภาษีในปัจจุบัน ไม่ก่อให้เกิดการกระจายที่ดินอย่างเหมาะสม ทำให้มีที่ดินกรรมสิทธิ์ของเอกชนผืนใหญ่แต่มิได้ทำประโยชน์

ขณะที่มีประชาชนจำนวนเป็นล้านครอบครัวไร้ที่ทำกิน ยังไม่มีกลไกทางกฎหมายใดที่จะให้ท้องถิ่นสามารถบริหารจัดการที่ดินที่ปล่อยรกร้างให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม

7) การใช้ที่ดินในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ที่ดิน ชายฝั่ง และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีการกระจายอำนาจบางอย่างให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ก็ยังไม่สามารถจัดการกับปัญหาเหล่านี้ได้ เพราะอำนาจส่วนใหญ่ยังอยู่กับหน่วยงานภาครัฐที่จะอนุญาตหรือเพิกถอนการอนุญาต และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจปัญหาและข้อกฎหมาย

ข้อเสนอระบบการจัดการที่ดินในระดับท้องถิ่น ประกอบด้วยประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

1) การปรับปรุงกฎหมาย นโยบาย และแนวทางการจัดการของภาครัฐให้มีช่องทางที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน และประชาชนในพื้นที่สามารถเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะจัดการที่ดินในท้องถิ่นของตนตามความต้องการใช้ประโยชน์ ให้ที่ดินตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของส่วนใหญ่ในท้องถิ่น โดยภาครัฐจะทำหน้าที่ในการให้คำแนะนำตลอดจนดูแลมิให้มีการจัดการและใช้ประโยชน์ส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของท้องถิ่นอื่นและประชาชนในชาติ และสอดคล้องกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยกลุ่มกฎหมายเกี่ยวกับที่ดิน ป่าไม้ เช่น ประมวลกฎหมายที่ดิน กฎหมายจัดที่ดินให้ประชาชน กฎหมายการปฏิรูปที่ดิน กฎหมายการพัฒนาที่ดิน กฎหมายการผังเมือง กฎหมายควบคุมอาคาร กฎหมายป่าไม้ ป่าสงวน และอุทยานแห่งชาติ เป็นต้น จึงควรหาทางปรับปรุงให้มีกฎหมายลำดับรองมารองรับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ และแนวคิดที่คำนึงถึงประโยชน์สุขของประชาชน โดยเป็นไปตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 และนโยบายของรัฐบาล กรอบการบริหารจัดการที่ดินของภาครัฐจะต้องมีความยืดหยุ่นมากขึ้น และคำนึงถึงประโยชน์สุขของประชาชนมากกว่าประโยชน์ที่จะได้กับหน่วยงาน

2) การให้ความรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการจัดการที่ดินและทรัพยากรให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพิ่มเติมจากที่มีการถ่ายโอนไปแล้ว เนื่องจากประชาชนในท้องถิ่นน่าจะทราบถึงความต้องการของท้องถิ่นของตนได้ดีและมีวิธีการจัดการปัญหาเฉพาะเรื่องอย่างเหมาะสม จึงควรได้รับผิดชอบในการจัดสรรและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในพื้นที่มากขึ้นไม่เฉพาะเรื่องที่ดิน โดยกำหนดให้ต้องเป็นไปตามเป้าหมายที่ตกลงกับภาครัฐ เช่น การอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ การดูแลรักษาที่สาธารณะ ผังเมืองในท้องถิ่น การตรวจสอบการออกหนังสือแสดงสิทธิในที่ดิน การจัดการกับที่ดินของรัฐและเอกชนที่ทอดทิ้งรกร้างในหลายพื้นที่ให้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ ซึ่งอาจปรับเปลี่ยนตามความต้องการของชุมชนท้องถิ่นได้ แต่ต้องมีพื้นที่หรือผลการจัดการตามที่กำหนดไว้ เป็นต้น นอกจากนี้ ท้องถิ่นควรมีระบบข้อมูลเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินในท้องถิ่นของตน เพื่อประโยชน์ในการจัดเก็บรายได้ การวางแผนการใช้ประโยชน์ และทิศทางของการพัฒนาที่สอดคล้องกับฐานทรัพยากร

3) การเร่งรัดปรับปรุงแนวเขตและระบบสิทธิในที่ดินที่เป็นอยู่ในปัจจุบันให้มีความชัดเจนและมีความเป็นเอกภาพ ทั้งนี้ เนื่องจากสาเหตุของความขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดินในหลายกรณี ทั้งระหว่างรัฐกับประชาชน ระหว่างหน่วยงานของรัฐด้วยกัน และระหว่างประชาชนด้วยกัน เกิดจากความไม่ชัดเจนของแนวเขตที่ดินและสถานะของที่ดิน จึงเกิดการโต้แย้งสิทธิในที่ดินกันโดยตลอด การจัดการให้เกิด

ความชัดเจนของแนวเขตและสิทธิในที่ดิน กับให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้และรับผิดชอบ จะทำให้การดูแลรักษาที่ดินของรัฐไม่ว่าจะเป็นที่ป่าไม้ ที่สาธารณะ ที่ราชพัสดุ หรือที่ประเภทอื่นก็จะมีประสิทธิภาพมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การดำเนินการดังกล่าวต้องมีการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น การปรับระบบกฎหมายเกี่ยวกับที่ดิน ระบบข้อมูลที่ดิน และทางปฏิบัติด้านสิทธิในที่ดิน การจัดที่ดินให้เป็นระบบเดียวกัน การกำหนดข้อจำกัดของการใช้สิทธิในที่ดินมิให้ส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินข้างเคียงและส่วนรวมในท้องถิ่น โดยการดูแลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน การศึกษาด้านสิทธิในที่ดินของชุมชนซึ่งอาจกำหนดให้ชุมชนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์ควบคู่ไปกับการดูแลรักษาที่ดิน โดยไม่ต้องเป็นกรรมสิทธิ์ เป็นต้น

4) การสร้างช่องทางเชื่อมต่อระหว่างชุมชนและประชาชนในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับหน่วยงานระดับนโยบายและระดับปฏิบัติของรัฐที่เป็นราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค และราชการส่วนท้องถิ่น อาจทำได้หลายวิธี โดยตั้งกรรมการที่มีตัวแทนอันเป็นที่ยอมรับของท้องถิ่นและชุมชนในหลายระดับ การมีองค์กรตัวกลางทำหน้าที่เชื่อมโยง ประสานหลายฝ่ายเข้าด้วยกัน ระบบข้อมูลข่าวสารควรเป็นข้อมูลการติดต่อสองทาง คือ ภาครัฐควรทำหน้าที่เป็นผู้ให้ข้อมูลการจัดการที่เหมาะสมและชี้ให้เห็นข้อแตกต่างของผลที่จะตามมา ระหว่างทางเลือกของการตัดสินใจและข้อจำกัดทางกายภาพ การลงทุน กฎหมาย ฯลฯ ขณะเดียวกันต้องรับฟังปัญหาและความต้องการผ่านช่องทางที่เชื่อมโยงองค์กรในระบบที่จัดตั้งขึ้น วิธีการรับฟังความต้องการอาจมาจากการประชุมปรึกษาหารือ การจัดเวทีที่มีทุกฝ่ายเข้าร่วมอย่างทั่วถึง จนเป็นที่ยอมรับของท้องถิ่นและชุมชนนำไปสู่ความร่วมมือและข้อตกลงระหว่างรัฐกับผู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งจะก่อให้เกิดสิทธิและหน้าที่ต่อกัน

11.2 ข้อเสนอแนะ

1) ควรใช้โอกาสที่รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนา กฎหมาย เพื่อทำการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายและกฎระเบียบที่ไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ หรือล้าสมัยไม่สอดคล้องกับสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป บางครั้งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศหรือสร้างความไม่เป็นธรรมในสังคม และมีคณะอนุกรรมการพิจารณาปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับการจัดทำเอกสารสิทธิให้มีความเป็นเอกภาพ และคณะอนุกรรมการปรับปรุงกฎหมายตามยุทธศาสตร์แก้ไขปัญหาคความยากจน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาดิน เสนอปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องตามที่กล่าวมาข้างต้น

2) ควรเสนอต่อรัฐบาลผ่านทางสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หรือองค์กรอิสระ ให้มีนโยบายที่ชัดเจนในการกระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติแก่ท้องถิ่น รับรองสิทธิชุมชน และป้องกันการผูกขาดการถือครองและการใช้ทรัพยากรที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ป้องกันการผูกขาดที่ดิน และการใช้ที่ดินผิดประเภท ทบทวนนโยบายการแปลงทรัพย์สินเป็นทุนให้เป็นที่ยังของคณจนอย่างแท้จริง

3) ควรเร่งรัดการดำเนินงานของกระทรวงต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2546 เรื่องผลการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินของชาติ ที่ให้ความเห็นชอบกับ 7 แผนงาน และหน่วยงานระดับกระทรวงที่รับผิดชอบแต่ละแผนงาน ประกอบด้วย การปรับปรุงระบบภาษีที่ดิน การปรับปรุงองค์การบริหารจัดการที่ดิน การพัฒนาระบบข้อมูลที่ดิน การอนุรักษ์ ป่าไม้ และใช้ประโยชน์ที่ดิน การกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน การคุ้มครองที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และการปรับปรุงสิทธิในที่ดิน

4) ควรจัดทำโครงการนำร่องให้ท้องถิ่นและชุมชนมีส่วนในการบริหารจัดการที่ดินโดยมอบหมายให้ท้องถิ่นและชุมชนดำเนินการ คือ

- ทำการสำรวจประเมินทรัพยากรที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติบนที่ดิน กิจกรรมการใช้ที่ดินตลอดจนความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงในชุมชนของตนเพื่อการวางแผนทิศทางการใช้ที่ดินในท้องถิ่นของตนให้สัมพันธ์กับท้องถิ่นข้างเคียง ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ โดยทางราชการสนับสนุนข้อมูลและวิชาการต่าง ๆ ที่จำเป็น
- ทำการวางแผนการใช้ที่ดินเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ ตลอดจนสำรวจไว้สำหรับอนาคตสำหรับกิจกรรมที่ต้องมีสำหรับเมือง จัดทำแนวเขตที่ยอมรับร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชนซึ่งอาจจะเป็นคนละแนวกับที่ทางราชการกำหนด แต่ต้องคงสัดส่วนของการอนุรักษ์ไว้ และรักษาแนวเขตนี้อย่างเคร่งครัด
- ให้มีการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่สอดคล้องกับเศรษฐกิจสังคมของท้องถิ่น ในส่วนของที่ดินที่จัดไว้ใช้ประโยชน์ หากมีที่ดินถูกทอดทิ้งไม่ใช้ประโยชน์ ชุมชนควรมีบทบาทกระตุ้นให้เกิดการใช้ประโยชน์หรือเปลี่ยนมือไปยังผู้ที่ต้องการตามช่องทางของกฎหมาย เช่น การซื้อ เช่า หรือการปฏิรูปที่ดิน เป็นต้น
- ควรวางกฎเกณฑ์การใช้ที่ดินของสมาชิกในชุมชนเป็นข้อตกลงยอมรับร่วมกัน โดยให้สิทธิการใช้ควบคู่ไปกับหน้าที่และความรับผิดชอบโดยเฉพาะที่ดินที่ติดต่อกับเขตอนุรักษ์ ที่สาธารณะ หรือแม้กระทั่งที่ดินข้างเคียงที่มีการใช้ประโยชน์แตกต่างกันเพื่อมิให้เกิดความขัดแย้ง ซึ่งในอนาคตสามารถพัฒนาเป็นกฎหมายท้องถิ่น
- เพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดิน ท้องถิ่นควรเตรียมการจัดตั้งคณะผู้สอบสวนไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไว้ชุดหนึ่ง ประกอบด้วยบุคคลหลายฝ่ายที่เป็นที่ยอมรับของชุมชน เมื่อมีข้อพิพาทก็จะทำการสอบสวนสาเหตุและไกล่เกลี่ยโดยเร็วเพื่อป้องกันมิให้ปัญหาลุกลามต่อไป

บรรณานุกรม

กฎหมาย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ประมวลกฎหมายที่ดิน พุทธศักราช 2497

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายที่ดิน (ฉบับที่ 8) พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายที่ดิน (ฉบับที่ 9) พ.ศ. 2543

พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511

พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484

พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507

พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518

ระเบียบคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ ฉบับต่าง ๆ

มติคณะรัฐมนตรี

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2522

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2525

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2526

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2528

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2530

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2532

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2533

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2535

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2535

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2536

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2538

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2540

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2540

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2541

หนังสือ

กรมที่ดิน 93 ปี กรมที่ดิน วารสารที่ดินฉบับพิเศษ 17 กุมภาพันธ์ 2537 โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์

การเกษตรประเทศไทย จำกัด กรุงเทพมหานคร

กรมที่ดิน โครงการพัฒนาและเร่งรัดการออกโฉนดที่ดิน รายงานฉบับสมบูรณ์ 17 ปี 2544

กรมที่ดิน รายงานประจำปี 2544

กรมป่าไม้ 98 ปี กรมป่าไม้ 2537

กรมพัฒนาที่ดิน คู่มือการจัดการทรัพยากรที่ดินเบื้องต้นจังหวัดนครนายก กรุงเทพมหานคร:

กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2539

กรมพัฒนาที่ดิน คู่มือการจัดการทรัพยากรที่ดินเบื้องต้นจังหวัดอุทัยธานี กรุงเทพมหานคร:

กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2541

กระทรวงมหาดไทย คู่มือการปฏิบัติงานกระทรวงมหาดไทยกับการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อน

ของราษฎร สำนักเลขาธิการคณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อน

ของราษฎร (สกร.) พ.ศ. 2538

กลุ่มแนวร่วมเกษตรกรภาคเหนือ (นกน.) ข้อมูลเบื้องต้นกรณีปัญหาที่ดินในจังหวัดลำพูน เอกสาร

อัดสำเนา 2545

กองวางแผนการใช้ที่ดิน การวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างประชากรกับที่ดินเพื่อการเกษตรจังหวัด

นครนายก กรุงเทพมหานคร:กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2527

กองวางแผนการใช้ที่ดิน แผนการใช้ที่ดินจังหวัดกาญจนบุรี กรุงเทพมหานคร:กรมพัฒนาที่ดิน

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2530

กองวางแผนการใช้ที่ดิน แผนการใช้ที่ดินจังหวัดนครนายก กรุงเทพมหานคร:กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวง

เกษตรและสหกรณ์ 2533

กองวางแผนการใช้ที่ดิน แผนการใช้ที่ดินจังหวัดอุทัยธานี กรุงเทพมหานคร:กรมพัฒนาที่ดิน

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2533

กิจจา สมะวรรณ มาตรการทางกฎหมายในการสงวนและคุ้มครองที่ดินเพื่อเกษตรกรรม วิทยา

นิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2535

กิติ กังสดาล นโยบายป่าไม้แห่งชาติ:การปลูกป่าชุมชน เอกสารวิจัยปริญญารัฐประศาสนศาสตร

มหาบัณฑิต ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2535

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รายงานวิจัย การวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างประชากรกับที่ดินเพื่อ

การเกษตรจังหวัดนครนายก กรุงเทพมหานคร:กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2526

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รายงานวิจัย การวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างประชากรกับที่ดินเพื่อการเกษตร

จังหวัดสุล พ.ศ. 2526 กรุงเทพมหานคร:กองนโยบายที่ดินและแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2527

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รายงานวิจัย การวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างประชากรกับที่ดินเพื่อ
การเกษตรจังหวัดสมุทรสงคราม พ.ศ. 2526 กรุงเทพมหานคร:กองนโยบายที่ดินและ
แผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2527
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รายงานการวิจัย แนวทางและนโยบายการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน
กรณีศึกษาภาคเหนือ เสนอต่อสถาบันทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ
สำนักงานปลัด กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- โกศล วงศ์สวรรค์ และสถิต วงศ์สวรรค์ ปัญหาสังคมไทย กรุงเทพมหานคร:รวมสาส์น (1977)
จำกัด 2543
- คจก.-โครงการจัดสรรที่ดินทำกินเพื่อผู้ยากไร้ ผู้จัดการรายเดือน 8 , 98 (พ.ย. 2534):160
- คณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ นโยบายที่ดิน พ.ศ. 2526
- คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท หลักการและสาระสำคัญ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับ
สิทธิชุมชนในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ใน สิทธิชุมชน:การกระจายอำนาจจัดการ
ทรัพยากร กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา 2536
- คณะกรรมการศึกษานโยบายการกระจายการถือครองที่ดิน รายงานผลการศึกษาเรื่อง ภาษีที่ดิน
: มาตรการทางกฎหมายในการกระจายการถือครองที่ดิน เอกสารประกอบการจัดเวทีรับ
ฟังความคิดเห็น เรื่องนโยบายการกระจายการถือครองที่ดิน จัดโดย สำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป. อพช.)
- คณะทำงานแผนปฏิบัติการพัฒนาทรัพยากรที่ดินระยะที่ 1 จังหวัดกาญจนบุรี แผนปฏิบัติการ
พัฒนาทรัพยากรที่ดินจังหวัดกาญจนบุรี กาญจนบุรี:สถานีพัฒนาที่ดินกาญจนบุรี สำนักงาน
พัฒนาที่ดินเขต 10 2537
- โมฆิต ต้องวัฒนา การวางแผนโครงสร้างเพื่อการพัฒนาจังหวัดกาญจนบุรี วิทยานิพนธ์ปริญญาผังเมือง
มหาบัณฑิต ภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2527
- จรัญ จุลโสภณ แนวโน้มการใช้ที่ดินการเกษตรในประเทศไทย วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาเกษตรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2522
- จังหวัดกาญจนบุรี แผนปฏิบัติการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมประจำปีงบประมาณ 2539
กรุงเทพมหานคร:ม.ป.ท. 2539
- จันทร์แก้ว เมืองใจ การศึกษาภาวะเศรษฐกิจการถือครองที่ดินของชนวนายอำเภอเมือง จังหวัดนครนายก
พ.ศ. 2512-2513 วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2516
- จิโรภาส พูลสุวรรณ ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรซึ่งเคยมีที่ดินทำกินเป็นของตนเองมาก่อนต้องกลายเป็น
เกษตรกรผู้เช่าที่ดินทำกินจากผู้อื่น วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
พัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2529

- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และคณะ วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า กรุงเทพมหานคร:
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา 2534
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และคณะ วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา กรุงเทพฯ 2535
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (บรรณาธิการ) วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า กรุงเทพมหานคร:
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา 2534
- ชัชวาล บุญบัน และสมเกียรติ ตั้งนโม (บรรณาธิการ) บทสนทนามหาวิทยาลัยเที่ยงคืน: วิกฤตโลก
วิกฤตไทย อะไรคือทางรอด เชียงใหม่: อัมรินทร์ฯ มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน 2544
- ไชยยงค์ ชูชาติ ข้อเสนอโครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อกระจายความมั่งคั่งไปสู่เกษตรกรไทยผู้ยากจน
เอกสารปฏิรูปที่ดินฉบับที่ 8 สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กระทรวงเกษตรและ
สหกรณ์ กรกฎาคม พ.ศ. 2519
- ซีเอ็มเอส เอ็นจิเนียริง แอนด์ แมเนจเม้นท์ โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการและจัดลำดับ
ความสำคัญของการลงทุนเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจังหวัดนครนายก กรุงเทพมหานคร:
ม.ป.ท. 2539
- ดนัย ศรีโมรา การกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่าให้ชุมชน วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหา
บัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2537
- ดวงลักสม พันธุ์ลำไย กลุ่มการเมืองกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท: ศึกษา
กรณีหมู่บ้านภาคกลาง วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยา
และมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2529
- ดาร์รัตน์ เมตตาริกานนท์ การเมืองสองฝั่งโขง กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน 2546
- ธนาคารโลก ส่วนการพัฒนาชนบทและทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและแปซิฟิก
ยุทธศาสตร์เพื่อฟื้นฟูการพัฒนาชนบทของประเทศไทยหลังวิกฤติเศรษฐกิจ เมษายน 2543
- ธนศวร์ เจริญเมือง 100 ปีการปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ. 2440-2540 พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพมหานคร:
โครงการจัดพิมพ์คปไฟ 2545
- ธีระยุทธ จิตต์จ้านงค์ ประทุมพร พันเพ็ง และ วันเพ็ญ ดิระพัฒน์ แผนการใช้ที่ดินจังหวัด
อุทัยธานี กรุงเทพมหานคร: กองวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตร
และสหกรณ์ 2533
- ธีรารุช น้อยนะวะกุล การวางแผนการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรในบริเวณที่ราบภาคกลางตอนใต้
วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2533
- น้อย ชินพวงสนนท และคนอื่นๆ แผนการใช้ที่ดินลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปราชินบุรีตอนล่าง
กรุงเทพมหานคร: กองวางแผนการใช้ที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2542

- นัทธมน คงเจริญ ระหว่างเสรีภาพและความเป็นธรรมในที่ดิน เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (วารสารสังคมศาสตร์ ปีที่ 13 ฉบับที่ 1/2544)
- นาวิก ดาราพงษ์ และคณะ แผนการใช้ที่ดินลุ่มน้ำปิงตอนล่าง กรุงเทพมหานคร: กองนโยบายที่ดิน และแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2538
- นิพนธ์ ช่อผกา ดำรง มุปลาย และ ภูษิต วิวัฒน์วงศ์วนา รายงานการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการปลูกพืชเศรษฐกิจจังหวัดอุทัยธานี กรุงเทพมหานคร: กองสำรวจและจำแนกดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2533
- นิพนธ์ พัวพงศกร และ อนัญญา อึ้งภากรณ์ วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่าภาคกลาง รายงานการวิจัยโครงการศึกษาวิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกิน ในเขตป่า เสนอต่ กรมป่าไม้และธนาคารโลก กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท. 2534
- เนติวัช ศิริพานิช ความคาดหวังของเกษตรกรต่อการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมตำบลทองหลาง อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเกษตรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2521
- บวรศักดิ์ อูวรรณโณ ข้อเสนอเชิงกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ใน สิทธิชุมชน: การกระจายอำนาจจัดการทรัพยากร กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา 2536
- บุญช่วย อุ่นชัยศรี และ เสวกศิลป์ ส่องแสงจันทร์ รายงานการประเมินผล การปฏิรูปที่ดินป่าสวนสัก-ท่าชัย อำเภอศรีสัชนาลัย อำเภอสวรรคโลก อำเภอศรีนคร จังหวัดสุโขทัย กรุงเทพมหานคร: กองวิชาการและแผนงาน สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม 2532
- บุญยงค์ ภูผาเรือง อุดล พร้อมจรรยากุล และ สิงห์ ศรีประคำ รายงานการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการปลูกพืชเศรษฐกิจจังหวัดนครนายก กรุงเทพมหานคร: กองสำรวจและจำแนกดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2534
- บุญเลิศ สัจจะผลกุล การศึกษาศักยภาพของน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคในเขตชุมชนโครงการปฏิรูปที่ดิน ด.ทองหลาง อ.บ้านนา จ.นครนายก วิทยานิพนธ์ปริญญา วิศวกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิศวกรรมโยธา คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2525
- บุญศักดิ์ แสงระวี (แปลและเรียบเรียง) สังคมของสังคมมนุษย์ชาติ วัฒนธรรมประเพณีศาสตร์ กรุงเทพมหานคร: ชมรมศึกษาวิทยาศาสตร์สังคม 2544
- บุษกร ศรีหะทัย การศึกษาเพื่อวางแผนทางในการกำหนดศูนย์กลางชุมชนในภาคตะวันตกระดับ อำเภอ วิทยานิพนธ์ปริญญาโทเมืองมหาบัณฑิต ภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2527

- เบญจรงค์ ฝึกความดี การศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติของเกษตรกรในเขตโครงการปฏิรูปที่ดิน
อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และอำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี ที่มี
ต่อการดำเนินการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาสังเสริมการเกษตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2531
- เบญจา ศิลารักษ์ ป่าแพะบ้านเอาเขาเอาไป สยามรัฐ ฉบับวันที่ 6-13 มิถุนายน 2545
- ปณัญญา ชเนศวร นาวิก ดาราพงษ์ และ สุภาณี ศักดาเยี่ยงยงค์ แผนการใช้ที่ดินแม่น้ำสะแกกรัง
กรุงเทพมหานคร: กองวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2540
- ประกอบ วิโรจน์กฎ และฤกษ์ชัย ศรีวัฒนา ผลการวิจัย คุณสมบัติการไหลของน้ำท่าจาก
ลุ่มน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อุบลราชธานี: ศูนย์วิจัยทรัพยากรน้ำ คณะวิศวกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี 2543
- ประชา ธรรมดา รายงานพิเศษ กรณีการจัดกุมคุมขังคนจนไร้ที่ดิน จ.ลำพูน: ถึงเวลาทบทวนการ
ปฏิรูปที่ดิน สยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์ (น.6-7) 2545
- ประนอม ขาวสุทธิ น้อย ชิน พงสานนท์ และ พรรณี วัฒนศิริวงศ์ แผนการใช้ที่ดินจังหวัดนครนายก
กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายนโยบายและแผนการใช้ที่ดิน 1 กองวางแผนการใช้ที่ดิน กระทรวงเกษตร
และสหกรณ์ 2533
- ประภาส ปันตบแต่ง พัฒนาการของนโยบายเกี่ยวกับการจัดที่ดิน เอกสารประกอบการสัมมนา
นโยบายที่ดินกับการพัฒนาชนบท ครั้งที่ 2 เรื่องวิกฤตการณ์ที่ดินเกษตรกรรมและทางเลือกใน
การแก้ปัญหา 31 สิงหาคม -1 กันยายน 2534 กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย 2534
- ประมูล สุวรรณศรี คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1,5 ว่าด้วยทรัพย์
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติบรรณการ 2525
- ประยูร อุดมเสียง และคณะ รายงานวิจัย ความรู้ความเข้าใจระดับตำบล จังหวัดอุบลราชธานี เกี่ยวกับ
การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขอนแก่น: คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น 2531
- ประยูร กาญจจุล คำบรรยายกฎหมายปกครอง พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย 2538
- ประสิทธิ์ ประครองศรี และคณะ รายงานวิจัย ระบบการจัดการพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น มปป.
- ประสิทธิ์ คุณรัตน์ และคณะ การศึกษาความขัดแย้งของการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2538
- พรใจ เดิมวาริ การเปลี่ยนแปลงความมั่นคงในการถือครองที่ดินในประวัติศาสตร์ของสังคม
ชนบทภาคเหนือ: กรณีศึกษาหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ กรุงเทพมหานคร: คณะสังคม
วิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2534

- พิสมัย พึ่งวิกรัย การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนชนบทในภาคกลางอันเนื่องมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยา และมนุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2538
- ไพฑูรย์ คดีธรรม น้อย ชินพงสานนท์ และ วันเพ็ญ ทองจุฬา แผนการใช้ที่ดินลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำนครนายก กรุงเทพมหานคร: กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2539
- ไพสิฐ พาณิชย์กุล สิทธิชุมชน ปัญหา และพัฒนาการทางความคิด เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วารสารสังคมศาสตร์ ปีที่ 13 ฉบับที่ 1/2544
- ภราดร ปรีดาคักดิ์ คริวเรือนไรที่ดินในชนบทไทย : กรณีศึกษาสองหมู่บ้านในเขตภาคกลาง วิทยานิพนธ์ปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2536
- มูลนิธิสถาบันที่ดิน รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาการถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดินและมาตรการทางเศรษฐศาสตร์ และกฎหมายเพื่อให้การใช้ประโยชน์ที่ดินเกิดประโยชน์สูงสุด กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 2544
- มูลนิธิสถาบันที่ดิน รายงานความก้าวหน้า ครั้งที่ 1 โครงการศึกษาระบบการจัดการที่ดินในระดับท้องถิ่น 2545
- มหาวิทยาลัยขอนแก่น รายงานวิจัย การติดตามตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อมของลำน้ำสายหลักในพื้นที่ 7 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน รายงานฉบับสมบูรณ์ ขอนแก่น: ภาควิชาวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2543
- ร.แสงกาด์ ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 2 กรุงเทพมหานคร ไทยวัฒนาพานิช 2526
- ฤทธิเดช คุ่มพงษ์ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการขายและไม่ขายที่ดินของเจ้าของที่ดินเอกชนในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดนครนายก วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2525
- วัชร เลิศชัยมงคล การศึกษาถึงผลของการถือครองที่ดินต่อประสิทธิภาพของการจัดสรรทรัพยากรการผลิตและการกระจายรายได้ของเกษตรกรไทยในที่ราบภาคกลาง ปี 2518-2519 วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2522
- วันชัย จันทรฉาย สมบูรณ์ เมฆไพบูลย์วัฒนา และศิริพงษ์ อินทรมงคล รายงานวิจัย แผนการใช้ที่ดินลุ่มน้ำสาขาลำน้ำเชิญ กรุงเทพมหานคร: กองวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2539
- วันทวิ บุญญเศรษฐ์ แนวทางการใช้ที่ดินราชพัสดุ อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี วิทยานิพนธ์ปริญญาการวางผังภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2539
- วัลลภ นาคบัว ปัญหาบางประการเกี่ยวกับการออกหนังสือแสดงสิทธิในที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดิน วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2540

- วัลลภ เสือดี จีระศักดิ์ ชูความดี และ ศาคร สมุทรเพชร รายงานการวิจัยการมีส่วนร่วมของ
ราษฎรในโครงการปรับปรุงป่าสงวนป่าห้วยทับเสลา-ห้วยคอกควาย อำเภอลานสัก จังหวัด
อุทัยธานี กรุงเทพมหานคร:ม.ป.ท. 2537
- วิชา นิลเพชรพลอย นโยบายที่ดิน:โครงการพัฒนากรรมที่ดินและเร่งรัดการออกโฉนดที่ดินทั่ว
ประเทศ เอกสารการวิจัยปริญาญรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2534
- วิฑูรย์ ปัญญากุล ผลกระทบของเขื่อนขนาดใหญ่ต่อปัญหาเรื่องที่ดิน:บางแง่มุมจากชาวบ้านท้องถิ่น เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องวิกฤตการณ์ที่ดินเกษตรกรรมและทางเลือกในการแก้
ปัญหา 31 สิงหาคม - 1 กันยายน 2534. กรุงเทพมหานคร:สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย 2534
- วิฑูรย์ วิริยะสกุลธรณ์ การจัดการความขัดแย้ง และกรณีพิพาทในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ ชาวสาร
ป่ากับชุมชน ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (เม.ย. 2538) :21-27
- วิทยา ปานะบุตร สังคมศึกษา กรุงเทพมหานคร:พัฒนาศึกษา 2544
- วิริยะ นามจินตพงศ์พันธ์ ที่ดินมีหนังสือสำคัญที่เอกชนไม่มีกรรมสิทธิ์ วิทยานิพนธ์ปริญญานิติ
ศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2523
- วิสากร สระทองคำ ปัญหาและอุปสรรคของการปฏิรูปที่ดินในประเทศไทย วิทยานิพนธ์ปริญา
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2523
- วิสุทธิ ไบไม้ สถานภาพความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย 2538
- ศยามล ไกยูรวงศ์ ปัญหาทางกฎหมายและการใช้นโยบายของการใช้อำนาจอรัฐที่เกี่ยวกับการจัด
การที่ดินในเขตป่า วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะ
นิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2538
- ศยามล ไกยูรวงศ์ ปัญหาทางกฎหมายและนโยบายของการใช้อำนาจอรัฐที่เกี่ยวกับการจัดการที่ดินใน
เขตป่า วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย 2533
- ศยามล ไกยูรวงศ์ การจัดการสิ่งแวดล้อมของรัฐกับการรับรองสิทธิของชุมชนและบุคคลภายใต้
รัฐธรรมนูญ สถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2540-2541 กรุงเทพมหานคร:บริษัทอมรินทร์พริ้น
ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน 2542
- ศรีศักร วัลลิโภดม แอ่งอารยธรรมอีสาน พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์มติชน 2546
- ศรีศักร วัลลิโภดม แอ่งอารยธรรมอีสาน พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์มติชน 2546
(ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ)

ศศิธร พงศ์พันธุ์ มาตรการทางกฎหมายในการจัดรูปที่ดินเพื่อการพัฒนาเมืองโดยเอกชน วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2537

ศิริ เกวลินสถิตย์ คำอธิบายประมวลกฎหมายที่ดิน พิมพ์ครั้งที่ 4 บพิธการพิมพ์ กรุงเทพมหานคร 2537
 ศิลปากร กรม วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดตรัง กรุงเทพมหานคร 2544

ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 60 ปี จักรทิพย์ นาถสุภา กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง 2544

ศูนย์อำนวยการโครงการจัดที่ดินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม โครงการจัดที่ดินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แผนงานปีงบประมาณ 2534 และแผนงานปีงบประมาณ 2535 ศูนย์อำนวยการโครงการ

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ รายงานการวิจัย เรื่องบริบททางสังคมของการเร่งรัดออกโฉนดที่ดินของรัฐมนตรีศึกษา อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ กรุงเทพมหานคร:ศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ คณะเกษตรศาสตร์และบริหารธุรกิจ 2532

สงขลานครินทร์ สำนักวิจัยและพัฒนา การศึกษากำหนดแนวทางการควบคุมพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทเกาะ จังหวัดตรัง 2544

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ป่า-ที่ดิน และคจก:ทางออกที่เป็นธรรม กุมภาพันธุ์ 2535

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา รายงานการวิจัยเรื่อง ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย เมษายน 2536

สถาบันพัฒนาการเมือง เส้นผมบังภูเขา:ความคิดสามัญเชิงวิพากษ์.กรุงเทพมหานคร: 2545

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย รายงานการศึกษาเรื่องนโยบายการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมของประเทศไทย เล่มที่ 2 สิทธิในที่ดิน 2533

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย รายงานการศึกษาเรื่องนโยบายที่ดิน เอกสารประกอบ เล่มที่ 5 นโยบายการถือครองที่ดิน 2539

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร รายงานการประชุมสัมมนา สถานภาพและสู่ทางการวิจัยเพื่อการพัฒนาภูมิภาควัดวันตก:สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ (12-14 ตุลาคม 2531) นครปฐม:มหาวิทยาลัยศิลปากร 2532

สถาบันวิจัยสังคม การศึกษาทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ภาคกลางฝั่งตะวันตก กาญจนบุรี อุทัยธานี สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ รายงานฉบับสมบูรณ์: กรุงเทพมหานคร:สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2539

- สมจินต์ สันถาวรภัฏ และคนอื่น ๆ สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่ยากจนตกดาน
ในภาคกลาง: รายงานฉบับสมบูรณ์ กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย 2543
- สมัย สุทธิธรรม นครนายก กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์ 2541
- สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนภาคเหนือ เอกสารประกอบการเสวนา เรื่อง การแลกเปลี่ยน
ประสบการณ์ขององค์กรชาวบ้านในการต่อสู้ให้ได้มาซึ่งป่าสาธารณะของชุมชน วันที่ 26-27
พฤศจิกายน พ.ศ. 2533 ณ ห้องประชุมวิทยาลัยครูเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
เอกสารอัดสำเนา 2533
- สยามรัฐสัจพจน์วิจารณ์ รายงานพิเศษ อำนาจมืดในมือรัฐจับชาวบ้านไม่ให้ประกัน ฉบับที่ 1 ปีที่ 1
(น.86-87) 2545
- สวัสดิ์ อ่องสกุล ประวัติศาสตร์ล้านนา กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์ 2539
- สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ รายงานสรุปข้อเท็จจริงปัญหาการถือครองที่ดิน กรณีจังหวัดลำพูน-
เชียงใหม่ เอกสารอัดสำเนา 2545
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวทางการใช้ประโยชน์เบื้องต้น พิมพ์ครั้งที่
ที่ 9 กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2545
- สาโรจน์ แววมณี กระบวนการปรับตัวขององค์กรชลประทานราษฎรต่อการเปลี่ยนแปลงการเกษตร:
กรณีศึกษาฝ่ายเหมืองใหม่ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2541
- สำนักงานกองทุนที่ดิน แผนเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิรูปที่ดินระยะที่ 2 พ.ศ. 2542
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2544 ข) วิจัยเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพ
ของชุมชนในการพัฒนา กรุงเทพมหานคร: 2544
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2544 ก) มติชุมชน: วิจัยท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และ
การจัดกาทรัพยากร กรุงเทพมหานคร : 2544
- สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ความเป็นมาของการ
ปฏิรูปที่ดินในประเทศไทย กรุงเทพมหานคร มกราคม พ.ศ. 2519
- สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม 25 ปีการปฏิรูปที่ดิน 6 มีนาคม 2543
- สำนักงานจังหวัดขอนแก่น ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดขอนแก่นปี ขอนแก่น: สำนักงานจังหวัด
ขอนแก่น 2542
- สำนักงานจังหวัดตรัง เอกสารรายงานสำนักงานจังหวัดตรัง 2544
- สำนักงานจังหวัดตรัง รายงานข้อราชการจังหวัดตรัง 2544
- สำนักงานจังหวัดอุทัยธานี อุทัยธานีวันนี้ อุทัยธานี: ม.ป.ท. 2536
- สำนักงานจังหวัดอุทัยธานี รายงานประจำปี 2540 จังหวัดอุทัยธานี อุทัยธานี: ม.ป.ท. 2540

- สำนักงานบริการวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รายงานฉบับสมบูรณ์ การศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการและจัดลำดับความสำคัญการลงทุนเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจังหวัดอุทัยธานี กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2539
- สำนักงานบริหารสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รายงานกองทุนการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2534
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร กองกรรมาธิการ 2 รายงานของคณะกรรมการการปกครองสภาผู้แทนราษฎร พิจารณาศึกษากรณีให้มีการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม 2542
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร แนวทางพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์จังหวัดนครนายก กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2531
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร แนวทางพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุทัยธานี กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2531
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร เอกสารประกอบการประชุมสมัชชาเศรษฐกิจศาสตร์เกษตรแห่งประเทศไทย เรื่อง เศรษฐกิจที่ดิน : ธนาการที่ดิน พ.ศ. 2534
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร สถิติการเกษตรของประเทศไทย กรุงเทพมหานคร (สถิติปีต่าง ๆ)
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ สัมมนาการเกษตร พ.ศ. 2536:จังหวัดนครนายก กรุงเทพมหานคร: กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2536
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ สมุดรายงานสถิติจังหวัดกาญจนบุรี กรุงเทพมหานคร:กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2539
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ สมุดรายงานสถิติจังหวัดนครนายก กรุงเทพมหานคร:กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2539
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ สมุดรายงานสถิติจังหวัดอุทัยธานี กรุงเทพมหานคร:กองคลัง ข้อมูลและสนเทศสถิติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2539
- สำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่น สถานภาพทรัพยากรป่าไม้จังหวัดขอนแก่น ปี 2544 (เอกสารอัดสำเนา) ขอนแก่น
- สิริภา สงเคราะห์ การปรับตัวทางเศรษฐกิจสังคมของชาวไร่ไ้ที่ดินในช่วง พ.ศ. 2528-2533 : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านแห่งหนึ่งในอำเภอไทยโยค จังหวัดกาญจนบุรี วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2536
- สุจิตต์ วงษ์เทศ เบื้องสังคมและวัฒนธรรมอีสาน กรุงเทพมหานคร: มติชน (ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ) 2543

- สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ) สุวรรณภูมิ:อยู่ที่นี่ ที่แผ่นดินสยาม กรุงเทพมหานคร: มติชน (ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ) 2545
- สุเทพ เลหาเดช การประเมินผลการใช้ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่ออุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวนศาสตร์ ภาควิชาวนวัฒนวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2520
- สมาลี เทพสุวรรณ ทรัพยากรที่ดิน สถานภาพ ปัญหาและการจัดการ นครปฐม:คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 2527
- สมิตรา จัตรวณานันท์ การวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจในการจ่ายเงินชดเชยทรัพย์สินให้แก่ครัวเรือนในพื้นที่โครงการสาธารณะ กรณีโครงการเขื่อนทดน้ำบางปะกง วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2536
- สุเกียรติ์ เสถียรไทย นโยบายและมาตรการทางนิติบัญญัติ สิทธิชุมชน:การกระจายอำนาจจัดการทรัพยากร กรุงเทพมหานคร:สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา 2536
- สุรนุช ชงศิลา (แปล) โศกนาฏกรรมสยาม:การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่ พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพมหานคร: โคมลิติมทอง 2543
- สุรศักดิ์ ไชยชนกิจ ระบบการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง:ทางออกปัญหาที่ทำกินของชาวบ้าน มติชน 17 5843 (9 มีนาคม 2537):20.
- สุรัตน์ วรากรณ์ โค้งการศึกษาแบบนิเวศน์สำนัสงคราม:วัฒนธรรมการประกอบอาชีพประมงสำนัสงครามของกลุ่มชาติพันธุ์ไทโซ่บ้านปากอูร ไทลาวบ้านปากยาม อำเภอสรีสงคราม จังหวัดนครพนม สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสกลนคร 2540
- สุวิทย์ ไพทยวัฒน์ วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2394-2475 วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2522
- เสนีย์ ปราโมช ม.ร.ว. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะทรัพย์ กรุงเทพมหานคร อักษรสาส์น 2521
- เสียงสหพันธ์ ปฏิรูปที่ดินทางออกสังคมไทย ฉบับพิเศษ 1/2 กรกฎาคม 2545 ปีที่ 1 (น.1-23) 2545
- โสภณ ชมชาญ มติคณะรัฐมนตรี : 35 ปี การแก้ปัญหาที่ดินและป่าไม้ กรมพัฒนาที่ดิน 2538
- อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์ (บรรณาธิการ) ระบบอุปถัมภ์ พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2545
- อรพรรณ ณ บางช้าง ศรีเสาวลักษณ์ ทรัพยากรที่ดินและสิ่งแวดล้อม ประมวลสารชุดวิชา เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม หน่วยที่ 12 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2542
- อรพรรณ ณ บางช้าง ศรีเสาวลักษณ์ ทรัพยากรที่ดิน ประมวลสารชุดวิชาเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม หน่วยที่ 11 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2542

- อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ) พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กระบวนทัศน์ และนโยบาย กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 2543
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ เส้นผมบังภูเขา กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาการเมือง 2545
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา กรุงเทพมหานคร: โครงการตำรา มหาวิทยาลัย ห้องจำหน่ายหนังสือ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2527
- อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์ สิทธิในที่ดินตามกฎหมายปฏิรูปที่ดิน: ปัญหาและข้อเสนอ รวมบทความ เนื่องในโอกาส ครบรอบ 84 ปี ศจ.ดร. ประยูร กาญจนดุล กรุงเทพมหานคร: คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2540
- อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์ นโยบายและปัญหาเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม วารสารกฎหมาย คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 เมษายน 2539
- อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์ สิทธิในที่ดินตามกฎหมายปฏิรูปที่ดิน: ปัญหาและข้อเสนอ รวมบทความ เนื่องในโอกาสครบรอบ 84 ปี ศาสตราจารย์ ดร. ประยูร กาญจนดุล คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2539
- เอกวิทย์ ณ ถลาง ภูมิปัญญาอีสาน ค้นคว้าและเรียบเรียงโดย: เอกวิทย์ ณ ถลาง พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์ 2544
- เอกสารหนังสือถึงคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติกรณีการละเมิดบุกรุกที่ดินอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม
- เอกสารหนังสือถึงคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติกรณีการละเมิดบุกรุกที่ดินป่าสงวนแห่งชาติเขาสว่าง
- เอกสิทธิ์ สุวรรณไพบูลย์ นโยบายโครงการช่วยเหลือราษฎรให้มีสิทธิทำกิน (สทก.) กรณีศึกษาการนำนโยบายไปปฏิบัติโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ เอกสารวิจัยปริญญารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัย ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2534
- แอสดีคอน คอร์ปอเรชั่น จำกัด บริษัท คอนซัลแทนท์ ออฟ เทคโนโลยี จำกัด บริษัท ทีเอ แอนด์ดี คอนซัลแตนท์ จำกัด การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการพัฒนาลุ่มน้ำนครนายกตอนบน จังหวัดนครนายก กรุงเทพมหานคร: กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2540

หนังสือต่างประเทศ

Hirsch, Phillip. (1990). Thai Agriculture : Restructuring in the 1980s and 1990s. Sydney: The University of Sydney.

Hirsch, Phillip. (1990). Development Dilemmas in Rural Thailand. Singapore : Oxford University Press.

Hirsch, Phillip. (1993). Villages and Forests: Some Reflection on Community Resource Management in Thailand and Laos. London: University of London.

Murray Li, Tania. (1996). "Images of Community : Discourse and Strategy in Property Relations." Development and Change. 27:501-527.

Rigg, Jonathan. (1996). "Agricultural Transformation in Thailand : From Rice Farm to Non-Farm." In Proceeding of the 6th International Conference of Thai Study. Chiang Mai, 14-17 October 1996.

Vandergeest, Peter. (1996). "Mapping Nature Territorialization of Forest Rights in Thailand." Society and Natural Resources. 9:159-175.

Web Site

<http://www.moi.go.th>

<http://www.kku.ac.th>

<http://www.rdf.go.th>

<http://www.nso.go.th>

ภาคผนวกที่ 1
การประเมินพื้นที่แบบมีส่วนร่วมโดยวิธีการประเมิน
ความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ในพื้นที่กรณีศึกษา

1. การประเมินพื้นที่แบบมีส่วนร่วมโดยวิธีประเมินความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ในพื้นที่ภาคเหนือ

1) การประเมินความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ในพื้นที่จังหวัดลำพูน

พื้นที่ในจังหวัดลำพูน เป็นพื้นที่ที่คณะวิจัยภาคเหนือได้ทำการศึกษา โดยแบ่งพื้นที่ศึกษาออกเป็น 2 อำเภอ (3 ตำบลและ 7 หมู่บ้าน) ได้แก่พื้นที่ในอำเภอบ้านโฮ่ง และกิ่งอำเภอเวียงหนองล่อง ซึ่งประกอบด้วย ตำบลหนองปลาทราย ตำบลศรีเตี้ยในอำเภอบ้านโฮ่ง และตำบลหนองล่อง ในกิ่งอำเภอเวียงหนองล่อง ชุมชนที่ศึกษาในทั้งสองอำเภอมีพื้นที่ตั้งอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง และแม่น้ำลี้ โดยชุมชนในตำบลหนองล่อง ตั้งอยู่ติดแม่น้ำลี้ตอนปลาย เชื่อมต่อจากชุมชนในเขตตำบลศรีเตี้ย ส่วนชุมชนในตำบลหนองปลาทรายตั้งอยู่ติดกับแม่น้ำปิง ทิศเหนือติดกับสบแม่น้ำปิงและแม่น้ำลี้ ถัดขึ้นไปเป็นเทือกเขาถนนธงชัยกลางที่มีดอยอินทนนท์เป็นยอดเขาสูงสุด ที่ราบริมแม่น้ำปิงและแม่น้ำลี้เป็นพื้นที่เกษตรที่สำคัญมีสัดส่วน 30 % ของพื้นที่ทั้งหมด

ชุมชนกรณีศึกษาในทั้ง 7 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านท่ากอม่วง บ้านหนองสูง บ้านหนองเขียด บ้านดงขี้เหล็ก บ้านศรีเตี้ย อยู่ในอำเภอบ้านโฮ่งทั้งหมด ส่วนบ้านแพะใต้และบ้านท่าหลุก อยู่ในกิ่งอำเภอเวียงหนองล่อง ทั้ง 7 พื้นที่ศึกษานี้เป็นกรณีพื้นที่ที่มีปัญหาความขัดแย้งกับรัฐและนายทุนในเรื่องกรรมสิทธิในที่ดินและสิทธิการเข้าถึงที่ดินส่วนรวมที่ชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกันมาตั้งแต่อดีต ปัญหาสืบเนื่องมาจากการไม่ประสบความสำเร็จของโครงการจัดที่ดินผืนใหญ่อำเภอบ้านโฮ่ง-ป่าซาง จังหวัดลำพูนของกรมที่ดินที่ในเวลานั้น ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปทำประโยชน์ทั้งที่ได้รับใบจองได้ เนื่องจากมีผู้ใช้ประโยชน์อยู่ก่อนแล้ว บางรายได้รับที่ดินที่ไม่เหมาะกับการเกษตร หรือได้รับจัดสรรที่ดินในพื้นที่ห่างไกลชุมชนมากเกินไป กระทั่งเมื่อรัฐได้ดำเนินโครงการพัฒนาและเร่งรัดการออกโฉนดที่ดินทั่วประเทศ ในปี 2532 ได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับระหว่างนายทุนกับชาวบ้านอย่างรุนแรง เพราะนายทุนหลายรายได้ดำเนินการออกโฉนดที่ดินผืนดังกล่าวแล้ว ซึ่งชาวบ้านได้อ้างว่ากระบวนการออกโฉนดของนายทุนมิชอบด้วยกฎหมาย แต่ทางภาครัฐได้แต่เพียงตั้งคณะกรรมการเพื่อตรวจสอบตามข้อเรียกร้อง แต่ทางด้านนายทุนก็ยังมีเอกสารสิทธิ์ต่อไปในขณะที่มิได้ทำประโยชน์ในที่ดินอย่างแท้จริง มีเพียงการปรับพื้นที่เพื่อทำสวนปาล์ม และสร้างรีสอร์ท ปลูกสวนลำไยในพื้นที่บางส่วนเท่านั้น แต่พื้นที่ส่วนใหญ่ปล่อยให้รกร้างว่างเปล่า โฉนดหลายแปลงนายทุนได้นำไปใช้เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันและถูกสถาบันการเงินยึดและประกาศขายทอดตลาด

ในขณะที่เมื่อ พ.ศ. 2540 ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านได้เข้าไปในพื้นที่รกร้างว่างเปล่าเหล่านั้น เพื่อดำเนินการรังวัด จัดแปลงและแบ่งสรรกันเข้าไปทำการเพาะปลูก เฉลี่ยครอบครัวละ 2-4 ไร่ทำให้ในปี พ.ศ. 2545 แกนนำชาวบ้านถูกนายทุนผู้ถือกรรมสิทธิ์ฟ้องร้องดำเนินคดีข้อหาบุกรุก

สำหรับการประเมินความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ในพื้นที่ได้คัดเลือกทำการประเมินเฉพาะในตำบลศรีเตี้ย และตำบลหนองล่อง

(1) บ้านศรีเตี้ย ในตำบลศรีเตี้ย ท่าหลุก ท่ากอม่วง หนองสูง หนองเขียด ในตำบลหนองปลาทราย สันนิษฐานว่าชุมชนต่าง ๆ ข้างต้น เป็นชุมชน " นเมือง " ที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐาน

ในช่วงเดียวกัน สมัย 220 - 228 ปีที่ผ่านมาเมื่อครั้งเป็นยุคที่มีการสร้างบ้านเมืองใหม่หลังเสร็จสงครามกับพม่า

บ้านศรีเตี้ยเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ของชุมชนลุ่มน้ำลี้หลายชุมชนก่อนที่จะมีการแยกออกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ บ้านศรีเตี้ยมีประชากรรวม 630 ครอบครัว หมู่บ้านตั้งอยู่ที่ราบลุ่มริมแม่น้ำลี้ ชาวบ้านเดิมปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง โดยใช้น้ำจากแม่น้ำลี้ด้วยระบบเหมืองฝาย ผู้มีที่นามากมักเป็นเชื้อสายผู้นำมาในอดีต เช่น เป็นขุน ท้าว ผู้ใหญ่บ้าน และกำนัน ส่วนผู้ที่มีไม่มีที่ดิน หรือมีที่น้อยมักจะรับจ้างทำนาโดยรับผลตอบแทนเป็นข้าว หรืออาจเข้าไปจับจองพื้นที่ป่าแพะ (พื้นที่ป่าแพะ คือ ป่าเต็งรังที่แห้งแล้ง เป็นที่ของส่วนรวมที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกัน) บริเวณห้วยหินเหล็กไฟทำนา หรือจับจองพื้นที่ดอนปลูกพืชไร่และพืชผักรวมทั้งเก็บหาผลผลิตจากป่าแพะเพื่อบริโภคแลนำไปแลกกับข้าวในอำเภอสันป่าตองที่เชียงใหม่ ในช่วงต้นปี 2500 ชาวบ้านได้ไปรับจ้างตัดไม้หลังฤดูการทำนาเมื่อครั้งมีการสร้างเขื่อนภูมิพลที่จังหวัดตาก หลังจากนั้นก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชไปตามความนิยมจนพบกับปัญหาต่าง ๆ กัน จนที่สที่สุดปัจจุบันชาวบ้านศรีเตี้ยก็อยู่ในสภาวะปัญหาจากการปลูกสวนลำไยประสบภาวะราคาคต่ำ

บ้านท่าหลุก มีประชากร 157 หลังคาเรือน ปัจจุบันที่นาในหมู่บ้านได้กลายเป็นสวนลำไยทั้งหมด และชาวบ้านส่วนใหญ่จะทำงานรับจ้างในสวนลำไย สวนหอมกระเทียม หรือรับจ้างนอกหมู่บ้าน ช่วงแรกตั้งชุมชนชาวบ้านทำนาโดยใช้น้ำจากฝายวังปานในแม่น้ำปิง สมัยนั้นพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นของเจ้าปะจูด แต่เมื่อครั้งที่เจ้าปะจูดเกณฑ์แรงงานชาวบ้านไปช่วยสร้างเหมืองฝาย ชาวบ้านได้รับที่ดินแบ่งปันกันไป 2-3 ไร่/ราย ผู้ไม่มีที่จะเช่านาเจ้าปะจูดโดยแบ่งผลผลิตให้เจ้าของ เมื่อทำนาไม่พอกินชาวบ้านได้เข้าไปบุกเบิกที่ในบริเวณป่าแพะห้วยผึ้งเพื่อทำนา และปลูกพืชไร่ในบริเวณป่าแพะที่ห่างจากแหล่งน้ำ บางรับจ้างขุดดิน ทำเกษตร รวมถึงปลูกต้นจำฉาเพื่อเลี้ยงครั่งขาย ในปี พ.ศ.2520 ชาวบ้านพากันล้มต้นจำฉาเพื่อหันมาทำสวนลำไย พ.ศ.2535 พื้นที่ปลูกลำไยได้ขยายมากจนครอบคลุมพื้นที่ที่เคยเป็นนาข้าวทั้งหมด การที่ชาวบ้านหันมาปลูกลำไยให้เหตุผลว่านอกจากราคาผลผลิตจะขายได้ราคาดีแล้ว หากนำที่ดินไปประเมินราคาว่าเป็นที่สวนลำไยจะได้ราคาแพงกว่าเป็นพื้นที่นา อีกทั้งชาวบ้านยังมีรายได้เสริมจากการเผาถ่านไม้ลำไยจากต้นลำไยที่แก่จัดและเจ้าของโค่นทิ้ง พื้นที่ที่เคยทำเผาถ่านเป็นบริเวณป่าแพะ ซึ่งปัจจุบันได้กลายเป็นพื้นที่ที่นายทุนถือกรรมสิทธิ์

บ้านท่ากอม่วง ปัจจุบันมี 130 หลังคาเรือน มีพื้นที่นาประมาณ 300 ไร่ อีกร้อยละ 70 ของพื้นที่เพาะปลูกกลายเป็นพื้นที่สวนลำไย ที่ตั้งของชุมชนติดต่อกับลำน้ำปิง เดิมเป็นบ้านหนองปลาซวย ได้แยกตัวในปี พ.ศ.2512 สมัยก่อตั้งหมู่บ้านชาวบ้านที่มีนามากจะเป็นตระกูลผู้ใหญ่นาน “จิ้นตุง” ผู้ที่มีที่น้อยนอกจากจะเช่าที่นา ส่วนเจ้าของนาที่ใช้ น้ำจากฝายที่ทอดน้ำจากแม่น้ำปิงจะต้องจ่ายค่าน้ำเป็นผลผลิตข้าวให้แก่เจ้าปะจูดผู้บุกเบิกเหมืองฝาย ชาวบ้านที่มีที่น้อยจะเข้าไปบุกเบิกน่าน้ำในในพื้นที่ป่าแพะ ปลูกข้าว และพืชไร่ หาของป่า ประมาณปี พ.ศ. 2527-28 ประสบภัยแล้งอย่างรุนแรง ชาวบ้านจึงลดการทำนาหันมาปลูกลำไยมากขึ้น ซึ่งในช่วงเริ่มปลูกลำไยชาวบ้านก็ประสบกับปัญหาข้าวไม่พอบริโภค ต้องไปขอยืมข้าวจากหมู่บ้านอื่นมาบริโภค ปี พ.ศ.2532 ราคาผลผลิตตกต่ำ เนื่องจากราคาลำไย หลายรายได้ออกไปทำงานรับจ้างในนิคมอุตสาหกรรมลำพูนบ้าง รับจ้างก่อ

สร้าง แต่รายที่ไม่ได้ออกไปรับจ้างยังคงทดลอง ปลูกผักกาด ผักกะหล่ำปลีบ้างในที่ดิน จนเมื่อปี พ.ศ.2533 นายทุนได้เข้ามาไถปรับพื้นที่ป่าแพะทำให้ชาวบ้านนอกจากจะไม่มีที่เลี้ยงวัวและต้องพากันขายไปแล้ว ยังทำให้พื้นที่เพาะปลูกลดน้อยลงด้วย

บ้านหนองสูง ชุมชนชาวบ้านหนองสูงแยกออกมาจากบ้านสันปูเลย และบ้านศรีเตี้ย ปัจจุบันมีครัวเรือนทั้งสิ้น 216 ครัวเรือน เมื่อครั้งปี พ.ศ. 2497 เจ้าบุญยวงจากเชียงใหม่ได้เกณฑ์แรงงานชาวบ้านในการบุกเบิกที่นาและสร้างเหมืองฝาย ทำให้ชาวบ้านจำนวน 25 รายได้รับค่าแรงเป็นที่นาจำนวนรายละ 4 ไร่กว่า เมื่อปี พ.ศ. 2490-2500 ชาวบ้านบางรายขายที่ดินให้คนจีนจากจังหวัดลำพูน ชาวบ้านที่มีที่น้อยจะไปรับจ้างแรงงานเกษตร ช่วงนี้ชาวบ้านบางส่วนได้ปรับพื้นที่นาเป็นสวนลำไยโดยเห็นตัวอย่างมาจากคนจีน ส่วนชาวบ้านบางรายตัดไม้ป่าแพะขายเพื่อนำไปทำฟืนของรถไฟที่ขนไม้จากอำเภอสิมมาลองที่แม่น้ำปิง ช่วงปี 2500 –2528 ชาวบ้านได้เริ่มปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ถั่วเหลือง มะเขือเทศ กะหล่ำ โดยปลูกหลังเกี่ยวข้าวหรือปลูกแซมในสวนลำไย หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2530 ได้มีโครงการพัฒนาเบ็ดเสร็จลุ่มน้ำสาขาแม่ปิงตามพระราชดำริ อำเภอจอมทอง – อำเภอฮอดจังหวัดเชียงใหม่และอำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูนส่งเสริมให้ชาวบ้านเลี้ยงวัว และกิจกรรมอื่นๆ ทำให้นับตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.2530 ชาวบ้านมีหนี้สินเพิ่มขึ้นจากการลงทุนทำการเกษตร ทั้งจากแหล่งเงินทุนในระบบและนอกระบบ พื้นที่เพาะปลูกได้กลายเป็นพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กระเทียม ถั่วเหลือง หอมแดง และลำไย ทำให้พื้นที่ปลูกข้าวปัจจุบันลดลงเหลือเพียง 20 ราย

บ้านหนองเขียดเดิมมีเจ้าปะคุตเป็นผู้ปกครอง (เพิ่งเสียชีวิตไปเมื่อ 30-40 ปีที่ผ่านมา) เมื่อแรกตั้งชุมชนชาวหนองเขียดไม่มีที่ของตนเอง มีเฉพาะที่ของเจ้าปะคุตที่เกณฑ์แรงงานชาวบ้านไปบุกเบิกที่นาขุดเหมือง ชาวบ้านเป็นเพียงเช่านาทำ และหารายได้เสริมจากการหาปลาน้ำปิงทำปลาร้า หางของป่าแลกข้าว รับจ้างเลี้ยงควายโดยใช้พื้นที่ป่าแพะ ต่อมาชาวบ้านได้เข้าไปบุกเบิกพื้นที่ป่าแพะเพื่อทำน่าน้ำฟ้าและปลูกพืชไร่ ลงรายไปรับจ้างเลื่อยไม้ในเขตสัมปทานในจังหวัดแม่ฮ่องสอนอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดลำพูน อำเภอสิม และจังหวัดเชียงใหม่ อำเภอแม่แจ่มและอำเภอดอยเต่า หลังจากนั้นชาวบ้านได้มีการปรับเปลี่ยนการปลูกพืชหลายชนิดจากแรงกระตุ้นจากภายนอก เช่น ปลูกยาสูบ ปลูกข้าวพันธุ์ใหม่ ปลูกกระเทียมและถั่วเหลือง กระทั่งปี พ.ศ. 2520-2530 ราคาปลาลำไยสูงขึ้นทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกและเลิกปลูกพืชอื่น ๆ ไป กระทั่งปี พ.ศ. 2533 ที่ดินในที่ลุ่มส่วนใหญ่กลายเป็นสวนลำไยที่ต้นโตเต็มทีจนไม่สามารถปลูกผักแซมได้ ชาวบ้านจึงหันไปถางพื้นที่ป่าแพะเพื่อปลูกพืชสวน สำหรับบริโภคเป็นหลัก นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 พื้นที่ปลูกสวนลำไยได้ขยายเพิ่มขึ้นทั้งที่ลุ่มและพื้นที่ป่าแพะ กระทั่งพื้นที่เกือบทั้งหมดของบ้านหนองเขียดกลายเป็นสวนลำไย

(2) บ้านแพะใต้ ตำบลหนองล่อง และบ้านดงขี้เหล็กตำบลศรีเตี้ยเป็นชุมชน “คนยอง” ที่น่าจะเป็นชุมชนที่อพยพเข้ามาในสมัยพระเจ้ากาวิละกวาดต้อนคนมาจากทางเหนือของล้านนาเมื่อประมาณ 193-197 ปีที่แล้วมา

บ้านแพะใต้มีจำนวนครัวเรือน 117 ครัวเรือน ชาวบ้านได้อาศัยพื้นที่ลุ่มใกล้แม่น้ำลี้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว ส่วนพื้นที่แพะ (พื้นที่ดอน) ที่อยู่ห่างจากแหล่งน้ำจะปลูกพืชไร่ในช่วงฤดูฝน เช่น พริก มะเขือ ฝ้าย นอกจากนี้จะมีการนำวัว ควาย ขึ้นไปเลี้ยงบนพื้นที่ป่าแพะด้วย แต่ปัจจุบันชาวบ้านได้เปลี่ยนจากการทำนามาปลูกสวนลำไยทั้งหมด แต่ก็ยังมีการปลูกข้าวเพื่อไว้บริโภคในครัวเรือนโดยชาว

บ้านบางรายไปเช่าที่นาในเขตชุมชนใกล้เคียงเพื่อปลูกข้าว กระทั่งปี พ.ศ. 2541 การปลูกสำไยทำให้ชาวบ้านมีต้นทุนสูงขึ้นสำหรับการใช้ปุ๋ยและสารเร่ง ในขณะที่ราคาผลผลิตลดต่ำลงเรื่อย ๆ รายได้เสริม ทางกลุ่มแม่บ้านได้รับจ้างทำงานทำพรมเช็ดเท้าจากพ่อค้าอำเภอบ้านโฮ่ง โดยมีรายได้ 5-6 บาท/ชิ้น

บ้านดงขี้เหล็กมีประชากรประมาณ 160 ครอบครัว ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และรับจ้าง ชาวบ้านยังพูดภาษาของและรักษาวัดธรรมประเพณีบางอย่างของชาวยองไว้ แต่เดิมชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ทำให้ต้องเช่าที่นาจากชาวบ้านหลายแก้วโดยจ่ายค่าเช่าเป็นจำนวนข้าวที่ตายตัว นอกจากนี้ชาวบ้านได้อาศัยป่าแพะ ซึ่งเป็นที่สาธารณะประโยชน์เข้าไปใช้เพาะปลูกทำกินบริเวณห้วยปู้จั่วและห้วยมะค่าที่มีน้ำค่อนข้างอุดม ส่วนบริเวณพื้นที่ตอนใต้ใช้ปลูกพืชผักและพืชไร่ เช่น ฝ้าย ถั่วลิสง ยามอญ และผักต่าง ๆ รวมทั้งเลี้ยงวัว นอกจากนี้ชาวบ้านดงขี้เหล็กจะปลูกต้นจามจุรีหรือฉำฉาในบริเวณบ้านและคันนา เพื่อเลี้ยงครั่งกระทั่งกลายเป็นสินค้าออกของภาคเหนือสมัยนั้น ทำให้ชาวบ้าน ดงขี้เหล็กสามารถเก็บเงินได้จากการขายครั่งและการรับจ้างจนสามารถซื้อที่นาจากคนหลายแก้วมาได้ เพราะคนหลายแก้วเองก็ไม่มีกำลังทำนาเองได้ทั้งหมดไหว หลังจากนั้นมา ชาวบ้านดงขี้เหล็กก็ได้เปลี่ยนไปปลูกพืชหลายอย่าง กระทั่งปี 2540 ได้เริ่มปลูกสำไยกันถ้วนหน้า ในที่สุดปัจจุบันก็ประสบปัญหาเดียวกับชาวบ้านแพะใต้ที่ต้นทุนเพาะปลูกสูงแต่ราคาผลผลิตกลับลดต่ำลง

(3) การประเมินความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ในพื้นที่ตำบลศรีเตี้ย อำเภอบ้านโฮ่ง และตำบลหนองล่อง กิ่งอำเภอยางชุมน้อย เนื่องจากชาวบ้านในพื้นที่ทั้ง 7 ชุมชนที่คณะวิจัยภาคเหนือได้ทำการศึกษา นั้น ประสบกับปัญหาเดียวกันทั้งในเรื่องการปรับเปลี่ยนพื้นที่เพาะปลูกจากพื้นที่นา และพื้นที่ไร่มาปลูกสวนสำไยกันตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 2530 กันเป็นต้นมา ทำให้ปัจจุบันชาวบ้านทั้ง 7 พื้นที่นี้ประสบปัญหาด้านการเงิน เนื่องจากต้นทุนการปลูกสำไยสูงขึ้นแต่ผลผลิตกลับล้นตลาดและราคาสำไยลดต่ำลง และอีกปัญหาหนึ่ง คือกรณีการขัดแย้งในเรื่องที่สาธารณะป่าแพะ ที่ชาวบ้านได้อาศัยทำมาหากินกันมาตั้งแต่สมัยปู่ย่า กลายเป็นที่มีเอกสารสิทธิ์ของนายทุนและส่วนหนึ่งกลายเป็นที่ดินที่ถูกยึดและขายทอดตลาดของสถาบันการเงิน ทั้งนี้ ในปี พ.ศ. 2540 ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านได้เข้าไปในพื้นที่เพื่อดำเนินการ “ ปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน ” ในพื้นที่ที่นายทุนได้เอกสารสิทธิ์แต่ทั้งร้างเพื่อทำการรื้อวัด จัดแปลงและแบ่งสรรกันเข้าไปทำการเพาะปลูก เฉลี่ยครอบครัวละ 2-4 ไร่ ทำให้ในปี พ.ศ. 2545 แกนนำชาวบ้านถูกนายทุนผู้ถือกรรมสิทธิ์ฟ้องร้องดำเนินคดีข้อหาบุกรุก

สำหรับการประเมินความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ในพื้นที่ศึกษาได้ทำการประเมินโดยมีส่วนร่วมของชาวบ้านทั้งในตำบลหนองล่องและตำบลศรีเตี้ย เพื่อเป็นตัวแทนของพื้นที่ศึกษาทั้งหมด ผลจากการประเมินพบว่าปัจจัยหลักที่ชาวบ้านในพื้นที่ให้ความสำคัญมากที่สุด คือ ฐานทรัพยากรที่มี ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำหรืออื่น ๆ ซึ่งพวกเขามีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนของพวกเขา มีความเข้มแข็งทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนให้พวกเขาเกิดคุณภาพชีวิตที่ดี และเกิดความมั่นคงของสมาชิกในชุมชน

ตารางที่ ผ.1-1 : แสดงตัวแปรตามลำดับความสัมพันธ์ที่เป็นปัจจัยด้านบวกในพื้นที่ตำบลหนองล่องและตำบลศรีเตี้ย

ตัวแปรปัจจัยด้านบวกในพื้นที่	ผลผลิต (Output)	ค่าถ่วงน้ำหนัก ของผลผลิต (Output)
ฐานทรัพยากร	ความเข้มแข็งของสังคมชุมชน	22.13
ฐานทรัพยากร	ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน	18.27
บทบาทขององค์กรเอกชน	ความยั่งยืนของวัฒนธรรม	17.47
ฐานทรัพยากร	คุณภาพชีวิตที่ดี	15.40
บทบาทขององค์กรเอกชน	ความยั่งยืนของฐานทรัพยากร	15.29
ฐานทรัพยากร	ความมั่นคงของสมาชิกชุมชน	14.94

ทางด้านตัวแปรที่เป็นปัจจัยด้านลบนั้น จะเห็นว่าชาวบ้านมุ่งประเด็นตอบทบาทของภาครัฐเป็นอันดับแรก โดยมีผลกระทบต่อความยั่งยืนของฐานทรัพยากรที่พวกเขามี ต่อคุณภาพชีวิตที่ดี ต่อความมั่นคงของสมาชิกชุมชน ต่อความเข้มแข็งของสังคมชุมชน และต่อความยั่งยืนของวัฒนธรรม ในขณะที่อาชีพหลักที่พวกเขาประกอบกรอยู่เป็นส่วนที่มีผลกระทบต่อความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน

ตารางที่ ผ.1-2 : ความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ของพื้นที่ศึกษา ตำบลศรีเตี้ยและตำบลหนองล่อง อำเภอบ้านไผ่และกิ่งอำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน (แสดงตัวแปรปัจจัยด้านบวก)

ปัจจัย (Input)	ผลผลิต (Outputs)	1. ความเข้ม แข็งของ สังคมชุมชน	2. คุณ ภาพ ชีวิตที่ดี	3. ความมั่ง คั่ง ของสมาชิก ชุมชน	4. ความ ยั่งยืนของ ฐาน ทรัพยากร	5.ความยั่งยืน ของ วัฒนธรรม	6.ความเข้ม แข็งของ เศรษฐกิจ ชุมชน	รวม คะแนน	รวมลัด ส่วน
1. ฐานทรัพยากร									
	X	4.13	3.93	3.47	2.07	1.80	3.27	18.67	0.18
	S	0.74	0.80	1.88	1.33	1.26	1.49	-	-
	X/S	5.56	4.92	1.84	1.55	1.42	2.20	-	-
2. ทำเลทางภูมิศาสตร์และการเชื่อมโยง									
	X	2.53	2.67	1.87	1.13	1.80	1.07	11.07	0.11
	S	0.99	1.11	1.25	1.30	1.52	1.44	-	-
	X/S	2.56	2.40	1.50	0.87	1.18	0.74	-	-
3. ความสัมพันธ์ทางสังคม									
	X	3.87	2.27	1.60	1.80	2.60	2.47	14.60	0.14
	S	0.74	1.03	1.55	1.15	1.45	1.41	-	-
	X/S	5.20	2.19	1.03	1.57	1.79	1.75	-	-
4. โครงสร้างอำนาจในชุมชน									
	X	1.87	0.53	1.53	2.33	2.13	2.00	10.40	0.10
	S	1.46	1.06	1.30	1.50	1.77	1.00	-	-
	X/S	1.28	0.50	1.18	1.56	1.21	2.00	-	-

หมายเหตุ : ค่า X = ค่าเฉลี่ย ค่า S= ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตารางที่ ผ.1-2 (ต่อ)

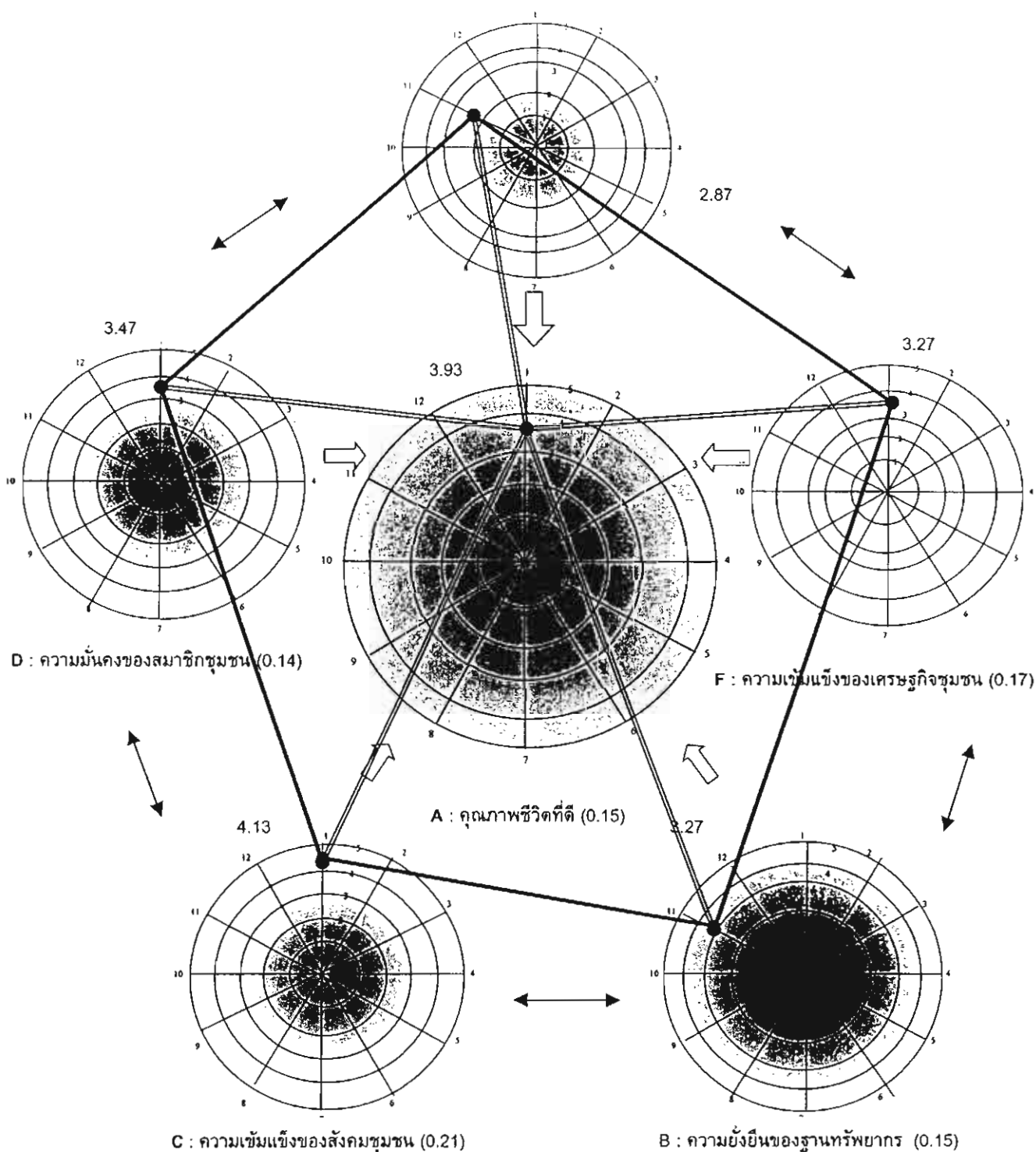
ปัจจัย (Input)	ผลผลิต (Outputs)	1. ความเข้ม แข็งของ สังคมชุมชน	2. คุณ ภาพ ชีวิตที่ดี	3. ความมั่ง คั่ง ของสมาชิก ชุมชน	4. ความ ยั่งยืนของ ฐาน ทรัพยากร	5.ความยั่งยืน ของ วัฒนธรรม	6.ความเข้ม แข็งของ เศรษฐกิจ ชุมชน	รวม คะแนน	รวมสัด ส่วน
5. พื้นฐานวัฒนธรรม									
	X	3.00	1.20	1.20	1.40	2.13	2.00	10.93	0.11
	S	1.20	0.86	0.86	0.51	1.55	0.93	-	-
	X/S	2.51	1.39	1.39	2.76	1.37	2.16	-	-
6. ประวัติชุมชน									
	X	1.00	0.80	0.87	1.53	1.20	0.73	6.13	0.06
	S	0.65	0.56	0.35	1.64	1.21	0.46	-	-
	X/S	1.53	1.43	2.46	0.93	0.99	1.60	-	-
7.อาชีพหลัก									
	X	1.40	0.53	0.40	0.47	0.47	0.60	3.87	0.04
	S	1.06	0.52	0.51	0.52	0.52	0.83	-	-
	X/S	1.33	1.03	0.79	0.90	0.90	0.72	-	-
8.ความสัมพันธ์ทางกลไกตลาด									
	X	0.47	0.60	0.53	0.53	0.60	1.00	3.73	0.04
	S	0.74	0.63	0.83	0.83	0.74	0.85	-	-
	X/S	0.63	0.95	0.64	0.64	0.81	1.18	-	-
9.ความสัมพันธ์ระบบทุนนิยม									
	X	0.20	0.07	0.27	0.29	0.60	0.93	2.35	0.02
	S	0.56	0.25	1.03	1.07	1.06	1.22	-	-
	X/S	0.36	0.26	0.26	0.27	0.57	0.76	-	-
10.บทบาทของรัฐ									
	X	0.13	0.53	0.53	0.47	1.27	1.20	4.13	0.04
	S	0.35	1.06	1.06	1.30	1.53	0.86	-	-
	X/S	0.38	0.50	0.50	0.36	0.83	1.39	-	-
11.บทบาทขององค์กรเอกชน									
	X	3.53	2.27	2.67	3.27	2.87	3.00	17.60	0.17
	S	1.06	1.58	1.35	1.03	1.41	0.76	-	-
	X/S	3.33	1.43	1.98	3.16	2.04	3.97	-	-
รวมคะแนน		22.13	15.40	14.94	15.29	17.47	18.27	103.5	-
รวมสัดส่วน		0.21	0.15	0.14	0.15	0.17	0.18	-	1.00

หมายเหตุ : ค่า X = ค่าเฉลี่ย ค่า S= ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

จากมุมมองของชาวบ้านที่มีต่อตัวแปรที่มีผลทางด้านบวกและตัวแปรที่มีผลทางด้านลบ ประกอบกับการพิจารณาจากข้อมูลพื้นฐานที่เป็นปัญหาด้านระบบการจัดการที่ดินในพื้นที่ กระทั่งกลายเป็นปัญหาที่ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งกับทางภาครัฐและนายทุนในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินและที่ดินสาธารณะประโยชน์ที่ชาวบ้านได้เคยใช้ประโยชน์ร่วมกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ แต่มาถูกระบบการจัดสรรและการออกเอกสารสิทธิ์ทำให้กลุ่มนายทุนที่มีอำนาจเข้ามาเป็นเจ้าของโดยที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในผืนดินนั้น ชาวบ้านได้หวังให้ทางรัฐเข้ามาให้ความเป็นธรรมโดยได้เคยยื่นเรื่องเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของเอกสารสิทธิ์ที่นายทุน

แผนภูมิที่ ผ.1-1 : ความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ที่มีผลบวก ต่อคุณภาพชีวิตที่ดี ตำบลศรีเตี้ย อำเภอนองล่อง จังหวัดลำพูน

E : ความยั่งยืนของวัฒนธรรม (0.17)

1) ความหมายของหมายเลขที่อยู่รอบวงกลมแต่ละวง

1. ฐานทรัพยากร	5. พื้นฐานวัฒนธรรม	9. ความสัมพันธ์ของระบบทุนนิยม
2. การเชื่อมโยงทางภูมิศาสตร์	6. ประวัติชุมชน	10. บทบาทของรัฐ
3. ความสัมพันธ์ทางสังคม	7. อาชีพหลัก	11. บทบาทขององค์กรเอกชน
4. โครงสร้างอำนาจในชุมชน	8. ความสัมพันธ์ทางกลไกตลาด	12. บทบาทของชุมชน

2) ตัวเลข 1-5 ที่กำกับในแต่ละชั้นวงกลม แสดงถึงอันดับความสำคัญ 5 อันดับ คือ 5 = ดีมาก 4 = ดีค่อนข้างมาก 3 = ดีปานกลาง 2 = ดีค่อนข้างน้อย 1 = ดีน้อย และ 0 = ไม่สนใจ

ได้รับแต่กลับไม่ได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรม ทำให้ชาวบ้านต้องตัดสินใจเพื่อบรรเทาความไม่มีกิน ด้วยการบุกรุกที่ดินที่เคยเป็นที่ส่วนรวมแต่กลายเป็นที่ของนายทุนที่ปล่อยให้รกร้างไว้ จนกลายเป็นปัญหาการฟ้องร้องและถูกจับกุมดำเนินคดีอยู่ ณ เวลานี้

อาจสรุปประเด็นของพื้นที่ดังกล่าวนี้ได้ว่าในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อชาวบ้านยังมีทัศนคติที่เห็นว่าไม่สามารถพึ่งพาบทบาททางรัฐได้ แต่กลับมีกลุ่มขององค์กรอิสระ (NGO) ได้เข้าไปในพื้นที่โดยมีแนวคิดที่ช่วยเหลือพวกเขา ซึ่งได้สร้างความศรัทธาและทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญขององค์กรอิสระเหล่านั้น ดังนั้นหากทางหน่วยงานของรัฐมีแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นให้มีผลกระทบต่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทั้งผู้ที่รับประโยชน์และผู้ที่ต้องเสียประโยชน์ให้น้อยที่สุด โดยการประสานความร่วมมือกับองค์กรอิสระที่มีในพื้นที่ ซึ่งเป็นจุดแข็งจากการประเมินให้องค์กรอิสระนี้ได้ทราบแนวทางของฝ่ายรัฐที่เป็นกลางและชัดเจน ซึ่งทางรัฐได้มีการตรวจสอบความถูกต้องของปัญหาที่เกิดขึ้นให้เป็นไปตามครรลองที่รวดเร็วที่เน้นการแก้ปัญหาอย่างจริงจัง เชื่อว่าเมื่อปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐ ชาวบ้านและนายทุนได้รับการแก้ไข ชาวบ้านที่คงอยู่ในพื้นที่ที่เข้าใจ ด้วยความรักในผืนดิน ทรัพยากรดินและทรัพยากรที่มีอยู่เป็นทุนเดิมแล้ว การส่งเสริมให้ชาวบ้านในพื้นที่นี้ช่วยกันอนุรักษ์และจัดระบบการใช้ที่ดินที่เกิดประโยชน์ต่อตนเองและต่อสังคม ย่อมเป็นสิ่งที่ทำได้ไม่ยาก

ตารางที่ ผ.1-3 : ความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ของพื้นที่ศึกษา ตำบลศรีเตี้ยและตำบลหนองล่อง อำเภอบ้านโฮ้งและกิ่งอำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน (แสดงตัวแปรปัจจัยด้านลบ)

ปัจจัย (Input)	ผลผลิต (Outputs)	1. ความเข้มแข็งของสังคมชุมชน	2. คุณภาพชีวิตที่ดี	3. ความมั่นคงของสมาชิกชุมชน	4. ความยั่งยืนของฐานทรัพยากร	5.ความยั่งยืนของวัฒนธรรม	6.ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน	รวมคะแนน	รวมสัดส่วน
1. ฐานทรัพยากร									
X		0.00	0.00	-0.20	-0.13	-0.13	-0.13	-0.59	0.01
S		0.00	0.00	0.41	0.35	0.35	0.35	-	-
X/S		0.00	0.00	-0.48	-0.37	-0.38	-0.37	-	-
2. ทำเลทางภูมิศาสตร์และการเชื่อมโยง									
X		-0.13	-0.27	-0.53	-1.80	-0.67	-1.60	-5.00	0.07
S		0.52	0.70	1.19	1.83	1.18	1.40	-	-
X/S		-0.26	-0.38	-0.45	-0.98	-0.57	-1.14	-	-
3. ความสัมพันธ์ทางสังคม									
X		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
S		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
X/S		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
4. โครงสร้างอำนาจในชุมชน									
X		-0.40	-0.67	-0.53	-0.40	-0.53	0.00	-2.53	0.04
S		1.06	0.98	0.83	0.83	0.92	0.00	-	-
X/S		-0.38	-0.68	-0.64	-0.48	-0.58	0.00	-	-

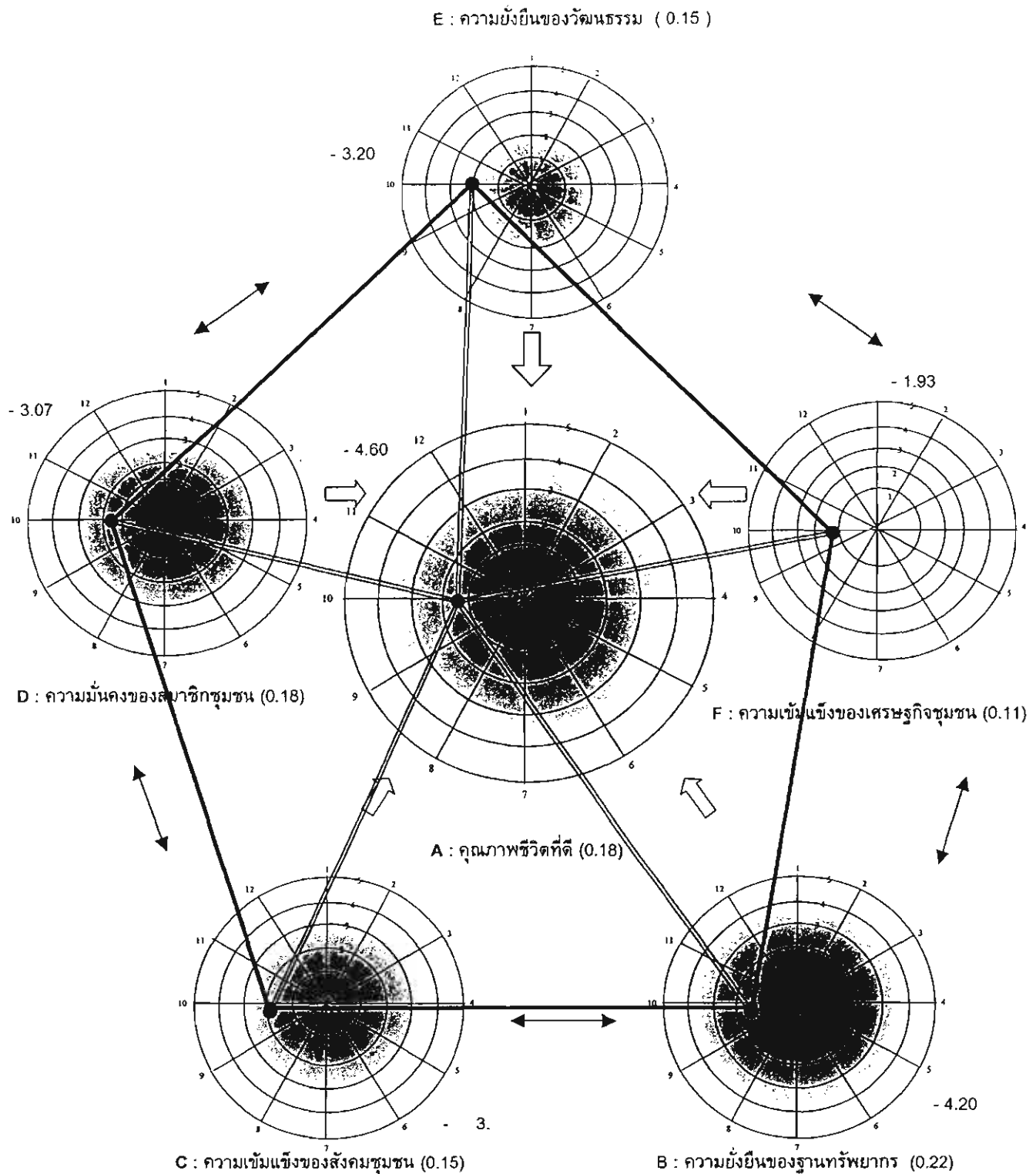
หมายเหตุ : ค่า X = ค่าเฉลี่ย ค่า S= ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตารางที่ ผ.1-3 (ต่อ)

ปัจจัย (Input) \ ผลผลิต (Outputs)	1. ความเข้ม แข็งของ สังคมชุมชน	2. คุณ ภาพ ชีวิตที่ดี	3. ความมั่ง คั่ง ของสมาชิก ชุมชน	4. ความ ยั่งยืนของ ฐาน ทรัพยากร	5.ความยั่งยืน ของ วัฒนธรรม	6.ความเข้ม แข็งของ เศรษฐกิจ ชุมชน	รวม คะแนน	รวมสัดส่วน
5. พื้นฐานวัฒนธรรม								
X	0.00	-0.27	-0.27	0.00	0.00	0.00	-0.53	0.01
S	0.00	0.46	0.46	0.00	0.00	0.00	-	-
X/S	0.00	-0.58	-0.58	0.00	0.00	0.00	-	-
6. ประวัติชุมชน								
X	-0.20	-0.53	-0.40	-0.80	-0.80	-0.67	-3.40	0.05
S	0.56	0.95	1.06	1.66	1.66	1.76	-	-
X/S	-0.36	-0.58	-0.38	-0.48	-0.48	-0.38	-	-
7.อาชีพหลัก								
X	-1.13	-1.93	-2.60	-2.27	-2.00	-1.93	-11.86	0.17
S	1.96	2.15	2.23	2.22	2.24	1.94	-	-
X/S	-0.58	-0.90	-1.17	-1.02	-0.89	-0.99	-	-
8.ความสัมพันธ์ทางกลไกตลาด								
X	-3.00	-2.27	-2.53	-2.60	-2.00	-1.27	-13.67	0.20
S	2.24	2.52	2.42	2.53	2.54	2.19	-	-
X/S	-1.34	-0.90	-1.05	-1.03	-0.79	-0.58	-	-
9.ความสัมพันธ์ระบบทุนนิยม								
X	-3.93	-4.60	-3.07	-4.20	-3.20	-1.60	-20.60	0.30
S	1.67	1.30	3.63	1.74	2.40	2.35	-	-
X/S	-2.36	-3.54	-0.84	-2.41	-1.34	-0.68	-	-
10.บทบาทของรัฐ								
X	-2.00	-1.87	-2.27	-3.07	-1.07	-0.73	-11.00	0.16
S	1.85	1.73	1.79	2.15	1.39	1.28	-	-
X/S	-1.08	-1.08	-1.27	-1.42	-0.77	-0.57	-	-
11.บทบาทขององค์กรเอกชน								
X	0.00	-0.07	-0.20	-0.27	0.00	0.00	-0.53	0.01
S	0.00	0.26	0.77	1.03	0.00	0.00	-	-
X/S	0.00	-0.26	-0.26	-0.26	0.00	0.00	-	-
รวมคะแนน	-10.79	-12.48	-12.60	-15.54	-10.40	-7.93	-69.74	-
รวมสัดส่วน	0.15	0.18	0.18	0.22	0.15	0.11	0.00	1.00

หมายเหตุ : ค่า X = ค่าเฉลี่ย ค่า S= ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

แผนภูมิที่ ผ.1-2 : ความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดี ตำบลศรีเตี้ย อำเภอหนองล่อง จังหวัดลำพูน

- 1) ความหมายของหมายเลขที่อยู่รอบวงกลมแต่ละวง

1. ฐานทรัพยากร	5. พื้นฐานวัฒนธรรม	9. ความสัมพันธ์ของระบบทุนนิยม
2. การเชื่อมโยงทางภูมิศาสตร์	6. ประวัติชุมชน	10. บทบาทของรัฐ
3. ความสัมพันธ์ทางสังคม	7. อาชีพหลัก	11. บทบาทขององค์กรเอกชน
4. โครงสร้างอำนาจในชุมชน	8. ความสัมพันธ์ทางกลไกตลาด	12. บทบาทของชุมชน
- 2) ตัวเลข 1-5 ที่กำกับในแต่ละชั้นวงกลม แสดงถึงอันดับความสำคัญ 5 อันดับ คือ 5 = ค่อนข้างมาก 4 = ค่อนข้างน้อย 3 = ค่อนข้างมาก 2 = ค่อนข้างน้อย 1 = ค่อนข้างน้อย และ 0 = ไม่น่าสนใจ

ตารางที่ ผ.1-4 : แสดงตัวแปรตามลำดับความสัมพันธ์ที่เป็นปัจจัยด้านลบในพื้นที่ตำบลตำบลหนองสองและตำบลศรีเตี้ย

ตัวแปรปัจจัยด้านลบในพื้นที่	ผลผลิต (Output)	ค่าถ่วงน้ำหนัก ของผลผลิต (Output)
บทบาทของรัฐ	ความยั่งยืนของฐานทรัพยากร	0.22
บทบาทของรัฐ	คุณภาพชีวิตที่ดี	0.18
บทบาทของรัฐ	ความมั่นคงของสมาชิกชุมชน	0.18
บทบาทของรัฐ	ความเข้มแข็งของสังคมชุมชน	0.15
บทบาทของรัฐ	ความยั่งยืนของวัฒนธรรม	0.15
อาชีพหลัก	ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน	0.11

2) การประเมินความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่

พื้นที่ศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ที่คณะวิจัยส่วนกลางได้กำหนดเป็นพื้นที่เปรียบเทียบ (Control Area) สำหรับภาคเหนือ โดยพื้นที่ทำการศึกษาอยู่ใน 3 ตำบลและ 2 อำเภอ คือ ตำบลม่อนปิ่น ตำบลแม่งอน อำเภอฝางและตำบลแม่ออย อำเภอจอมทอง พื้นที่ดังกล่าว เป็นตัวแทนปัญหาที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรที่ดินระหว่างชุมชนที่อยู่ต้นน้ำและปลายน้ำในระบบนิเวศน์เดียวกัน ที่แสดงให้เห็นเป็นปัญหาเรื่องสิทธิการครอบครองและการใช้ประโยชน์ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ปัญหาของผลกระทบภายนอกที่เกิดจากผู้บริโภคทรัพยากรและผลกระทบที่เกิดกับบุคคลอื่น

(1) ตำบลม่อนปิ่น ตำบลแม่งอน อำเภอฝาง พื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่ในตำบลม่อนปิ่นและตำบลแม่งอน เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำแม่น้ำกกและเป็นพื้นที่ต้นน้ำถึงพื้นที่ปลายน้ำแม่น้ำมาวและแม่น้ำงอน อันเป็นพื้นที่ต้นน้ำแม่น้ำฝาง พื้นที่ต้นน้ำได้กำหนดพื้นที่ศึกษาในหมู่บ้านขอบด้ง บ้านนอแลและบ้านห้วยนกกก ให้เป็นตัวแทนของชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำ ส่วนพื้นที่กลางน้ำ ได้เลือกพื้นที่หมู่บ้านม่วงชุมและดอยป่าคา สำหรับพื้นที่ปลายน้ำได้เลือกหมู่บ้านห้วยนาและแม่งอนกลาง หมู่บ้านขอบด้งชาวบ้านเป็นชาวไทยภูเขาเชื้อชาติมูเซอ พื้นที่ของหมู่บ้านจัดอยู่ในพื้นที่โครงการพระราชดำริ ส่วนหมู่บ้านห้วยนกกกและหมู่บ้านนอแลเป็นหมู่บ้านที่มีรูปแบบการใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่ได้กลายเป็นพื้นที่สวนส้มและลำไย พื้นที่กลางน้ำคือพื้นที่เพาะปลูกของบ้านม่วงชุมและดอยป่าคาก็คล้ายกับในพื้นที่ต้นน้ำ ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพาะปลูกมาปลูกสวนส้มกันมากขึ้น ซึ่งจากการสำรวจยังพบว่าชาวบ้านในพื้นที่กลางน้ำนี้

นอกจากได้พัฒนาการลงทุนในการเพาะปลูกเพิ่มขึ้นคือ มีการทำระบบการรดน้ำ (Sprinklers) ระบบชลประทานและมีการเปลี่ยนชนิดพืชที่ปลูกแล้ว ยังมีการขยายขนาดของพื้นที่เพาะปลูก จากพื้นที่เพาะปลูกขนาดเล็กมาเป็นพื้นที่ถือครองขนาดใหญ่ โดยมีการเปลี่ยนมือเจ้าของที่ดินรายใหม่อีกด้วย สำหรับหมู่บ้านห้วยนาและแม่งอนกลาง ซึ่งเป็นพื้นที่ปลายน้ำนั้น พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ปลูกข้าว ดังนั้นผลกระทบจากการที่ชาวบ้านต้นน้ำและกลางน้ำได้หันมาทำสวนส้ม ทำให้เกิดกรณีปัญหาและความขัดแย้งกับชาวบ้านที่อยู่ปลายน้ำ ที่สารปนเปื้อนซึ่งไหลมากับสายน้ำจากพื้นที่ต้นน้ำและกลางน้ำ อันเป็นสารเคมีที่ชาวบ้านต้นน้ำ และกลางน้ำฉีดยาให้แก่สวนส้ม ได้ทำให้ชาวบ้านปลายน้ำเชื่อว่าทั้งคุณภาพน้ำและปริมาณน้ำที่มาถึงปลายน้ำนั้นทั้งแย่ง มีการปนเปื้อน มีเศษกรวดหินที่ถูกพัดมากับน้ำเนื่องจากพื้นที่ต้นน้ำขาดความสมดุลของป่าไม้ อีกทั้งปริมาณน้ำไหลมาถึงปลายน้ำลด

น้อยลง เพราะถูกพื้นที่ต้นน้ำกักกันน้ำไว้ใช้กับสวนส้ม ปัญหาเหล่านี้ยังคงเป็นปัญหาที่ทางหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องยังคงดำเนินการร่วมกับชาวบ้านอยู่

สำหรับด้านการทำงานของคณะวิจัยส่วนกลาง ซึ่งได้เข้าพื้นที่เพื่อประเมินแบบมีส่วนร่วม โดยวิธีประเมินความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์นั้น ได้เข้าสำรวจในตำบลม่อนปิ่น ในพื้นที่กลางน้ำและตำบลแม่ฮ่องสอน ในพื้นที่กลางน้ำเช่นกัน ผลของการสำรวจนี้ ใช้เป็นตัวแทนของชุมชนพื้นที่ต้นน้ำและพื้นที่กลางน้ำเนื่องจากมีระบบการเพาะปลูกและการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในทำนองคล้ายคลึงกัน ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

ตามผลของการประเมินแบบมีส่วนร่วม ชาวบ้านได้ให้ความสำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างปัจจัยที่เป็นทำเลทางภูมิศาสตร์และการเชื่อมโยงกับความยั่งยืนของวัฒนธรรมชุมชนเป็นอันดับแรก ส่วนปัจจัยที่เป็นตัวแปรทางด้านบวกที่ชาวบ้านเห็นว่ามีความสัมพันธ์ต่อชุมชนในหลาย ๆ ด้าน ได้แก่ โครงสร้างอำนาจชุมชน และบทบาทของภาครัฐ โดยชาวบ้านเห็นว่าโครงสร้างอำนาจชุมชนมีส่วนที่ทำให้พวกเขามีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีความยั่งยืนในฐานะทรัพยากร ส่วนบทบาทของรัฐเป็นตัวแปรที่มีผลช่วยให้เศรษฐกิจ สังคมและสมาชิกในชุมชนของพวกเขาเกิดความเข้มแข็ง ซึ่งปรากฏว่าการประเมินในพื้นที่ตำบลแม่ฮ่องสอนนี้ ไม่มีชาวบ้านประเมินผลของตัวแปรที่เป็นด้านลบเลย

แสดงว่าชาวบ้านในพื้นที่สำรวจตำบลแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นพื้นที่ตัวแทนของชุมชนต้นน้ำและชุมชนกลางน้ำนี้ มีความพึงพอใจกับปัจจัยต่าง ๆ กับสภาพความเป็นอยู่ของพวกเขาในด้านบวก ดังนั้นการวางแผนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของฐานทรัพยากรและเกิดคุณภาพชีวิตที่ดีแก่ชุมชนนี้ให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น คงต้องอาศัยโครงสร้างของอำนาจชุมชนที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถืออยู่ ณ เวลานี้ โดยโครงสร้างของอำนาจชุมชน ไม่ว่าจะเป็นส่วนของผู้ผู้นำในชุมชน สถาบันการศึกษา สถาบันทางศาสนา และอื่นๆ หากสามารถพัฒนาความเข้มแข็งที่มีอยู่ให้เกิดความยั่งยืนได้แล้ว น่าจะเป็นผลดีต่อชุมชนได้อย่างแท้จริง

ตารางที่ ผ.1-5 : ความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ของพื้นที่ศึกษา ตำบลแม่ฮ่องสอน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
(แสดงตัวแปรปัจจัยด้านบวก)

ปัจจัย (Input) \ ผลผลิต (Outputs)	1. ความเข้มแข็งของสังคมชุมชน	2. คุณภาพชีวิตที่ดี	3. ความมั่นคงของสมาชิกชุมชน	4. ความยั่งยืนของฐานทรัพยากร	5. ความยั่งยืนของวัฒนธรรม	6. ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน	รวมคะแนน	รวมสัดส่วน
1. ฐานทรัพยากร								
X	3.40	3.40	3.60	2.20	4.20	3.40	20.20	0.08
S	0.55	1.14	0.55	0.84	0.84	0.55	-	-
X/S	6.21	2.98	6.57	2.63	5.02	6.21	-	-
2. ทำเลทางภูมิศาสตร์และการเชื่อมโยง								
X	3.80	4.20	3.60	3.80	4.60	4.20	24.20	0.09
S	0.84	0.45	0.89	0.84	0.55	0.45	-	-
X/S	4.54	9.39	4.03	4.54	8.40	9.39	-	-

หมายเหตุ : ค่า X = ค่าเฉลี่ย , ค่า S = ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตารางที่ ผ.1-5 (ต่อ)

ปัจจัย (Input)	ผลลัพธ์ (Outputs)	1. ความเข้ม แข็งของ สังคมชุมชน	2. คุณ ภาพ ชีวิตที่ดี	3. ความมั่ง คั่งของ สมาชิกชุมชน	4. ความ ยั่งยืนของ ฐาน ทรัพยากร	5.ความยั่งยืน ของ วัฒนธรรม	6.ความเข้ม แข็งของ เศรษฐกิจ ชุมชน	รวม คะแนน	รวมสัด ส่วน
3. ความสัมพันธ์ทางสังคม									
	X	3.80	4.40	4.20	3.60	4.40	4.40	24.80	0.09
	S	0.84	0.55	0.45	0.55	0.55	0.55	-	-
	X/S	4.54	8.03	9.39	6.57	8.03	8.03	-	-
4. โครงสร้างอำนาจในชุมชน									
	X	4.40	4.40	4.00	4.20	4.40	4.40	25.80	0.10
	S	0.55	0.55	1.00	0.84	0.55	0.55	-	-
	X/S	8.03	8.03	4.00	5.02	8.03	8.03	-	-
5. พื้นฐานวัฒนธรรม									
	X	4.40	4.20	4.00	4.00	4.20	4.20	25.00	0.09
	S	0.55	0.84	0.71	0.71	0.84	0.84	-	-
	X/S	8.03	5.02	5.66	5.66	5.02	5.02	-	-
6. ประวัติชุมชน									
	X	4.00	4.20	3.80	4.00	4.40	3.60	24.00	0.09
	S	0.71	0.45	0.84	0.71	0.55	0.55	-	-
	X/S	5.66	9.39	4.54	5.66	8.03	6.57	-	-
7.อาชีพหลัก									
	X	4.40	3.80	4.00	3.20	3.80	3.80	23.00	0.09
	S	0.55	1.10	0.71	0.45	0.84	1.10	-	-
	X/S	8.03	3.47	5.66	7.16	4.54	3.47	-	-
8.ความสัมพันธ์ทางกลไกตลาด									
	X	4.60	4.20	4.00	3.80	3.60	4.20	24.40	0.09
	S	0.55	0.45	0.71	0.84	0.89	0.45	-	-
	X/S	8.40	9.39	5.66	4.54	4.03	9.39	-	-
9.ความสัมพันธ์ระบบทุนนิยม									
	X	4.00	4.20	3.40	3.60	4.40	4.40	24.00	0.09
	S	0.71	0.45	0.55	0.55	0.55	0.55	-	-
	X/S	5.66	9.39	6.21	6.57	8.03	8.03	-	-

ตารางที่ ผ.1-5 (ต่อ)

ปัจจัย (Input)	ผลผลิต (Outputs)	1. ความเข้ม แข็งของ สังคมชุมชน	2. คุณ ภาพ ชีวิตที่ดี	3. ความมั่น คงของ สมาชิกชุมชน	4. ความ ยั่งยืนของ ฐาน ทรัพยากร	5.ความยั่งยืน ของ วัฒนธรรม	6.ความเข้ม แข็งของ เศรษฐกิจ ชุมชน	รวม คะแนน	รวมสัด ส่วน
10.บทบาทของรัฐ									
	X	4.60	4.20	4.20	3.80	4.20	4.60	25.60	0.10
	S	0.55	0.45	0.45	0.84	1.10	0.55	-	-
	X/S	8.40	9.39	9.39	4.54	3.83	8.40	-	-
11.บทบาทขององค์กรเอกชน									
	X	2.80	3.80	4.00	4.20	4.20	4.00	23.00	0.09
	S	0.45	0.84	0.71	0.84	0.84	0.71	-	-
	X/S	6.26	4.54	5.66	5.02	5.02	5.66	-	-
รวมคะแนน		44.20	45.00	42.80	40.40	46.40	45.20	264.00	-
รวมสัดส่วน		0.17	0.17	0.16	0.15	0.18	0.17	-	1.00

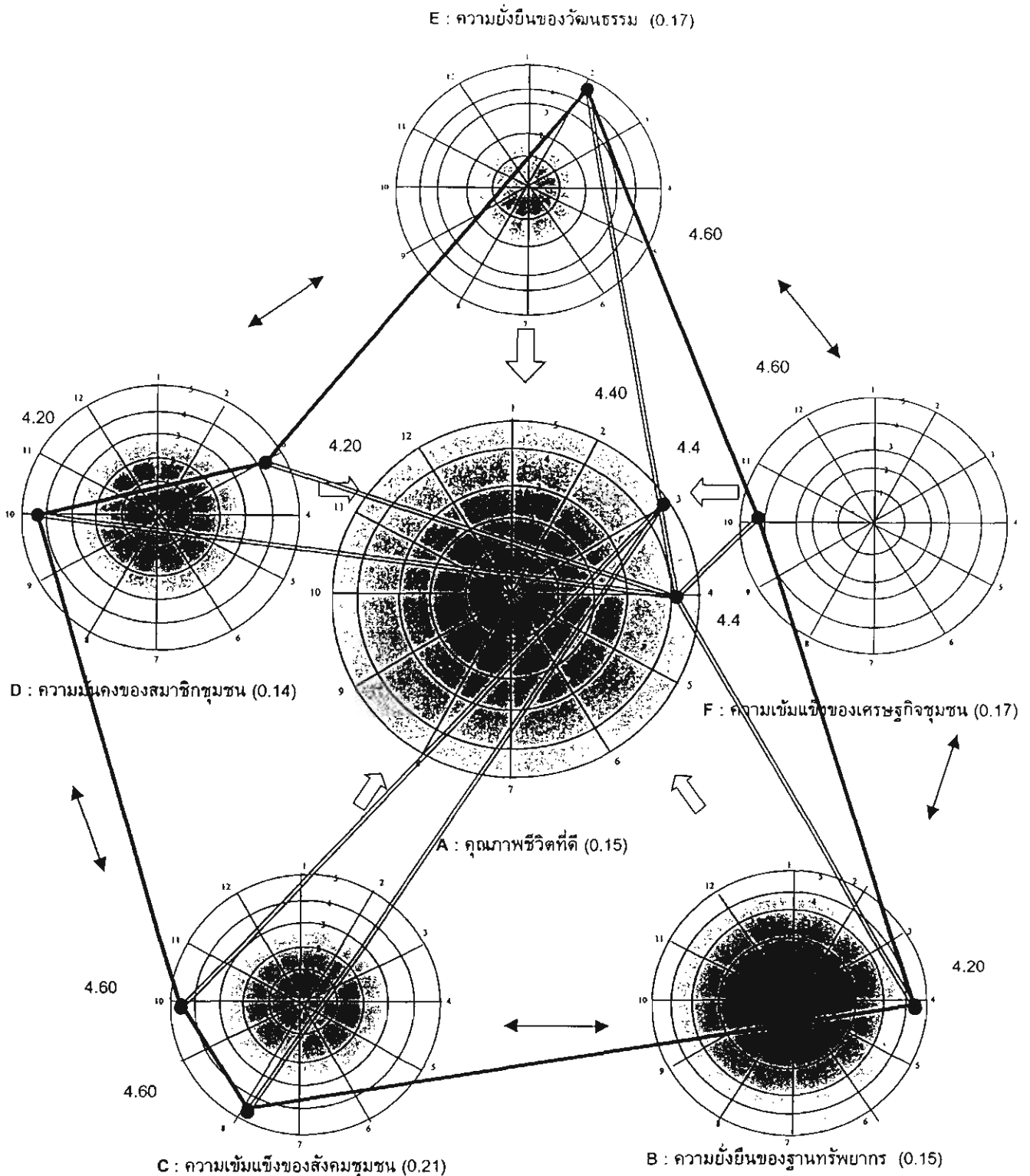
หมายเหตุ : ค่า X = ค่าเฉลี่ย , ค่า S = ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

อย่างไรก็ดี สำหรับผลการประเมินความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ของตำบลแม่งอนที่ได้ อาจมีความแตกต่างไป กรณีที่เป็นชาวบ้านในส่วนที่มีภูมิลำเนาตั้งอยู่ในพื้นที่ปลายน้ำ

ตารางที่ ผ.1-6 : แสดงตัวแปรตามลำดับความสัมพันธ์ที่เป็นปัจจัยด้านบวกในพื้นที่ตำบลแม่งอน

ตัวแปรปัจจัยด้านบวกในพื้นที่	ผลผลิต (Output)	ค่าถ่วงน้ำหนัก ของผลผลิต (Output)
ทำเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และการ เชื่อมโยง	ความยั่งยืนของวัฒนธรรม	0.18
ความสัมพันธ์ทางสังคม โครงสร้างอำนาจชุมชน	คุณภาพชีวิตที่ดี	0.17
บทบาทของรัฐ	ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน	0.17
ความสัมพันธ์ทางกลไกตลาด บทบาทของรัฐ	ความเข้มแข็งของสังคมชุมชน	0.17
บทบาทของรัฐ	ความมั่นคงของสมาชิกชุมชน	0.16
โครงสร้างอำนาจชุมชน บทบาทของภาคเอกชน	ความยั่งยืนของฐานทรัพยากร	0.15

แผนภูมิที่ ผ.1-3 : ความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ที่มีผลบวกต่อคุณภาพชีวิตที่ดี ตำบลแม่งอน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

1) ความหมายของหมายเลขที่อยู่รอบวงกลมแต่ละวง

1. ฐานทรัพยากร	5. พื้นฐานวัฒนธรรม	9. ความสัมพันธ์ของระบบทุนนิยม
2. การเชื่อมโยงทางภูมิศาสตร์	6. ประเพณีชุมชน	10. บทบาทของรัฐ
3. ความสัมพันธ์ทางสังคม	7. อาชีพหลัก	11. บทบาทขององค์กรเอกชน
4. โครงสร้างอำนาจในชุมชน	8. ความสัมพันธ์ทางกลไกตลาด	12. บทบาทของชุมชน

2) ตัวเลข 1-5 ที่กำกับในแต่ละชั้นวงกลม แสดงถึงอันดับความสำคัญ 5 อันดับ คือ 5 = ดีมาก 4 = ดีค่อนข้างมาก 3 = ดีปานกลาง 2 = ดีค่อนข้างน้อย 1 = ดีน้อย และ 0 = ไม่แน่ใจ

ตารางที่ ผ.1-7 : ความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ของพื้นที่ศึกษา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ (แสดงตัวแปรปัจจัยด้านบวก)

ปัจจัย (Input) \ ผลผลิต (Outputs)	1. ความเข้ม แข็งของ สังคมชุมชน	2. คุณ ภาพ ชีวิตที่ดี	3. ความมั่น คงของ สมาชิกชุมชน	4. ความ ยั่งยืนของ ฐาน ทรัพยากร	5.ความยั่งยืน ของ วัฒนธรรม	6.ความเข้ม แข็งของ เศรษฐกิจ ชุมชน	รวม คะแนน	รวมสัดส่วน
1. ฐานทรัพยากร								
X	3.50	3.50	2.90	3.20	3.50	3.00	19.60	0.08
S	0.53	0.97	1.10	0.63	1.43	1.15	-	-
X/S	6.64	3.60	2.64	5.06	2.44	2.60	-	-
2. ทำเลทางภูมิศาสตร์และการเชื่อมโยง								
X	4.20	4.10	3.40	3.30	4.00	3.50	22.50	0.10
S	0.63	0.88	0.84	0.67	0.67	0.85	-	-
X/S	6.64	4.68	4.03	4.89	6.00	4.12	-	-
3. ความสัมพันธ์ทางสังคม								
X	4.10	3.90	3.70	3.20	3.80	3.90	22.60	0.10
S	0.74	0.88	0.48	0.63	0.63	0.57	-	-
X/S	5.56	4.45	7.66	5.06	6.01	6.87	-	-
4. โครงสร้างอำนาจในชุมชน								
X	3.90	3.80	3.80	3.60	3.90	4.00	23.00	0.10
S	0.74	0.63	0.79	0.70	0.74	0.67	-	-
X/S	5.29	6.01	4.82	5.15	5.29	6.00	-	-
5. พื้นฐานวัฒนธรรม								
X	3.80	3.60	4.00	3.40	3.60	3.40	21.80	0.09
S	0.63	0.52	0.67	0.52	0.70	0.70	-	-
X/S	6.01	6.97	6.00	6.58	5.15	4.86	-	-
6. ประวัติชุมชน								
X	4.10	3.80	3.40	3.50	3.80	3.70	22.30	0.10
S	0.74	0.63	0.70	0.85	0.79	0.82	-	-
X/S	5.56	6.01	4.86	4.12	4.82	4.49	-	-
7.อาชีพหลัก								
X	4.00	3.30	3.30	3.10	3.80	3.50	21.00	0.09
S	1.63	1.34	1.25	1.20	0.79	1.58	-	-
X/S	2.45	2.47	2.64	2.59	4.82	2.21	-	-
8.ความสัมพันธ์ทางกลไกตลาด								
X	3.30	3.30	3.00	2.80	3.40	3.60	19.40	0.08
S	1.34	1.42	1.15	1.14	1.35	1.43	-	-
X/S	2.47	2.33	2.60	2.47	2.52	2.52	-	-

หมายเหตุ : ค่า X = ค่าเฉลี่ย , ค่า S = ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตารางที่ ผ.1-7 (ต่อ)

ผลผลิต (Outputs) ปัจจัย (Input)	1. ความเข้ม แข็งของ สังคมชุมชน	2. คุณ ภาพ ชีวิตที่ดี	3. ความมั่ง คั่งของ สมาชิกชุมชน	4. ความ ยั่งยืนของ ฐาน ทรัพยากร	5.ความยั่งยืน ของ วัฒนธรรม	6.ความเข้ม แข็งของ เศรษฐกิจ ชุมชน	รวม คะแนน	รวมสัด ส่วน
9.ความสัมพันธ์ระบบทุนนิยม								
X	4.10	3.70	3.30	2.60	3.10	3.10	19.90	0.08
S	0.57	0.82	0.82	1.26	1.10	1.29	-	-
X/S	7.22	4.49	4.01	2.06	2.82	2.41	-	-
10.บทบาทของรัฐ								
X	3.90	3.50	4.00	3.70	3.70	3.40	22.20	0.09
S	1.52	1.35	0.67	1.57	0.82	1.26	-	-
X/S	2.56	2.58	6.00	2.36	4.49	2.69	-	-
11.บทบาทขององค์กรเอกชน								
X	3.40	3.30	3.50	3.00	3.50	3.20	19.90	0.08
S	0.70	0.82	0.85	0.94	0.85	1.23	-	-
X/S	4.86	4.01	4.12	3.18	4.12	2.60	-	-
รวมคะแนน	42.30	39.80	38.30	35.40	40.10	38.30	234.20	-
สัดส่วน	0.18	0.17	0.16	0.15	0.17	0.16	-	1.00

หมายเหตุ : ค่า X = ค่าเฉลี่ย , ค่า S = ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตารางที่ ผ.1-8 : ความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ของพื้นที่ศึกษา ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ (แสดงตัวแปรปัจจัยด้านลบ)

ผลผลิต (Outputs) ปัจจัย (Input)	1. ความเข้ม แข็งของ สังคมชุมชน	2. คุณภาพ ชีวิตที่ดี	3. ความมั่ง คั่งของ สมาชิกชุมชน	4. ความ ยั่งยืนของ ฐาน ทรัพยากร	5.ความยั่งยืน ของ วัฒนธรรม	6.ความเข้ม แข็งของ เศรษฐกิจ ชุมชน	รวม คะแนน	รวมสัด ส่วน
1. ฐานทรัพยากร								
X	0.00	0.00	0.00	0.00	-0.10	0.00	-0.10	0.02
S	0.00	0.00	0.00	0.00	0.32	0.00	-	-
X/S	0.00	0.00	0.00	0.00	-0.32	0.00	0.00	0.00
2. ทำเลทางภูมิศาสตร์และการเชื่อมโยง								
X	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
S	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
X/S	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
3. ความสัมพันธ์ทางสังคม								
X	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
S	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
X/S	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-

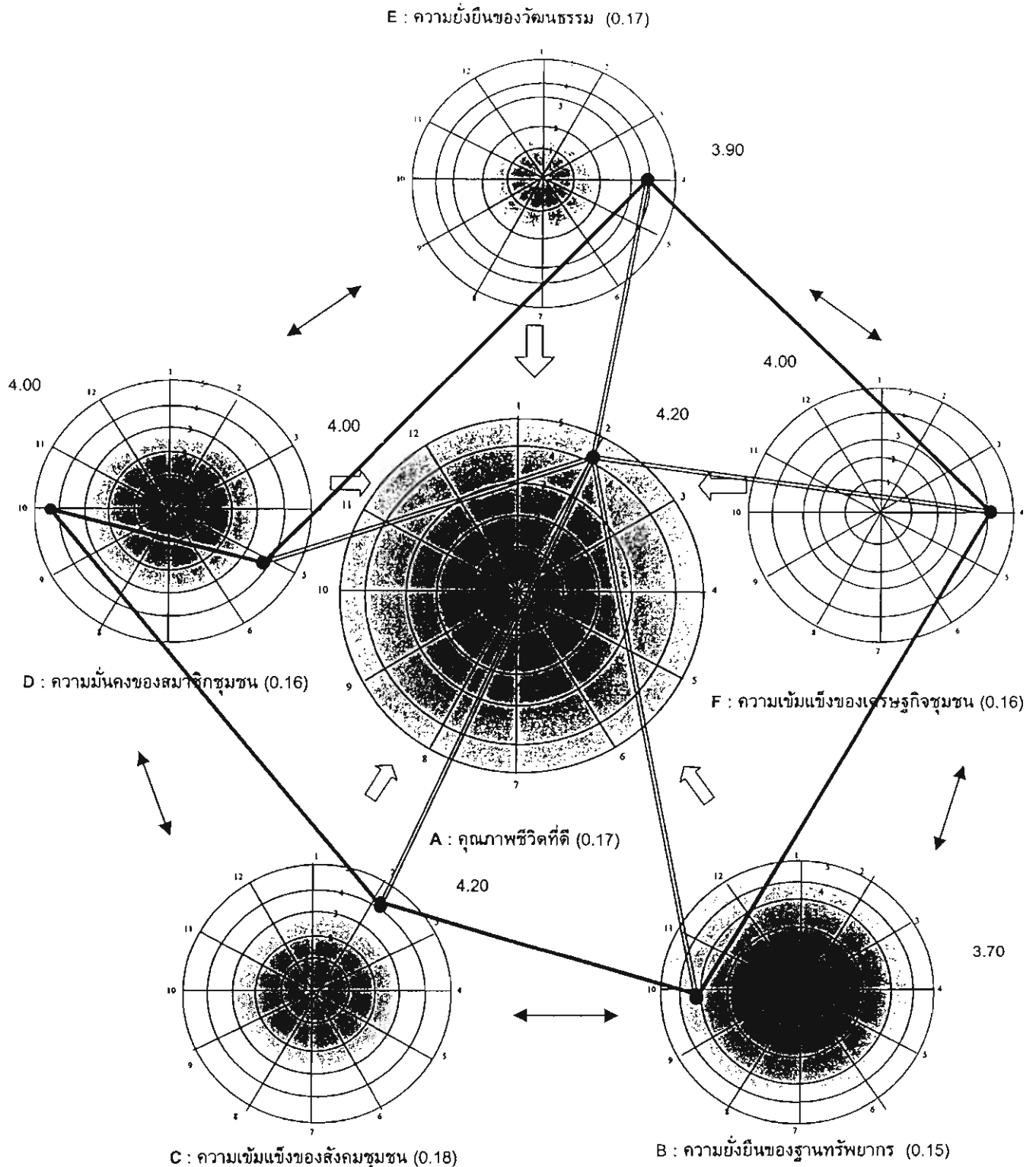
หมายเหตุ : ค่า X = ค่าเฉลี่ย , ค่า S = ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตารางที่ ผ.1-8 : (ต่อ)

ผลลัพธ์ (Outputs) ปัจจัย (Input)	1. ความเข้ม แข็งของ สังคมชุมชน	2. คุณภาพ ชีวิตที่ดี	3. ความมั่ง คั่งของ สมาชิกชุมชน	4. ความ ยั่งยืนของ ฐาน ทรัพยากร	5.ความยั่งยืน ของ วัฒนธรรม	6.ความเข้ม แข็งของ เศรษฐกิจ ชุมชน	รวม คะแนน	รวมสัด ส่วน
4. โครงสร้างอำนาจในชุมชน								
X	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
S	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
X/S	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
5. พื้นฐานวัฒนธรรม								
X	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
S	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
X/S	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
6. ประวัติชุมชน								
X	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
S	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
X/S	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
7.อาชีพหลัก								
X	-0.2	-0.2	-0.2	-0.2	0	-0.5	-1.3	0.22
S	0.63	0.63	0.63	0.63	0	1.58	-	-
X/S	-0.32	-0.32	-0.32	-0.32	0	-0.32	-	-
8.ความสัมพันธ์ทางกลไกตลาด								
X	-0.5	-0.5	-0.5	-0.5	-0.5	-0.5	-3	0.52
S	1.58	1.58	1.58	1.58	1.58	1.58	-	-
X/S	-0.32	-0.32	-0.32	-0.32	-0.32	-0.32	-	-
9.ความสัมพันธ์ระบบทุนนิยม								
X	0	0	0	-0.2	0	-0.2	-0.4	0.07
S	0	0	0	0.63	0	0.63	-	-
X/S	0	0	0	-0.32	0	-0.32	-	-
10.บทบาทของรัฐ								
X	-0.2	-0.2	0	-0.2	0	-0.2	-0.8	0.14
S	0.63	0.63	0	0.63	0	0.63	-	-
X/S	-0.32	-0.32	0	-0.32	0	-0.32	-	-
11.บทบาทขององค์กรเอกชน								
X	0	0	0	0	0	-0.2	-0.2	0.03
S	0	0	0	0	0	0.63	-	-
X/S	0	0	0	0	0	-0.32	-	-
รวมคะแนน	-0.9	-0.9	-0.7	-1.1	-0.6	-1.6	-5.8	-
รวมสัดส่วน	0.16	0.16	0.12	0.19	0.1	0.28	-	1

หมายเหตุ : ค่า X = ค่าเฉลี่ย , ค่า S = ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

แผนภูมิที่ ผ.1-4 : ความสัมพันธ์เชิงสัมพัทธ์ที่มีผลบวก ต่อคุณภาพชีวิตที่ดี ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

1) ความหมายของหมายเลขที่อยู่รอบวงกลมแต่ละวง

1. ฐานทรัพยากร	5. พื้นฐานวัฒนธรรม	9. ความสัมพันธ์ของระบบทุนนิยม
2. การเชื่อมโยงทางภูมิศาสตร์	6. ประวัติชุมชน	10. บทบาทของรัฐ
3. ความสัมพันธ์ทางสังคม	7. อาชีพหลัก	11. บทบาทขององค์กรเอกชน
4. โครงสร้างอำนาจในชุมชน	8. ความสัมพันธ์ทางกลไกตลาด	12. บทบาทของชุมชน

2) ตัวเลข 1-5 ที่กำกับในแต่ละชั้นวงกลม แสดงถึงอันดับความสำคัญ 5 อันดับ คือ 5 = ดีมาก 4 = ดีค่อนข้างมาก 3 = ดีปานกลาง 2 = ดีค่อนข้างน้อย 1 = ดีน้อย และ 0 = ไม่แน่ใจ